

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ÇOK PARTİLİ HAYAT DÖNEMİ'NDE HATAY
(1946-1960)**

Cemali SULTANOĞLU

**Danışman
Doç. Dr. Nedim YALANSIZ**

İzmir-2021

YEMİN METNİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Çok Partili Hayat Dönemi’nde Hatay (1946-1960)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2021

Cemali SULTANOĞLU

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Çok Partili Hayat Dönemi'nde Hatay (1946-1960)

Cemali SULTANOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Yüksek Lisans Programı

Hatay ili tarihin en eski kaynaklarından bugüne kadar büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve her çağda önemi ve sosyal yapısıyla dikkatleri üzerine çekmiş bir kenttir. Kentin coğrafi konumu, Anadolu ve Ortadoğu coğrafyaları arasında bir köprü oluşu ve çok dinli sosyal yapısının bunda etkisi büyüktür.

Hatay kenti, Türkiye'nin üstün çabalarının ve diplomatik başarılarının neticesinde 1938 yılında bağımsızlığını kazanmış ve ertesi yıl da Türkiye'ye iltihak etmiştir. Henüz bağımsız bir devlet olduğu dönemde Türkiye ile uyum yasalarını kendi meclisinde yürürlüğe koyarak oluşturulan altyapının ardından iltihak süreci ve sonrası pek uyum sorunu yaşamamıştır. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sürecine ve demokratikleşme adımlarına kendi dinamikleriyle de olsa bilfiil şahit olmuştur. Bu çalışmamızda tüm bu süreçler 1939-1960 arası genel ve yerel seçimler, sosyal hayatta yaşanan olaylar ve siyasi süreçler incelenmiştir. Bu bağlamda dönem hakkında bilgi ve ilgisi olanlarla görüşülmüş, TBMM kayıtları, dönem yerel ve ulusal gazeteleri ve arşiv belgeleri incelenmiştir. Aynı dönemde yaşanan olayların Hatay'a yansımaları yorumlanmıştır.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye'deki çok partili hayata geçiş denemeleri ve süreçleri; İkinci bölümde Hatay Mücadelesinin kısa bir özeti; Üçüncü bölümde 1939-1950 dönemi siyasi ve sosyal olaylar ve dördüncü bölümde de 1950-1960 arası siyasi ve sosyal olaylar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Hayat, CHP, DP, Hatay

ABSTRACT
Master's Thesis
Hatay in Multi-Party Life Period (1946-1960)
Cemali SULTANOĞLU

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of History
Turkey Republic History Program

From the earliest times in history until today, Hatay has been a city which hosted great civilizations and in every age, it has attracted great attraction with its importance and social structure. The geographical location of city, being a bridge between Anatolia and Middle east and its multi religious social structure play a vital role in this.

Hatay has gained its independence in 1938 and the following year joined the Turkish Republic as a result of outstanding efforts of Turkey and its diplomatic success. Hatay did not have many problems during the joining process thanks to its substructure which was constituted by enforcing the adjustment laws by its own parliament, while it was still an independent state. Hatay witnessed the second world war and the democratization process of Turkey within its own dynamics. In this study, all of these processes and the social and political events between 1939 and 1960 have been examined. In this regard, those who witnessed or knew the relevant period were interviewed and records of the Grand National Assembly of Turkey, the archives, the national and local newspapers have been scanned. Moreover, the impacts of events in that period on Hatay have been interpreted.

The study comprises of four sections. In the first section, Turkey's attempts of transition to a multi-party system, in the second section a brief history of the Hatay struggle, in the third section political and social events between 1939 and 1950 in the final section social and political events analyzed.

Key Words: Multi-party system, CHP, DP, Hatay

ÇOK PARTİLİ HAYAT DÖNEMİ'NDE HATAY (1946-1960)

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	viii
EKLER LİSTESİ	ix
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ

1.1. ATATÜRK DÖNEMİ ÇOK PARTİLİ HAYAT DENEMELERİ	4
1.2. İNÖNÜ DÖNEMİ ÇOK PARTİLİ HAYAT DENEMELERİ	4
1.3. TÜRKİYE'NİN ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİNİ SAĞLAYAN İÇ VE DIŞ ETKENLER	6
1.3.1. Dış Etkenler	6
1.3.1.1. Tarafsızlık Politikasının CHP İktidarını Yıpratışı	6
1.3.1.2. SSCB Talepleri ve Tehdidi	10
1.3.1.3. ABD (Batı Bloğu) ile Yakınlaşma	12
1.3.2. İç Etkenler	14
1.3.2.1. İktisadi Etkenler	14
1.3.2.2. Sosyal Etkenler	17

İKİNCİ BÖLÜM
HATAY MÜCADELESİ (1918-1939)

2.1. MÜCADELE YILLARI	20
2.2. HATAY DEVLETİ SÜRECİ VE TÜRKİYE'YE İLTİHAK (1938-1939)	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CHP İKTİDARINDA HATAY'DAKİ GELİŞMELER (1939-1950)

3.1. 1939 SEÇİMLERİ VE İLK DÖNEM GELİŞMELERİ	28
3.1.1. Hatay'da İltihak Sonrası İlk Seçim	31
3.2. 1943 SEÇİMLERİ VE İKİNCİ DÖNEM GELİŞMELERİ	42
3.3. 1946 SEÇİMLERİ VE ÜÇÜNCÜ DÖNEM GELİŞMELERİ	48

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DP İKTİDARINDA HATAY'DAKİ GELİŞMELER (1939-1950)

4.1. 1950 SEÇİMLERİ VE DÖRDÜNCÜ DÖNEM GELİŞMELERİ	67
4.2. 1954 SEÇİMLERİ VE BEŞİNCİ DÖNEM GELİŞMELERİ	78
4.3. 1957 SEÇİMLERİ VE ALTINCI DÖNEM GELİŞMELERİ	88
4.3.1. Askeri Müdahaleye Giden Yol ve Vatan Cephesi	95
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	102
EKLER	

KISALTMALAR

CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
HP	Hürriyet Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MP	Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
CMKP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclis
TAED	Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
ss.	Sayfadan sayfaya
s.	Sayfa
bkz	Bakınız

EKLER LİSTESİ

EK 1: DP Hatay İl Başkanı ve DP Hatay Milletvekili Dr. Mithat Kuseyrioğlu ve Başbakan Adnan Menderes. (Kuseyrioğlu Aile Arşivi)	ek s.1
EK 2: Hatayın Türkiye'ye iltihakı şerefine PTT'de basılan pullar	ek s.2
EK 3: 1943 Seçimleri sonucunda CHP Hatay milletvekilliğine seçilen isimler	ek s.3
EK 4: Fuat Köprülü, Hatay DP örgütünü kurmak için Hatay Harbiye'de	ek s.4
EK 5: Hatay DP örgütü Kurucularından Mehmet Cereb	ek s.5
EK6: Mehmet Cereb'in Şam Meclisindeki bir fotoğrafı	ek s.6
EK 7: Hatay DP İl Yönetim Kurulu	ek s.7
EK 8: Hatay DP Milletvekilleri	ek s.8
EK 9: Mithat Kuseyrioğlu ve Celal Beyar Dp'ye davet etmek üzere Fevzi Çakmak'ı ziyaret ediyor	ek s.9
EK 10: DP Hatay Yöneticileri Antakya Sokaklarında	ek s.10
EK 11: Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Antakya Ziyareti, Ocak 1952	ek s.11
EK 12: Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Antakya Ziyareti, Ocak 1952	ek s.12
EK 13: 1949-1979 arası hizmet veren İskenderun Vapuru	ek s.13
EK 14: Türkiye'ye iltihak öncesi Hatay'da bir yol tarifi sütunu	ek s.14

GİRİŞ

Demokratikleşme ve çağdaşlaşmanın pek çok aşaması ve şekli vardır. Son 200 yıldır devletlerin ve yönetimlerin demokratik olduğunu gösteren belli başlı bazı nitelikler belirginleşmiştir. Bunlar; Yargı bağımsızlığı, kuvvetler ayrılığı, parlamento, siyasi özgürlük içerisinde kurulmuş siyasi partiler ve iktidarın seçimle değişebildiği sistemler olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle devletlerin çoğu ilerleme ve gelişme yolunda bu demokratik niteliklere sahip olduğu ve bu nitelikleri işler kıldığı müddetçe modern ve çağdaş sayılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı yenilgisi ile başlayan işgaller esnasında bir iç karışıklık sorununu çözmek üzere, Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gönderilen M. Kemal Paşa, çareyi ve kurtuluşu “ulusun azim ve kararlılığında” buldu ve başlattığı *İstiklal Harbi*'ni Ankara'da açılan *Türkiye Büyük Millet Meclisi* (TBMM) idaresiyle tamamladı. Demokrasilerin olmazsa olmazı ve iktidarların denetleyicisi konumundaki muhalefet TBMM içinde de kendini *İkinci Grup* olarak gösterdi. Başkomutanlık, Hilafet, Lozan gibi pek çok konuda çok çetin münakaşaların yaşanmasının ardından 1923'te yapılan seçimlerle *İkinci Grup* tasfiye edildi ve daha da homojen bir yapıya bürünen TBMM, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan ederek Türk demokrasi tarihinde yepyeni bir sayfa açtı. M. Kemal, aynı aylarda kendi grubunu bir siyasi parti haline getirip Cumhuriyet döneminin ilk siyasi partisi olan *Cumhuriyet Halk Fırkasını* kurdu.

Kısa süre sonra M. Kemal'in karşısında bir muhalefet örgütlendi ve *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* kuruldu. Dönemin siyasal ve sosyal olayları ekseninde kapatılan muhalefet partisinin boşluğu *Serbest Cumhuriyet Fırkası* ve *Müstakil Grup* ile kapatılmaya çalışıldıysa da esas muhalefet partileri için 1945-1946 yıllarına kadar beklemek gerekecekti.

Bu süreçte 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın başlamasından haftalar önce Hatay Devleti kendini feshederek Türkiye Cumhuriyeti'ne iltihak etti. İltihak öncesi Hatay'da sürekli bir örgütlenme içerisinde olan CHP, iltihak sonrası kadrolarını oluşturarak bir ara seçimle açık ara halk desteğini arkasına aldı. CHP'nin Hataylıların nezdinde “kenti kurtaran, Atatürk'ün partisi” olması partiye gönül bağı kurulmasına vesile oldu. Ardından kentin ihmal edilen sorunları ile hızlıca ilgilenildi

ve savaş koşullarına rağmen pek çok çaba harcanarak ekonomik getirisi olacak temeller atıldı.

Fakat savaşa girmediği halde, savaş ekonomisi ve sorunlarla boğuşan CHP iktidarı bu süreçten sağlam ama yıpranarak çıktı. 1946'nın ilk günlerinde kurularak CHP'nin karşısına dikilen *Demokrat Parti* (DP) 1946'daki erken seçimlerde 64 sandalye kazanarak meclise girdi. Fakat Hatay'da bir varlık gösteremedi. Sonraki seçimlerde DP trendinin yükseldiği Hatay'da 1950'de seçimi kıl payı kaybeden DP, 1954'te Hatay'da birinci parti olarak sandıktan çıktı fakat 1957 seçimlerinde tekrardan CHP'ye karşı kaybetti. Detaylarına ileride değinileceği gibi bu süreçte etkisi olan pek çok etmen vardır.

82. yılına girdiğimiz Hatay'ın Türkiye'ye iltihamı konusunda pek çok makale ve kitap mevcuttur. Fakat kaynakların çok büyük bir kısmı Hatay Mücadelesi ve Hatay Devleti'nin kuruluşundan iltiham sürecine kadar konuyu ele almaktadır. Hatay'ın Türkiye'ye katılımı sonrası geçiş ve uyum sürecini sosyal bilimlerin niteliğini ve gerekliliklerini yansıtacak düzeyde inceleyen ve konu alan kaynaklar ise sınırlı sayıdadır. Tez çalışmamızda yararlandığımız Doç. Volkan Payaslı'nın 1921-1960 yılları arasında konu alan Hatay ile ilgili çalışması döneme olabildiğince ışık tutan, ayrıca Hatay'ın sosyo-ekonomik, kültürel ve tarihi özelliklerine de yer veren bir çalışmadır. Çalışmamızda bu kaynaktan farklı olarak sözlü tarihe daha geniş bir alan açarak, o dönem Hatay'da yaşanan CHP-DP çekişmesi ve mücadelesi ekseninde olayları inceledik.

Faydalandığımız en önemli eserlerden bir diğeri ise Dr. Levent Duman'ın *Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları* kitabına ek olarak dönemin *Yenigün* ve *Atayolu* gibi yerel gazetelerine yansıyan siyasi, sosyal ve ekonomik haberleri, dönemin tanıkları ve önemli ailelerinin hatıraları üzerinden dönemi incelemeye çalıştık. Konu hakkındaki pek çok arşiv belgelerini, sözlü tarih çalışmalarını ve yerel haberleri işleyerek, o dönem yaşanan gelişmeleri açıklamaya çalıştık.

Hatay'da siyasal gelişmelerin ve partililik faaliyetlerinin nasıl kısa sürede din ve mezhep çatışmasına dönüştüğünü izah etmeye çalıştığımız bu yazıda, aynı dönem Türkiye'nin pek çok kentinde hissedilen siyasi kutuplaşmanın Hatay'daki yansımalarını ifade etmeye çalıştık.

Yapmış olduğumuz çalışmanın amacı, Hatay'ın Türkiye'ye uyum sürecini,

yerel halkın CHP, DP veya diğ er siyasi oluşumlara verdiği destek ve tepkileri, dönemin iktidar politikalarının Hatay nezdinde nasıl bir karşılık bulduğunu, çok kimlikli bu kentin siyasi ve sosyal hassasiyetlerini ve süreçte oynadığı rolü yorumlamaktır. Çoğunlukla arşiv belgeleri, basın ve sözlü tarih çalışmalarına dayanan tezimizde, olabildiğince farklı unsurlara yer vererek, bahsi geçen dönemdeki gelişmeleri neden-sonuç ilişkisi içinde incelemek, gazetelerden derlediğimiz olaylar ışığında döneme farklı bir yorum getirerek literatüre yeni bir çalışma kazandırmak amaçlanmıştır.

Henüz hafızalarda bile taze olan dönemle ilgili bilinmeyen bazı siyasi çekişmelerin, sosyal olayların ve gelişmelerin irdelenerek, Türkiye tarihine paralel olarak Hatay tarihine bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ

1.1. ATATÜRK DÖNEMİ DENEMELER

M. Kemal’in önderliğinde kurulan *Halk Partisi* (HP) cumhuriyetin ilanından sonra resmîyet kazanarak vücuda geldi fakat bu iktidar partisi tek başına bırakılmadı. Cumhuriyetle açılan bu yeni sayfanın ilk muhalif isimleri, Mustafa Kemal’in ihmal edildiklerini ve dışlandıklarını düşünen silah arkadaşları; Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Adnan Adıvar gibi isimlerdi. Paşalar, gerek Cumhuriyetin kendilerinden habersiz ilanı gerekse M. Kemal idaresinin tek adam rejimine evrileceği endişesi gibi sebeplerle Cumhuriyetin ilk muhalefet partisi olan *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını* teşkil ettiler. Kısa ömürlü olan muhalefet 7 ay etkinlik gösterdikten sonra, Doğu’da patlak veren *Şeyh Said İsyanının* ardından çıkarılan *Takrir-i Sükûn Kanunu* gereğince 3 Haziran 1925’te kapatıldı.¹

Ardından devrimlere hız veren Türkiye Cumhuriyeti Medeni Kanun, Harf İnkılabı, Kılık Kıyafet Kanunları ile devrimler sıralanırken 1929 yılında yaşanan *Büyük Buhran* (Dünya Ekonomik Bunalımı) ardından Türkiye’de de yaşanan sıkıntılar arttı ve Falih Rıfkı Atay’ın ifadesiyle M. Kemal, çareyi “TBMM’yi havalandırmakta” buldu. O sırada Paris Büyükelçisi olan Ali Fethi (Okyar) Çankaya Köşkü’ne çağrılarak bir muhalefet partisi kurmakla görevlendirildi. Ağustos 1930’da kurulan *Serbest Cumhuriyet Fırkası* mitinglerde yaşanan olaylar ve inkılap karşıtı kişilerin partide yer bulmaya başlamasının ardından 3 ay sonra Fethi (Okyar) tarafından feshedildi. Daha sonra gelişen zor siyasi koşullar ve ufukta II. Dünya Savaşı’nın belirmesiyle M. Kemal’in vefatına dek bir daha çok partili hayata geçiş denenmedi.

1.2. İNÖNÜ DÖNEMİ DENEMELER

10 Kasım 1938’de M. Kemal Atatürk’ün vefatının ardından, Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, 29 Mayıs 1939’da CHP’nin 5. Olağan Kurultay’ındaki

¹ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss.132-135.

konusmasında *Müstakil Grup* kurulacağını bu sözlerle ifade etti;

“...*Büyük kurultaya takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde, CHP’nin bir de Müstakil Grubunu düşündük. Büyük kurultaydan vazife alan ve Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan Milletvekili ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken büyük milletimize de kendi işleri için yeni bir teminat hazırlayacağını ümit ediyoruz...*”²

Aynı kurultayda “*Milli Şef*” ve “*Değişmez Genel Başkan*” unvanlarını alan İnönü, Atatürk’ten devraldığı Türkiye Cumhuriyeti’ni daha demokratik ve daha çağdaş bir çizgiye kaydıracağını ilk sinyallerini böylece vermiş oluyordu.³ Önceki dönem uygulamalarından Valilikler ve CHP İl Başkanlıkları ile Genel Sekreterlik ve İçişleri Bakanlığı tekrar birbirinden ayrıldı.⁴

21 Milletvekilinden oluşan *Müstakil Grup*’un görevleri CHP Nizamnamesinin 128. Maddesinde belirtildiği üzere; “Devlet işlerini takip etmek, Meclis grubundan bağımsız şekilde denetim yapmak, 4 senenin sonunda Kurultay’a rapor sunmak, hükümete önerge vermek ve güvenoyu isteyebilmek” şeklinde belirtildikten sonra, şu uyarı da eklenmişti; “*Müstakil Grup Reis Vekili, Parti Hükümetinin muvaffakiyetine yardım etmeye, nifak, ihtiras ve şahsiyata mâni olmaya bilhassa dikkat eder*”⁵

Grubun İdare Heyeti de şu isimlerden oluşuyordu; İstanbul M. vekili Ali Rana Tarhan, Konya M. vekili Ali Rıza Türel, Rize M. vekilleri Hüsnü Kitapçı ve Fuat Sirmen. Belirli bir başkanı olmayan bu yeni denetim grubunun İsmet İnönü güdümünde bir muhalefet olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁶ 1939-1943 arasında 136 kere Grup Toplantısı yapan *Müstakil Grup* faaliyetleri kontrol etti ve mali konularda öneriler sundu. Hayat pahalılığı konularında incelemeler yaptırarak dikkat çekti. Fakat ciddi bir muhalefet oluşturamadığı için 1945’te başka partilerin kurulmasının ardından kapatıldı.⁷

² **CHP 5. Kurultay Zabıtları, (CHP 5. KZ)** Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s.20.

³ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: II, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s.49.

⁴ **CHP 5. KZ**, s.30.

⁵ **CHP 5. KZ**, s.76.

⁶ Volkan Payaslı, “Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, Bahar 2014, ss.183-184.

⁷ Meltem Tekerek, “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Müstakil Grup”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 57, Ankara, Güz 2015, ss.165-168.

1.3. TÜRKİYE’NİN ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞİNİ SAĞLAYAN İÇ VE DIŞ ETKENLER

Fakat Türkiye Cumhuriyeti’nin çok partili hayata girmesi sadece Atatürk’ün arzusu ve İsmet İnönü’nün azmiyle açıklanamaz. 1939-1946 arasında yaşanan ve yeni bir dünya düzeni oluşturan II. Dünya Savaşı dolayısıyla Türkiye’de yaşanan pek çok problem, *I. Meşrutiyet*’ten beri yoğurulan 70 yıllık demokrasi geleneği ve bunun getirdiği muhalefet olgusunun tekrar canlanmasına sebep oldu. Bu geçiş sürecini hazırlayan nedenleri iç ve dış etkenler olarak incelemek doğru olacaktır.

1.3.1. Dış Etkenler

İç etkenlerin yarattığı yıkıcı sonuçlar bir yana, bu adımların nedeni ve belirleyicisi olan, o esnada Türkiye’nin çevresinde gelişen II. Dünya Savaşı’dır. Bir yandan içeride sükuneti sağlamaya çalışan İsmet İnönü ve kabine üyeleri, öte yandan dünyayı kasıp kavuran harp ateşinden Türkiye’yi korumanın mücadelesini vermektelerdi. Her ne kadar savaşa uzak görünsek de henüz 1941 gibi yakın bir tarihte *Nazi Almanya*’sı ile Batı’da komşu olmuştuk. Savaşın ateşi ısrarla Türkiye’yi çekmeye çalışırken, bundan uzak durmayı başaran İnönü ise bu başarısının karşılığını halk nezdinde pek göremeyecekti. Milyonlarca insanın ölümüne sebep olan ve dünyanın yeniden şekillenmesine neden olan II. Dünya Savaşı süresince Türkiye’nin politikası savaş dışında kalmak üzerine şekillendi.

1.3.1.1. Tarafsızlık Politikasının CHP İktidarını Yıpratışı

7 Nisan 1939’da İtalya’nın Arnavutluk’a saldırmasının akabinde İngiltere ile görüşmelerine hız veren Türkiye, 12 Mayıs 1939’da *Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu*’nu imzaladı ve Akdeniz’de meydana gelebilecek bir savaşta İngiliz iş birliğinin teminatını aldı.⁸ Aynı günlerde Fransa ile görüşmeler sürmekteydi fakat *Hatay Meselesi* hallolmadan Fransa bir ortak deklarasyona yanaşmıyordu. Nitekim Haziran 1939’da Fransa ile Hatay üzerine bir anlaşma sağlandıktan sonra aynı

⁸ **TBMM ZC**, Altıncı Dönem, Cilt: 2, s.72.

maddeler için Fransa ile de imza atıldı.⁹

Aynı tarihlerde aralarında saldırmazlık anlaşması imzalayan SSCB ve Almanya'nın durumu Türkiye'yi tedirgin ettiği için SSCB ile de temaslara başlandı. Pek çok konuda yaşanan ihtilaflar sonucu başarısızlıkla sonuçlanan görüşmelerde Almanların baskı unsuru olduğu kabul edilmektedir. Ardından Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakı ortaya kondu. Fakat Fransa'nın Alman işgaline uğraması ve ardından İtalya'nın savaşa dahil olarak Akdeniz'e tüm kuvvetiyle inmesi Türkiye'yi zor bir duruma soktu. Savaşın ikinci yılında Almanlar batıda Edirne sınırlarına dayanmışlardı.¹⁰

Fakat Alman resmi makamları, Türkiye'ye saldırmayacaklarına teminat veriyordu.¹¹ Nazi ordularının Balkanlar'da ilerlemesi ve SSCB'ye bir saldırı hazırlığında bulunmaları İngilizlerin, Türkiye'yi savaşa çekme girişimlerinin hızlanmasına neden oldu. Yunanistan'ın işgale uğrayacağı anlaşılınca İngiliz Başbakanı Churchill, Cumhurbaşkanı İnönü'ye mektup yazarak Türkiye'den üs istedi. 31 Ocak 1941'de Türkiye'ye gelen mektupta Almanların Trakya ve İstanbul'u bombardımana hazırlandıkları ve Alman mağlubiyeti için İzmir Limanı'nın kullanıma açılması gerektiği ve Türkiye'yi korumak için İngiliz jetlerinin Türk havalimanlarına üslenebileceği teklif ediliyordu. Fakat bu teklifin kabul edilmesi, Türkiye için Almanya ile savaşa girmekle eşdeğerdi. Bu nedenle Cumhurbaşkanı İnönü, nazik bir dille Churchill'in teklifini reddetti.¹²

4 Mart 1941'te hamle sırası Almanlarda idi. Cumhurbaşkanı İnönü'yü ziyaret eden Alman Büyükelçi Von Papen, Çankaya Köşkü'ne gelerek Hitler'in bir mektubunu ilettili.¹³ Hitler, mektubunda diyordu ki;

“Bay Başkan. (...) resmen bildiririm ki, Almanya'nın bu tedbirleri, Yunanistan'ın işgali hiçbir şekilde Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelmiş değildir. Aksine, size, Almanya ve Türkiye arasında gerçek dostluğa dayanan bir iş birliği için istikbalde dahi bütün şartların mevcut olduğuna kesin olarak inandığımı belirtmek isterim (...) inanıyorum ki, savaştan sonra gerçekleşecek yeni sınırlar nizamı, Almanya'yı hiçbir şekilde Türk hedefleriyle karşı karşıya getirmeyecek, aksine iki devletin yakınlaşması, devletlerin menfaatine

⁹ Osman Akandere, **Millî Şef Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.272.

¹⁰ Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2009, ss.387-388.

¹¹ **Vatan**, 4 Mart 1941.

¹² Altan Öymen, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye”, **Milliyet**, 28 Eylül 1967.

¹³ **Vatan**, 5 Mart 1941, s.1.

olacaktır...” Bu düşüncelerle, Bulgaristan’da ilerleyen Alman birliklerinin, Türk sınırından, orada bulunmalarının maksadı hakkında yanlış bir yorumda bulunulmasına meydan vermeyecek kadar uzak kalmalarını emrettim. (...) Şu kayıtlı ki, Türk hükümeti, bizi, bu tutumumuzda bir değişiklik yapmağa mecbur edecek tedbirlere tevessül etmeyi lüzumlu görmesin...”¹⁴

Cumhurbaşkanı İnönü ise 12 Mart 1941’de şu cevabı verdi;

“Ekselans Bay Adolf Hitler. “...Türkiye, toprak bütünlüğünü ve masuniyetini, şu veya bu devletler grubu arasındaki siyasi ve askeri kombinasyonların şekline göre mütalâa edemez ve tecavüzden korunma hakkı üzerinde, herhangi bir yabancı devletin kazanacağı zafer açısından hüküm yürütülmesine müsaade edemez. Türkiye, bu sebepten, milli egemenlik alanı içine vaki olacak her müdahaleye karşı koymaya azimlidir (...) Cumhuriyet Hükümeti’nin Balkan Politikası, Balkan Yarımadasını savaşın tahribatından uzak tutmaktan başka bir hedef gütmemiştir. Hâlâ inanıyoruz ki, ortada Türk ordularıyla Alman ordularını karşı karşıya getirecek bir sebep yoktur...”¹⁵

18 Haziran 1941’de Almanya’nın Türkiye ile Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalanmasının ardından, Alman ordusu SSCB’ye taarruz etti. Bu durum, Polonya’nın yaşadığı gibi bir Alman-Rus işgalinden endişelenen Türkiye’de sevinçle karşılandı.¹⁶

Türkiye, tarafsızlık ilkesini dönemin başbakanı Saraçoğlu’nun “İngilizlerle müttefik, Almanlarla dostuz” lafı en kısa şekilde özetlemiştir. Fakat bu çok zor siyasi manevralar gerektiriyordu. Öte yandan savaşın tarafları da Türkiye’nin savaşa dahil olması için daha çok çaba sarf ediyordu. 1942’de patlak veren *Massigli Olayı* da bu çabalara iyi bir örnektir.

Paris’i işgal eden Almanlar, Saraçoğlu’nun Fransız Büyükelçi Massigli’ye Bakü petrol bölgelerinin bombalanmasını teklif ettiğine dair bir rapor yayınlayarak Türkiye ve SSCB’nin arasını açmaya çalıştı. Bu haber Massigli tarafından yalanlansa da Rusların, Türklere olan güveni sarsılmıştı. Ruslar karşısında zafer kazanamayan Almanlar, Türklerin tarafsızlığını desteklemeye başladılar.¹⁷

Şubat 1942’de ise, muhtemeldir ki Türk-Alman ilişkilerinin bozulması maksadıyla Alman Büyükelçi Von Papen’e Ankara’da, Alman Büyükelçiliği binası

¹⁴ Altan Öymen, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye”, *Milliyet*, 30 Eylül 1967, s.5.

¹⁵ Altan Öymen, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye”, *Milliyet*, 1 Ekim 1967, s.5.

¹⁶ Oran, s.388.

¹⁷ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, ss.187-188.

önünde suikast girişiminde bulunuldu. Neyse ki Von Papen ve eşi sadece yaralandı.¹⁸ Suikast girişimiyle ilgisi olan 2 kişinin İstanbul'daki SSCB Konsolosluğunda saklandığı öğrenilince, 5 Mart günü teamüllere aykırı olarak bina kuşatıldı ve 2 zanlının teslim edilmezse zorla alınacağı SSCB yetkililerine bildirildi. Zanlılar tutuklanarak 16 sene hapis cezası aldılar.¹⁹

Türkiye, Almanlar mağlup bir pozisyona geçmeye başladıkça, *Müttefiklerden* gelen baskılar da artıyordu. Zira Stalingrad'da çarpışmalar sürerken Alman orduları Afrika'daki harekâtını durdurmuş, bu da Almanya'yı iki cephe arasında sıkıştırma fikrini gündeme getirmişti. Türkiye'ye tam bu noktada ihtiyaç vardı ama her şeye rağmen Türkiye, savaş dışında kalmaya kararlıydı.

14 Ocak 1943'te *Casablanca Konferansı*'nda alınan kararlar neticesinde, İngiltere'ye askeri yardım karşılığında Türkiye'yi savaşa çekme görevi verildi.²⁰ 30 Ocak günü Adana'daki Yenice Tren İstasyonu'nda İnönü-Churchill görüşmesi yapıldı. Fakat SSCB'nin savaş sonrası durumu ve Türk ordusunun teçhizat sorunları öne sürülünce anlaşma pek mümkün olmadı.²¹

İngiltere, SSCB'yi *I. Kahire Konferansı* (22 Kasım) ve *Tahran Konferansı* (28 Kasım) boyunca Balkan cephesi açılmasına ikna edemeyince, dikkatler tekrar Türkiye üzerine çevrildi. Tahran dönüşü İnönü'nün, davet edilmesiyle 1 Aralık 1943'te toplanan *II. Kahire Konferansı*'nda *Müttefikler*, tekrar Türkiye'yi savaşa katılmaya ikna etmeye çalıştılar. Türkiye'nin kendilerinden taraf olmaması durumunda dışlanacağı ve SSCB karşısında yalnız bırakılacağı konusunda örtülü tehditte bulundular. İnönü, oyalama maksadıyla bir harekât planı istedi.

Zira plan konusunda *Müttefikler* arasında ciddi görüş ayrılıkları vardı.²² Churchill tarafından verilen planın, hükümet tarafından reddedildiği İngiltere'ye bildirildi. Ret gerekçesinde Türk ordusunun teçhizat eksikliği öne sürülerek önce bu eksikliklerin ikmal edilmesi şartı koşuluyordu. Bu konuyla alakalı, bir ay sonra Türkiye'ye gelen *Müttefik* askeri heyeti de Ankara'dan eli boş döndü. Bu konuda İngiliz tekliflerinin reddedilmesi Türkiye ve Almanya arasındaki krom ihracatının

¹⁸ **İkdam**, 25 Şubat 1942; **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1942.

¹⁹ Oran, ss.396-397.

Ancak 1944'te Türk-Alman ilişkilerinin bozulması üzerine serbest bırakıldılar

²⁰ Aydemir, s.256.

²¹ Oran, ss.451-453.

²² Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2000, s.297.

gündeme gelmesine neden oldu. ABD ve İngiltere Türkiye'nin krom ihracına devamı halinde Türkiye'ye abluka uygulanacağı yönünde nota verdi.

21 Nisan 1944'te Türkiye, Almanya'ya krom satışını durdurduğunu ilan etti. Türkiye'nin yaşayacağı maddi kaybı önlemek maksadıyla İngiltere ve ABD ile yeni ticaret anlaşmaları imzalandı. Mayıs ayında ise boğazdan geçen Alman gemileri krizi de İngilizlerin istediği gibi çözümlendi ve İngiliz ilişkilerinde düzelme başladı.²³

1944 yılında, *Mihver* Devletler için sonun başlangıcı görünür bir hale geldi. 6 Haziran günü beklenen ikinci cephe, Normandiya'da açıldı. 3 Ağustos 1944 itibariyle TBMM'de alınan kararla, Almanya ile olan diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesildiği açıklandı.²⁴ Türkiye'nin amacı, *Müttefikler* ile olan ilişkileri düzeltmek ve SSCB karşısındaki politik yalnızlıktan Türkiye'yi kurtarmaktı.²⁵

1.3.1.2. SSCB Talepleri ve Tehdidi

Türkiye'nin SSCB ile arasındaki dostluğu teyit etme talebine gelen cevapta, Türkiye'nin uzun süredir her talebe direnmesinin hoş karşılanmadığı ve artık dostluk teyidinin savaşı kısaltmaya yaramayacağı için gereksiz olduğu belirtiliyordu. Hatta Sovyet büyükelçisi, ABD yönetimine Türkiye'ye baskıların faydasız olduğu ve artık kendi kaderine bırakılması gerektiğini ifade ediyordu.

Bu tavrın amacı ise, savaş sonrası Rus talepleri karşısında Türkiye'yi desteksiz bırakmak olarak algılanabilir.

Ruslar, Balkanlar'da ilerlerken Türkiye, çareyi İngilizlere ve asker çıkardıkları Yunanistan'a yakınlaşmakta buldu. Hatta Kasım 1944'te On İki Adalar üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğini Atina'ya bildirdi.²⁶ 9 Ekim 1944'te Moskova'yı ziyaret eden Churchill'in, Stalin ile *Montrö Anlaşması*'nın değiştirilmesi hakkında prensipte anlaşması, Türkiye için yepyeni bir sorunun başlangıcıydı.

4 Şubat 1945'te Yalta'da toplanan konferansta Churchill, Stalin ve Roosevelt, 10 Şubat itibariyle Türkiye ve boğazlar meselesini gündeme getirdiler. *Montrö Anlaşması*'nın Sovyet çıkarları gözetilerek yeninden tadil edilmesini isteyen SSCB,

²³ Oran, ss.464-467.

²⁴ **TBMM ZC**, Yedinci Dönem, Cilt: 13, s.11.

²⁵ Akandere, s.307.

²⁶ Oran, s.470.

ABD ve İngiltere desteğini bir nebze almıştı.²⁷

Yalta Konferansı'nın en önemli kararlarından biri de *San Francisco Konferansı* ile kurulacak olan Birleşmiş Milletler (BM) 'in kurucu üyesi olmak isteyen ülkelere, Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etme koşulu konmasıydı. Bunun üzerine Türkiye 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti.²⁸ Türkiye'nin amacı yeni kurulan dünya düzeninde bir yer almak ve BM kuruluşunda söz sahibi olmaktı. Bunun yanı sıra SSCB karşısında kaldığı yalnızlığı bertaraf etmek maksadıyla da bu adım atıldı. 5 Mart günü *San Francisco Konferansı*'na resmen davet edilen Türkiye, 6 Mart 1945'te resmen BM Kurucu Üyesi olarak listede yerini aldı.²⁹

19 Mart 1945'te SSCB Dışişleri Bakanı Molotov, Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e, 1925'te imzalanan *Türk-SSCB Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması*'nın tek taraflı feshedildiğini bildirdi.³⁰ Gerekçe olarak ise anlaşmanın günün yeni koşullarına uymadığı ve "esaslı değişiklikler" gerektiğini gösterdi. Tarafsızlık politikası nedeniyle politik yalnızlığa itilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti ise önce SSCB ile anlaşmayı deneyecektir.³¹

4 Nisan 1945'te SSCB'ye cevap veren Türk Hükümeti, "(...) *Feshedilen muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun yeni bir akdin ikamesi hususundaki Sovyet telkinini kabul eyler ve bu konuda kendisine yapılacak teklifleri en büyük dikkat ve hayırhahlıkla tetkike amade bulunduğunu bildirir*" diyerek cevap verdi.³² Türkiye'nin notasına ise 2 ay sonra cevap geldi. 7 Haziran 1945'te gelen cevapta, yeni bir anlaşmanın imzalanması için bazı talepler öne sürüldü;

1. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın çizdiği Türkiye-SSCB sınırının, SSCB lehine değiştirilmesi. Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye verilmesi;
2. Boğazların savunmasında SSCB'nin de ortak olması. Bunun için Boğazlarda SSCB'ye deniz ve kara üslerinin verilmesi;
3. Montrö Sözleşmesi'yle belirlenmiş Boğazlar rejiminin değiştirilmesi.

²⁷ Oran, ss.471-472.

²⁸ **Akşam**, 24 Şubat 1945, s.1.

²⁹ Akandere, ss.310-312.

³⁰ Aydemir, s.283.

³¹ Barış Ertem, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri", **Turkish Studies**, V:8/7, Yaz 2013, ss.174.

³² **Akşam**, 7 Nisan 1945.

Bunun yerine Türkiye ve SSCB arasında yeni bir ikili antlaşmanın imzalanması.³³

Bu şartları, direk reddeden Büyükelçi Sarper, “...*Bunu görüşmekte yarar görmüyorum. (...) Biz egemenlik haklarımızı kullanırken, ahdi vecibelerimiz müstesna, kimsenin müsaadesini almak zorunluluğunu duymayız...*” diyerek görüşmeyi sonlandırdı ve Sovyet Dışişleri Bakanı ile olan bu görüşmeyi Ankara’ya bildirdi.

İsmet İnönü ise “*Türk topraklarını ya da Türkiye’nin haklarını hiç kimseye devretme yükümlülüğümüz yoktur (...) Onurumuzla yaşar, onurumuzla ölürüz*” diyerek şartları reddedince, Türkiye kendini ağır bir Sovyet baskısı altında buldu ve Molotov’un SSCB isteklerini 18 Haziran günü Türk büyükelçisine bir kez daha iletmesiyle Türkiye ve SSCB arasında yeni bir antlaşma imzalanması olasılığı ortadan kalktı.³⁴

1.3.1.3. ABD (Batı Bloğu) ile Yakınlaşma

Türkiye’nin bildirmesiyle ABD ve İngiltere durumdan haberdar oldular. 11 Haziran 1945’te göreve başlayan ABD’nin Türkiye Büyükelçisi Edwin C. Wilson bu konuyla yakından ilgilendi ve iki kere Türk hükümeti tarafından bilgilendirildi.³⁵

Büyükelçi Sarper’in Ankara’ya görüşme detaylarını iletmesinin ardından 12 Haziran 1945’te Bakanlar Kurulu toplandı. Rus talepleri reddedildi ve bu teklifin hiçbir görüşmeye temel olamayacağı ifade edildi. Fakat SSCB ısrarını devam ettiriyordu.³⁶

17 Temmuz 1945’te toplanan *Postdam Konferansı*, ABD ve SSCB’nin pek çok konuda fikir ayrılığı yaşadığının ortaya çıkmasını sağladı. Konferansta, Türkiye üzerindeki taleplerini yineleyen SSCB, İngiliz ve ABD’nin muhalif tutum takınmasına neden oldu. Zira SSCB, boğazlar ve Kafkasya’nın tek hâkimi gibi davranıyordu. Konferans sonucunda İngiltere ve ABD’nin Türkiye tutumu tamamen değişti.³⁷ Kasım 1945’te Washington’daki Türk Büyükelçi Münir Ertegün’ün vefat

³³ Ertem, s.174; Oran, s. 473; Akandere, s.318.

³⁴ Oran, ss.473-474.

³⁵ Efe Sıvış, *Türk Demokrasinin Sıfır Noktası*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s.66.

³⁶ Sıvış, ss.68-69.

³⁷ Ömer Osman Umar, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XX, Sayı: 59, Temmuz 2004, s.403.

etmesi propaganda uzmanı olan ABD'liler için bir şov imkânı yarattı. Ertegin'ün cenazesi Türkiye'ye ABD donanmasının en büyük gemisi *Missouri* ile gönderildi. Hatta *Missouri*'ye *Providence* ve *Power* kruvazörleri de eşlik ediyordu. Aynı gün ise ABD Başkanı, isim vermeden bölgedeki ülkelerin SSCB tehdidinden korunması gerektiğini ifade ediyordu.³⁸

Ruslarla ilişkilerin giderek gerginleştiği sırada, 4 Aralık 1945 günü İstanbul'da SSCB karşıtı bir miting yapıldı ve Rusça yayınlar yapan iki kitapçı ve *Tan* gazetesinin matbaası saldırıya uğradı. SSCB bu olaylara tepki gösterdi ve 10 gün sonra Rus gazetelerinde Gürcistan Bilimler Akademisi'nden 2 profesörün, Türkiye'den toprak taleplerini meşru gören makaleleri yayınlandı.³⁹ Aynı tarihlerde ABD ve İngiltere'den *Montrö Anlaşması*'nın revize edilmesi yönünde 2 nota peş peşe geldi. ABD, boğazların savaş durumunda da savaş gemilerine açık olmasını savunurken, SSCB'den ilk nota ise Ağustos 1946'da geldi. SSCB ise aynı talebi tekrar ediyor ve şu şartı da ekliyordu; "Boğazlar rejiminin tespiti Türkiye ile diğer Karadeniz Devletlerinin salahiyetinde olmalıdır" ve "bu rejimin uygulanmasını ve Boğazların savunulmasını Türkiye ile Rusya ortaklaşa yürütmelidirler". Fakat İngiltere ve ABD buna kesin bir dille karşı çıktılar ve Türkiye'den önce bu notaya cevap verdiler ve talepleri kabul edilemez olarak nitelendirdiler. Taleplerin reddi üzerine SSCB'nin Kafkasya ve Bulgaristan'a askeri yığınak yapmaya başlaması ABD'yi Türkiye'ye daha da yaklaştırdı.⁴⁰

Bölgede tansiyon yükselirken, 1946'nın başlarında ABD Dışişleri Bakanı ile konuşan Başkan Truman, "*Bu gidişata demir bir yumrukla 'dur' demezsek yeni bir savaş çıkacak. Sovyetler yalnızca bir sorudan anlıyor; 'kaç tümeniniz var?'*" diyerek tepkisini dile getiriyordu. Çünkü savaş sonrası İran'dan çıkacağını söyleyen SSCB hala İran'daydı ve aynı durumun Türkiye'de yaşanacağından endişeleniyordu. ABD, o tarihten sonra kademeli olarak Türkiye'ye destek vermeye başladı.⁴¹ Eylül 1946'da taleplerini yineleyen SSCB'ye karşı nota, 9 Ekim günü yine ABD'den geldi. Türkiye ise 18 Ekim günü bu notaya cevap vererek talepleri reddetti. Bu notadan sonra, herhangi bir SSCB talebi bir daha dile getirilmedi. Talepler, yeni oluşan dünya

³⁸ Ertem, ss.176-177.

³⁹ Oran, ss.503-504.

⁴⁰ Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15, Konya, 2004, s.333.

⁴¹ Sıvış, 97-98.

düzeninde Türkiye'nin ABD tarafında yer almasına neden oldu. Batı Bloğu ile yakın temasa geçen Türkiye'de yavaş yavaş demokrasi rüzgarları esmeye başlayacaktı.

Aslında Türkiye bir bakıma buna mecbur edilmişti. Savaşın sonunda ABD ve İngiltere bu savaşa diktatörlüklerin ve totaliter rejimlerin neden olduğu savını ortaya atarak totaliter ülkelerin demokrasiye geçmesi için çabalayacaklarını açıkladılar. Bir tek parti yönetimi şeklinde idare edilen Türkiye ise bu totaliter tanıma uyuyordu. Bir yandan Türkiye antidemokratik olarak Avrupa radyolarında eleştirilirken, bir yandan da Türkiye'ye yapılan yardımların kesilmesi talep ediliyordu.⁴² Batı bloğundan demokrasi talepleri yükselirken SSCB'nin Türkiye'den toprak talep etmesiyle Türkiye bir seçim yapmak mecburiyetinde bırakıldı diyebiliriz.

1.3.2. İç Etkenler

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmediği halde savaşın neredeyse bütün yıkıcı etkilerini bünyesinde hissetti. Seferberlik nedeniyle üretimin azalması ve savaş nedeniyle ithalat-ihracat trafiğinin sekteye uğraması ekonomide zor durumlar yaratırken alınan önlemler ise halkın sırtındaki yükün artmasına ve savaş zenginlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Karaborsa ile her ne kadar mücadele edildiyse de gereken özen gösterilemedi ve bu durum iktidar ile toplumsal bir bölünme yarattı. İnönü, ülkenin savaşa girmesini önlediği için minnet duyulmasını bekliyordu.

1.3.2.1. İktisadi Etkenler

Savaşın ekonomik tahribatının ilk hissedildiği alan doğal olarak ticaret oldu. 1941'de Almanya'nın Yunanistan ve On İki Adalar'ı işgal etmesinin ardından Ege Denizine mayınlar döşemesi doğal olarak İstanbul ve İzmir'deki deniz ticaretinin durmasına neden oldu.⁴³

En temel ihracat kalemi olan tarım ihracatı bile, 1939'a kıyasla yaklaşık %60 azaldı. İthalatta da bu denli düşüşler yaşanırken, savunma giderleri sürekli artıyor ve

⁴² Çetin Yetkin, **Karşı Devrim 1945-1950**, Kilit Yayınları, 8. Basım, Ankara 2011, ss.145-146.

⁴³ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002, s.257.

ekonominin yükü daha da ağırlaşıyordu.⁴⁴ Öte yandan varlıklı sınıflarla Refik Saydam Hükümeti arasında bir çatışma meydana geldi. Hükümet de bu sınıfların çıkarlarını tehdit edecek uygulamaları yürürlüğe koydu.⁴⁵

Savaş süresince göreve gelen Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetleri artan enflasyon, ekonomik darlık ve büyük kentlerin iâşesi konusunda ciddi sıkıntılar yaşamış ve çareyi yeni vergiler koymakta bulmuşlardı. Zira bütün yatırımlar ertelenmişti.⁴⁶ Refik Saydam, sorunu tarım ürünlerine el koyma ve sıkı bir denetim uygulayarak çözeceğini düşündü. Bu nedenle 26 Ocak 1940'ta *Milli Korunma Kanunu* yürürlüğe girdi.⁴⁷

Bu kanun, hükümete “özel işletmelere geçici olarak el koyma, ithalat ve ihracatta tavan-taban fiyatlarını belirleme, temel maddelerin karneyle dağıtılması” gibi yetkiler sağlarken karaborsacılığın artmasına neden oldu.⁴⁸

Mayıs 1940'ta Gelir Vergisi %50 oranında arttırıldı ve bir ay sonra *Fiyat Murakabe Encümeni* kuruldu. Amaç keyfi fiyat artışlarını ve savaş zenginlerinin vurgunlarını engellemekti. Fakat savaş ekonomisi tüm çabaları boşa çıkarıyordu. Hükümet, daha savaş başlar başlamaz karaborsacılara göz yumulmayacağını ve buna kalkışanların işyerlerine ve mallarına el konulacağı söylediği halde önu kesilemiyordu.⁴⁹

İmalat Sanayisinde çalışan işçilerin geliri %40 azaldı. Memurların maaşlarında ciddi kayıplar yaşandı. Faizle kredi ve borç alanların ödeyecekleri tutarlar katlanarak arttı. Bu enflasyondan en kârlı çıkanlar ise servetlerini taşınmaz mallara, altına ve ticaret mallarına dönüştürenler oldu. Hükümet ise hepsiyle başa çıkmaya çalışıyordu.⁵⁰

14 Şubat 1941'de iâşe meselesini çözmek için Ticaret Bakanlığı bünyesinde ve denetiminde *İâşe Müsteşarlığı* kuruldu. Yapılan düzenlemelerin ardından alınan kararla bir istişare heyeti oluşturuldu. Ayda bir toplanması gereken heyet, alınan

⁴⁴ Sıvış, ss.159-160.

⁴⁵ Tezel, s.257.

⁴⁶ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul, 2005, ss.81-83.

⁴⁷ “Milli Korunma Kanunu”, *T.C. Resmî Gazete*, 26.01.1940, 4417.

⁴⁸ Boratav, ss.83-84.

⁴⁹ *T.C. Resmî Gazete*, 12.09.1939.

⁵⁰ Tezel, s.259.

tedbirleri tartışacak, belirleyecek ve her ay bir rapor hazırlayacaktı.⁵¹

1942'nin ilk aylarında ekmek sıkıntısı baş gösterdi ve tek tip ekmek çıkarılması uygulamasına geçildi. Önlemler yetersiz kalınca 14 Ocak 1942'de Hükümet, ekmekte karne uygulamasına geçildiğini duyurdu.⁵² Buna göre 7 yaş altına günde 187 gr., 7 yaş üstüne günde 375 gr. ve ağır işte çalışanlara günde 750 gr. ekmek verilecekti.⁵³ Nisan ayında ise kişi başına düşen ekmek miktarı değiştirildi, 7 yaş altındaki çocuklara da günde 375 gr. ekmek verilmesine karar verildi ve halka, elindeki ekmek yapımında kullanılan hububatı da bildirme zorunluluğu getirildi.⁵⁴

7 Temmuz 1942'de Başbakan Refik Saydam'ın vefatının ardından göreve gelen Şükrü Saraçoğlu, ilk önce gelir-gider bütçeleri arasındaki farkı kapatmaya çalıştı. Zira 1942 yılı gelir ve gider bütçeleri arasında 362 Milyon TL açık vardı. Öte yandan enflasyon ise dizginlenemiyordu. Tedavüldeki para, 3 yılda iki buçuk kat artarak, 281 Milyon TL'den 734 Milyon TL'ye çıkmıştı.⁵⁵

Mart 1942'de gıda ve temel giyim mallarının piyasa dışında tutularak dağıtılması amacıyla *Dağıtma Ofisi* kuruldu. Karaborsa için de art arda kararlar alınıyordu. Özel sektör ile bağları kopma noktasına gelen hükümet, gayrimüslim sanayici ve tüccarların gücünü kırmak maksadıyla 12 Kasım 1942'de *Varlık Vergisi Kanunu* yürürlüğe girdi.

7 Haziran 1943'te kırsal alanda zenginleşen tüccarlar da vergilendirilerek varlıklarının bir kısmına el konuldu. *Varlık Vergisi*'ne oluşan tepkileri bir anlamda azaltmak ve maliyedeki açığı biraz daha azaltmak için *Toprak Mahsulleri Vergisi* yürürlüğe konuldu.⁵⁶ *Aşar Vergisi*'nden sonra toprak ürünlerine uygulanan ilk vergi olan *Toprak Mahsulleri Vergisi* ile mahsullerin izinsiz başka yere taşınması yasaklandı ve sadece doğal afet sonucu izin verileceği açıklandı. Fakat tahsilatın beklenenden düşük gelmesi nedeniyle 10 ay sonra, 28 Nisan 1944'te, vergide düzenlemeye gidilerek mahsullerin direk hükümetin belirlediği toplama alanlarına

⁵¹ Erdoğan Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Beslenme Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 11, İzmir, 2005, s.148.

⁵² *Cumhuriyet*, 14.01.1942.

⁵³ Öztürk, s.151.

⁵⁴ Sevilay Özer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 15, Bahar 2012, ss.34-35.

⁵⁵ Ertuğrul Baydar, *II. Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, T.C. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, Ankara 1978, s.74-78.

⁵⁶ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", *Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s.131.

nakli istendi. Vergi oranı da arttırılarak %10'a çıkarıldı.⁵⁷ Sadece kurumların kendi ihtiyaçları için yetiştirdikleri tarım ürünleri bu vergiden muaf tutuldu.⁵⁸

Yaşanan ekonomik zorluklar incelendiğinde, bir savaşın ortasında kalan ve bu savaşa girmeyip en az zayıyla ayakta durmaya çalışan bir ülkenin mevcut koşullar içinde ekonomik olarak ayakta durma güçlüğü göze çarpmaktadır. Fakat alınan tedbirler, konulan vergiler ve bürokraside ortaya çıkan uygulama hataları/aksaklıkları bir araya geldiğinde dönemin iş adamlarından, çiftçi sınıfına, memurlarından, orta gelirli sınıfına kadar iktidardaki CHP ile oluşan küskünlük gayet doğaldır.

1.3.2.2. Sosyal Etkiler

Eylül 1939'da Avrupa'nın ortasında patlak veren II. Dünya Savaşı, Türk halkına savaşın en çetin ve ağır koşullarını yaşatması bakımından, o dönemi yaşayan insanlar üzerinde bir travma etkisi bıraktı. Bir taraf, savaşa girmemenin verdiği iftihar ve huzur ile o dönemi şükranla anarken, diğer taraf ise yaşanan kıtlık, sefalet, iache ve ekonomik sorunları ortaya koyarak adeta o süreci "karanlık dönem" olarak nitelendiriyor.

Bütün süreç ve yaşanan zorlukların hedefinde ise tek bir isim vardır; İsmet İnönü. Uygulanan katı politikalar, ağır vergiler günlük yaşamı epeyce zora sokmuşken hükümetin ucuz kömür ve ucuz ekmek satışı kitlesel açlık veya büyük çaplı gösterileri bir nebze engelleyebildi. Fakat öte yandan savaşın olumsuz koşullarını fırsat bilerek ortaya çıkan "savaş zenginleri" ise sosyal barışı zedelemeye başladı.

Hükümet ise bu durumla mücadele etme iddiasıyla yürürlüğe koyduğu kanunlarda, bu sefer zengin sınıfın tepkisini çekecek uygulamalara imza attı. *Varlık Vergisi* ile zaten daha önce vergisini ödedikleri servetleri tekrar vergilendirilen zengin sınıf, vergilendirme yapan komisyonlara itiraz edemiyor ve bir temyiz uygulayamıyordu. Vergisini ödeyemeyenler ise Doğu Anadolu'daki çalışma

⁵⁷ "Toprak Mahsulleri Vergisi", T.C. Resmî Gazete, 28 Nisan 1944.

⁵⁸ Ertan Çomaklı, Fatih Koç, Kürşad Emrah Yıldırım, "Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, No: 2, 2012, ss.66-68.

kamplarına gönderilerek cezalandırılıyordu. Bu otoriter uygulamalar o dönemden beri eleştirilerin ilk hedefi haline geldi. Özellikle bu verginin gayrimüslim vatandaşlara farklı ölçütlerle uygulanması İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde ticaretin önemli kısmını elinde bulunduran Yahudi, Rum ve Ermeni kökenli zenginlerin iktidardan ve CHP yönetiminden uzaklaşmasına neden oldu.⁵⁹

Durumun farkında olan Başbakan Saraçoğlu dönemin gazetelerinde “*Varlık vergisi bütün vatan çocuklarının zaruretleri takdir ederek seve seve verdiği bir vergi olmuştur. Böyle olduğu halde bazı yerlerde çatlak sesler duyuldu. Güya bu vergiyi biz azınlıkları ezmek için koymuşuz. Bu, adi ve çirkin bir iftiradır*” dese de artık çok geç idi.⁶⁰ Ardından 1943’te konulan *Toprak Mahsulleri Vergisi* ile büyük kazanç elde etmiş çiftçilerin serveti hedef alındı. Fakat esas yükü yine daha küçük bütçeli çiftçilere mal olduğu için uygulandığı yıllar boyunca hem tüketicinin hem de üreticinin tepkisini çekti.

Geçimini tarlasından sağlayan küçük çiftçiler en zor yaşam şartlarıyla karşı karşıya kaldı. Vergi miktarının henüz ürün tarladayken görevlinin tahmini üzerine belirleniyor olması uygulamada pek hatalı ve haksız durumu da beraberinde getirdi. Bazı görevliler düşük tahmin karşılığında çiftçiden yüklü rüşvet alıyordu.⁶¹ Kırsaldaki bu ağır vergiler, rüşvet ve pahalılık, kırsal kesimin yani çiftçinin de CHP’den uzaklaşmasına neden oldu.,

Türkiye’de 2 Haziran 1929’dan beri yürürlükte olan *Şose ve Köprüler Kanunu* gereğince 18-65 yaş arası her erkek vatandaşa yol mükellefiyeti getirilmişti. Buna göre her erkek vatandaşa, senede 10 gün yol yapımında çalışma mecburiyeti getiriliyordu. Fakat fiziksel engeli bulunanlara veya çalışmak istemeyenlere de bir miktar para karşılığı bu işten feragat hakkı tanınıyordu.⁶²

Kanunun zengin ve fakire aynı miktarda uygulanıyor olması halk tarafından tepkiyle karşılanıyordu. Yıllar içinde sürekli zamlanan verginin halktan adaletsiz alınması orta ve düşük gelirli sınıfın tepkisini çekmekteydi.⁶³ Devletin halka yüklediği bu “angaryanın” hedef aldığı kesimin nasıl sıkıntı çektiğini *Vatan* gazetesindeki köşesinde dile getiren Rahmi Eyüboğlu şu satırları kaleme aldı;

⁵⁹ Akandere, s.178.

⁶⁰ Berkes, s.280.

⁶¹ Akandere, ss.168-170.

⁶² “Şose ve Köprüler Kanunu”, **T.C. Resmî Gazete**, 12 Haziran 1929.

⁶³ Akandere, ss.183-185.

*"Mükellef üç erkeği bulunan fakir bir ailenin senede 12'şerden 36 lira yol parası ödemek için ne kadar sıkıntı çektiği ve hatta bu yüzden bazen çift hayvanlarından veya sağmal ineklerinden birini yahut tohumluk buğdayından, mısırından birini satmak zorunda kaldığı çok yerlerde çok defa görülmüş üzücü ve elemli hadiselerdir..."*⁶⁴

Öte yandan ipleri elinden kaçırmak istemeyen iktidar, Haziran 1945'e kadar sendikal faaliyetler ve grevleri yasakladı, basın kontrol altına alındı ve bazı temel hak ve özgürlükler savaş durumu dolayısıyla askıya alındı. Fazla mesai uygulamalarının yanı sıra az ücret ve geciken maaşlar memur ve işçi sınıfının da yavaşça CHP yönetiminden uzaklaşmasına neden oldu.⁶⁵

Atatürk döneminde "milletin efendisi" olarak addedilen köylüler ve düşük gelirli sınıflar hem dönemin zenginleriyle aynı vergiyi ödüyorlar hem de imkanlardan daha az yararlanıyorlardı. Bir yanda vergilerin yükü, öte yanda geçim sıkıntısı ve enflasyonla mücadele ederken artık ne CHP'ye Atatürk'ün partisi gözüyle bakıyorlardı, ne de İsmet İnönü'ye *Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa* gözüyle bakıyorlardı. Akıllarda kalan tek şey, o dönemde yaşanan zorluklar, kıtlık ve ağır vergi yükleriydi. Hatta Anadolu'nun pek çok yerinde İsmet Paşa, "*Geldi İsmet, gitti kismet*" sözleriyle anılır olmuştu.

⁶⁴ Rahmi Eyüboğlu, "Yol Vergisi", **Vatan**, 4 Aralık 1946.

⁶⁵ Abdulvahap Akıncı, Sefa Usta, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Aralık 2015, ss.49-50.

İKİNCİ BÖLÜM

HATAY MÜCADELESİ (1918-1939)

2.1. MÜCADELE YILLARI

12 Kasım 1918’de İskenderun ve 7 Aralık 1918’de Antakya’nın işgali ile Türk hakimiyetinden çıkan bölgede Fransızlara karşı direniş ve mücadele işgalin hemen akabinde başladı. Fransızların aleyhinde seri bir şekilde örgütlenen ve Ankara ile temas halindeki Tayfur Sökmen hakkında idam cezası verildi. 1922’de Adana’ya geçen Tayfur Sökmen burada *Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*’ni kurarak iltihaka kadar mücadeleye önderlik etmeye devam etti.⁶⁶

Hatay Mücadelesinin nasıl başladığına bakacak olursak, ilk adımı biraz daha erken bir tarihe konumlandırabiliriz. I. Dünya Savaşının sonuna yaklaştığımız Eylül 1918’de Halep’te muvazzaf asker olan Tayfur Sökmen, Osmanlı ordusu Halep hattına çekilirken Vali Abdülhalik Bey ile vedalaşmak üzere *Baron Oteline* geldi. Orada ilk defa karşılaştı Tayfur Bey de *Yıldırım Orduları Grup Kumandanı* M. Kemal Paşa da ileride Hatay için çok yakın bir mesaide olacaklarından habersizdi. Fakat o an tanışma imkânı bulamadılar.⁶⁷

11 Aralık 1918’de bir Fransız muhribinin İskenderun’a çıkarma yaparak Mondros Ateşkesi aleyhinde hareket etmesi üzerine Adana’da bulunan M. Kemal Paşa’nın Suriye’de bulunan *Müttefik Orduları Kumandanı* Mareşal Allenby’e çektiği protesto telgrafı ile Hatay için mücadelenin başladığını söyleyebiliriz.

Hatay’da anarşi daimî bir hal almıştı. Nisan 1919’da şehre gelen Abdurrahman Melek, kentte sürekli olarak çetelerin ve Fransız güçlerinin çatıştığını anılarında kaydediyor ve Narlıca yakınlarında Asım isimli bir Türk çetecinin bu işin başında olduğundan bahsediyor. Fakat Asım, Arap Milliyetçileri adına çalışıyordu.⁶⁸

Fransız işgali başlamış ve huzursuzluklar artmıştı. Yerli halkın bazı sorunlarını işgal güçlerine iletmek üzere Fransız Albay Caesar ile görüşmeye giden Tayfur Bey, şu anıyı bize aktarıyor;

⁶⁶Şerafettin Can Erdem, “Tayfur Sökmen”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt: 37, s.392

⁶⁷Tayfur Sökmen, *Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1999, s.35.

⁶⁸Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999, s.31.

Albay'ın odasında birbirleriyle oynayan bir kedi ve köpek yavrusunun yanına, kafeste bir çakal getirilince kedi ve köpek yavrusunun saldırganlaştığını gösteren Albay; “*Bu yavrulardan biri Türk biri Arap'tır. Çakal da Osmanlı Devleti'dir. Bakınız Osmanlı varken bunlar anlaşıp yaşayamazlar. Osmanlı gidince bakın ne güzel anlaştılar. Artık Osmanlı yoktur...*” diyerek Tayfur Beyi kapı dışarı etti. Fransızların kendilerine biçtiği rolü en güzel ifade eden anekdot bu olabilir.⁶⁹

Ardından Kilis ve Antep'te çeşitli temaslarda bulunan Tayfur Bey ve arkadaşları mücadele için uygun ortamı bulamadığı için bir süre daha beklemeye karar verdiler. Bu sırada genç bir kumandan olan M. Kemal'in bazı arkadaşları ile Anadolu'ya geçerek bir kurtuluş mücadelesi başlattığını duydular. Derhal M. Kemal ile iletişime geçmek üzere 27 Mayıs 1920'de *Antep ve Havalisi Kuvayı Milliye Kumandanlığına* hitaben, “Belen ve Reyhaniye Kazaları Eşrafından Karamürsel Mustafa Paşa oğlu Tayfur” imzasıyla çekilen telgrafta Hatay'ın *Misak-ı Milli* sınırları içerisinde olup olmadığı hakkında bilgi istenmişti. 3-4 gün bekledikten sonra cevap gelmemesi üzerine Tayfur Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf daha çekerek tekrar Hatay'ın Misak içinde olup olmadığını sordu ve kısa bir süre sonra M. Kemal Paşa'dan cevap geldi. Cevapta, İskenderun ve Antakya'nın da milli hudutlar içinde olduğu, bu nedenle Maraş'ta teşekkül eden II. Kolordu Kumandanlığı ile temasa geçmeleri isteniyordu. II. Kolordu Kumandanı Selahattin (Adil) Paşa ile temas edildikten sonra mücadele fiilen de başlamış oldu.⁷⁰ Aynı günlerde Antakya'da da Ahmet Türkmen önderliğinde ayrı bir Kuvvacı heyet oluşturulmuş ve Ankara ile temaslara kuruluyordu. Abdurrahman Melek'in de içerisinde bulunduğu bu grup eski *İttihatçılardan* ve *Antakya Türk Ocağı* kurucularından oluşuyordu. Maraş'taki II. Kolordu, Antakya'daki heyetle de temasını sürdürdü.⁷¹

TBMM'nin açılışından kısa bir süre önce, Meclis içinde yer almaları için bir mektup Tayfur Beyin eline ulaştı. Mektupta Türkmenzade Ahmet Ağa, Paşazade Emin Arifi, Mürselzade İhsan ve Mürselzade Abdurrahman'ın İskenderun ve havalisi adına mebus seçildiklerinin beyanı ile mazbataları vardı.⁷² Fakat ilk ikisi Ankara'ya gitmekten vazgeçti (anılarda vazgeçme nedenlerine dair bir bilgi yoktur) ve

⁶⁹ Sökmen, ss.39-40.

⁷⁰ Nazmi Kal, *Atatürk'ten Duymadığınız Anılar*, 3. Baskı, Salmat Yayıncılık, Ankara, 2020, ss.270-272.

⁷¹ Melek, s.32.

⁷² Sökmen, s.81.

Mürselzadeler de mazbatalarını kaybedince TBMM'ye katılamadılar.

Fransızlarla çarpışmalar devam ederken Ağustos 1921'de *Sakarya Meydan Muharebesi* başladığından ötürü Fransa ile geçici ateşkes imzalandığı haberi geldi ve Hatay'daki *Kuvvacıların* Maraş'a gelmesi istendi. Tayfur Bey ve bazı arkadaşları bunun üzerine Ankara'ya hareket ettiler. 1 Kasım 1921'de ilk defa M. Kemal ile yüz yüze tanışan Tayfur Bey, M. Kemal'den Hatay'ı ihmal etmeyeceğine dair bir söz aldı. Ardından *Hariciye Vekili* Yusuf Kemal Bey, aldığı direktif ile görüştüğü Franklin Bouillon'a Hatay meselesini de açarak ısrarla özel bir idare kurulması maddesini kabul ettirdi. *Ankara Anlaşmasının* imzalanmasından birkaç gün sonra tekrar M. Kemal, Tayfur Bey'e "*İskenderun havalisinin tahliyesi üzerinde büyük bir gayret sarf ettikse de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışınız, müşkülâtla karşılaşırsanız arkadaşlara müracaat edersiniz...*" diyerek Tayfur Bey'i Hatay'a yolladı. Fransızların baskı ve şiddeti arttırmaları üzerine Tayfur Bey Adana'ya yerleşti. Adana'da mücadelesini devam ettirmeye kararlı olan Tayfur Bey, 1922'nin başlarında Antakyalı Affan Efendi, S. Azmi Ezer, Rasim Yurdman, Nuri Aydın, İdris Antaki ve Nusret Beylerle toplanarak *İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini* kurdular. Başkanlığa da S. Azmi Ezer seçildi.⁷³

Bu sırada devam etmekte olan *Kurtuluş Savaşı* 9 Eylül 1922'de zaferle sonuçlandı. Türk ordularının İzmir'e girişinin ardından imzalanan Mudanya Ateşkesi ile Türk zaferi kesinleşti. Mersin Mebusu Niyazi (Ramazanoğlu), Tayfur Beye, kendisi ve S. Azmi Ezer, Türkmenzade Ahmet Ağa, Rasim Yurdman'ın acilen Ankara'ya gitmeleri gerektiğini ilettiler.⁷⁴ Derhal Ankara'ya hareket eden Hatay delegeleri, orada önce M. Kemal ile görüştüler. Ardından Lozan'a gidecek olan İsmet Paşa ile tanışıp Hatay mücadelesi hakkında bilgi verdiler. Fakat Lozan'dan gelen haberlerde Hatay'dan hiç bahsedilmiyordu. Bunun nedeni Türk heyetinin Lozan'da Fransız desteğinden mahrum kalmamak için Hatay hakkındaki konuları konuşmamasıydı. Tayfur Bey, 22 Ocak 1923'te İsmet Paşa'ya bir telgraf çekerek Hatay konusunun gündeme alınmasını istediysen de cevap gelmedi.⁷⁵

⁷³ Sökmen, s.93.

⁷⁴ Sökmen, s.96

⁷⁵ Sökmen, ss.101-102.

12 Mart 1923'te Damar Arıkoğlu'ndan telgraf alan Tayfur Bey, M. Kemal'in Adana'ya geleceğini öğrendi ve 15 Mart günü karşılamaya gitti. 200 kadar Hataylı üzüntülerini ifade etmek için siyah giyinerek gara geldi. M. Kemal geçerken cemiyet kurucularından Affan Efendi'nin kızı Ayşe Fitnat, Paşa'nın önüne atlayarak “*Ey ulu Gazi! Bizi de kurtar!*” diye haykırınca, M. Kemal kalabalığa dönüp o tarihi sözü sarf etti; “*Kırk asırlık Türk yurdu, düşman elinde esir kalamaz...*”

Bu sırada Lozan Anlaşması imzalandı, Cumhuriyet ilan edildi ve Tayfur Beyin rahatsızlanıp Viyana'ya gidişi ile Hatay mücadelesi durgun bir sürece girdi. Öte yandan Suriye'de çıkan karışıklıklar sonrası Fransızlarla görüşen İskenderun Sancak temsilcilerinin temasları sonucu 12 Haziran 1926'da *İskenderun Sancağı*, Suriye'de ayrı özerk bir yapı haline geldi.⁷⁶ Bu süreçte Hatay'da Türkiye taraftarları giderek artmaktaydı. Tayfur Beyin 1928'de Adana'ya yerleşmesi ve *Antakya-İskenderun Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin* İstanbul'da tekrar faaliyete geçmesiyle mücadelenin ikinci safhası başladı. 1933'te Tayfur Bey, derneğin başkanlığına seçildi. Atatürk tarafından Hatay'ı söküp alması için “Sökmen” soyadına layık görülen Tayfur Bey, 8 Şubat 1935'te yapılan Türkiye Genel Seçimlerinde Atatürk'ün isteğiyle Bağımsız Antalya Milletvekili seçildi. “*Neden Antalya Mebusu oldum? Adana Mebusu olsam da Hatay'a yakın olsam*” diye soran Tayfur Sökmen'e ise Atatürk, Hasan Rıza Soyak'la yolladığı haberde “*zamanı gelince L'yi atar K koyarız. Antalya, Antakya olur*” dedi.⁷⁷

Fransızlar Sökmen'in vekilliğine itiraz edince Atatürk, Türkiye'nin bağımsız ve özgür bir ülke olduğu için yeterli oy alan herkesin vekil seçilebileceğini söyleyerek Fransızlara cevap verdi.⁷⁸

Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında manda yönetiminin kaldırılması hakkında görüşmeler başladı. Bunun anlamı ise Sancak haklarının Suriye hükümetine bırakılacağıydı.⁷⁹ Atatürk, 1 Kasım 1936 günü, TBMM konuşmasında; “*...Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakikî sahibi öz Türk*

⁷⁶ Hüseyin Opruklu, *Türkiye-Suriye İlişkileri (Atatürk Dönemi) 1923-1938*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir, 2006, s.128.

⁷⁷ Mehmet Mursaloğlu ile yapılan görüşme, 29 Ekim 2019.

⁷⁸ Mehmet Mursaloğlu ile yapılan görüşme, 29 Ekim 2019.

⁷⁹ Coşkun Topal, “Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009 Cilt 11 Sayı 2, s.3.

olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve katıyetle durmaya mecburuz. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler” sözleriyle çıktı.⁸⁰

1936’da Türkiye, Hatay meselesinin Milletler Cemiyeti’nde çözülmesi için başvurdu. Atatürk’ün isteği üzerine Antakya-İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını Hatay Egemenlik Cemiyeti olarak değiştirdi ve cemiyetin başına Dahiliye Vekili Şükrü Kaya getirildi. Tayfur Sökmen de fahri başkan seçildi.⁸¹ Tam o günlerde Tayfur Bey’e Antakya’dan gelen bir mektupta, bölgedeki Arap Alevilerin Fransızlar tarafından kışkırtıldığı haberi verildi. Durumu Dolmabahçe’de Atatürk’e izah eden Sökmen, Atatürk’ün emriyle tarihçi Necip Asım (Yazıksız) Beye giderek Aleviler hakkında bilgi istedi. Necip Asım Bey, Sökmen’e “...kız alıp vermezsiniz, caminize sokmazsınız, kestiği eti yemezsiniz, Fellah diye tahkir edersiniz, sonra da tarihi vesika istersiniz! Önce siz şimdiye kadar tatbik etmediğiniz insani muameleyi tatbik edin, sonra ben size belge vereyim!” diyerek kızdı.

Tayfur Beyin ısrarı üzerine Hatay’daki Nusayrilerin Araplaşmış Türkler olduğunu yazan bir belge verdi ve bu tez Hatay’ın Türkiye’ye iltihakından sonra bile işlendi.⁸² Bu esnada Milletler Cemiyeti ise 14 Aralık 1936’dan itibaren Hatay meselesine doğrudan dahil oldu ve görevlendirdiği İsveçli temsilci Rickard Sandler’in raporundan yola çıkarak Mayıs 1937’de hukuken Sancak’ın özerkliği tanıdı.⁸³

1 Kasım 1937’de TBMM açılış konuşmasını yapan Atatürk; “...Yeni Hatay rejiminin yürürlüğe girmesine kısa bir zaman kaldı. Yarınki Türk – Fransız ilişkilerinin dilediğimiz yolda gelişmesine, Hatay işinin iyi bir yönde yürütmesi esaslı bir ölçü ve amil olacaktır kanaatindeyim...” diyerek hedefe neredeyse ulaşıldığını müjdelemekteydi.⁸⁴ 29 Kasım 1937’de ise özel statü tanınan Hatay’da yeni bir anayasa yürürlüğe girdi.

Seçimler öncesinde Türklerle iş birliği yapan Arap Aleviler, Halk Partisi

⁸⁰ TBMM ZC, Beşinci Dönem, Cilt: 13, ss.6-7.

⁸¹ Yusuf Sarıay, “Atatürk’ün Hatay Politikası-I- (1936-1938)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 34, Mart 1996, ss.14-15.

⁸² Sökmen, s.142.

⁸³ Topal, s.4.

⁸⁴ TBMM ZC, Beşinci Dönem, Cilt: 20, s.8.

listelerinde yer almaya başlayınca diğer kesimlerden tehdit almaya başladılar. Tehdit edilen Aleviler, *Halkevlerine* başvurarak himaye talep ettiler.⁸⁵ Hatay'daki Arap Alevilerin Türklerle iş birliği sebebi Suriye'deki Sünni yönetim tarafından mağdur edileceklerini düşünmeleri ve Türkiye'deki laiklik ilkesinin kabul edilmiş olmasıydı.⁸⁶

2.2. HATAY DEVLETİ SÜRECİ VE TÜRKİYE'YE İLTİHAK (1938-1939)

1 Ağustos 1938'de tamamlanan seçimlerin sonucunda, 40 koltuklu *Sancak* meclisine; 22 Türk, 9 Nusayri (Alevi Arap), 5 Ermeni, 2 Sünni Arap ve 2 Ortodoks Hristiyan milletvekili seçildi.⁸⁷ Böylece 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulmuş oldu. Mebuslar, Tayfur Sökmen'i Cumhurbaşkanı ve Abdülgani Türkmen'i de Meclis Başkanı seçti. Sökmen, Abdurrahman Melek'i Başbakan tayin ederek hükümeti kurdurdu. Abdurrahman Melek; *Başbakan, İçişleri, Dışişleri, Emniyet ve Savunma Bakanı*, Cemil Yurdman; *Adliye Bakanı*, Cemal Baki; *Maliye ve Gümrük Bakanı*, A. Faik Türkmen; *Kültür ve Sağlık Bakanı* ve Kemal Alpar da *Nafia ve Ziraat Bakanı* olarak atandı.⁸⁸

Mehmet Mursaloğlu o günlerle alakalı şu bilgileri paylaştı;

“...Tayfur Sökmen'e Cumhurbaşkanlığı önerildiği zaman kabul etmedi. 'Ben Atatürk'ün bana olan güvenini, bir hata yaparak kaybetmek istemiyorum. Ya hata yaparsam ona nasıl hesap veririm' dedi. Atatürk kendisine haber göndererek, 'bundan sonra denenecek ve güvenilecek başka insan olmadığı için Tayfur Bey bu görevi kabul edecek' diyerek onu ikna etti ve böylece Hatay Devleti Cumhurbaşkanı oldu...”⁸⁹

Atatürk 4 Eylül 1938'de Tayfur Bey'e gönderdiği telgrafta şu sözlerle Tayfur Bey'i kutladı;

“Hatay Millet Meclisi tarafından Hatay Reisliğine seçildiğinizi bildiren telgrafınızı memnuniyetle aldım. Bu kıymetli diyarın en yüksek makam ve vazifesini ihraz ve deruhte etmiş olmanızdan dolayı sizi tebrik ederken,

⁸⁵ Sarımay, s.29.

⁸⁶ Maruf Cilli ile yapılan görüşme, 28 Ekim 2019.

⁸⁷ Melek, s.40-61.

⁸⁸ Opruklu, ss.195-198.

⁸⁹ Mehmet Mursaloğlu ile yapılan görüşme, 29 Ekim 2019.

inkışafını daima alaka ve muhabbetle takip edeceğim. Hatay'daki faaliyetinizde muvaffakiyetinizi temenni eyler ve Hatay'ın yeni idare altında pek çok saadet ve refahlar görmesini yürekten temenni ederim. K. Atatürk".⁹⁰

Ocak 1939'da Türk Kanunları Hatay'da yürürlüğe kondu ve Mart 1939'da Meclis TL'ye geçme kararı aldı.⁹¹ Ayrıca 1 Ocak 1939 itibarıyla Antakya ve İskenderun Halkevleri faaliyete başladı.⁹² 9 kolda faaliyet gösteren halkevleri, Türkçe kursları açacağını ilan etti. 15 Ocak günü başlayan kurslara Hataylılar yoğun ilgi gösterdi.⁹³ Mart 1939'da Türkiye'de yapılan milletvekili seçimlerinde Hatay Devleti Cumhurbaşkanı Sökmen, tekrar Antalya Milletvekili ve Başbakan Melek de CHP Gaziantep Milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi.⁹⁴ Aynı günlerde Hükümet tarafından Türk kültürünün Hatay'da geliştirilmesi için Rahmi Apak görevlendirildi. Apak, bir komite oluşturarak kaza ve nahiyelerde halkevleri ve mahalle ocaklarının temelini attı.⁹⁵ 22 Nisan günü yapılan CHP Hatay İl Kongresi'nde konuşan Rahmi Apak, oluşturulan teşkilata 28.000 kişinin üye olduğunu ve o güne dek Hatay'da 125 Ocak teşkilatı kurduklarını açıkladı.

Özellikle CHP örgütlerinin Arap Alevilerle temas etmesi, muhtemelen Türklerden sonra en kalabalık ikinci topluluk olmalarından kaynaklıdır.⁹⁶

23 Mayıs 1939'da Ankara'da yapılacak CHP Kurultayına gidecek Hatay Delegeleri, Hatay Vilayet Meclisi'nde seçildi. Bu 4 delege ileride CHP Milletvekili olarak da göreceğimiz isimleri de barındırıyordu; Abdurrahman Mursaloğlu, Cevat Abalı, Dr. İbrahim İnal ve Ali Şelhum (Devrim).⁹⁷

Hatay delegeleri, ilk günden 7 maddelik bir dilekçe vererek Hatay'ın sorunlarına dikkat çektiler. Buna göre delegelerin başlıca istekleri şunlardı; Sıtmaya yol açan Amik Ovası bataklıklarının kurutulması; Sıtma ve trahom mücadele derneklerinin açılması; Antakya'da devlet hastanesi inşa edilmesi; *Eti Türkleri*⁹⁸ arasında Türkçenin süratle geliştirilmesi; (İskenderun'da sonlanan) Demiryollarının

⁹⁰ Sökmen, s.156.

⁹¹ Opruklu, s.198.

⁹² **Yenigün**, 2 Kanunusani 1939.

⁹³ Volkan Payaslı, "Hatay Halkevinin Faaliyetleri ve Hatay Halkevi Dergisi (1939-1951)", (AYD) **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 52, Güz 2013, s.912.

⁹⁴ **Yenigün**, 26 Mart 1939.

⁹⁵ Payaslı, (AYD), ss.912-913.

⁹⁶ Levent Duman, **Vatanın Son Parçası Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, ss.300-301.

⁹⁷ **CHP 5. KZ**, s.13.

⁹⁸ Dönemin raporlarında, Hataylı Alevi Araplar, sıklıkla Eti Türkü olarak tanımlanmıştır.

Antakya'ya kadar uzatılması; *Ziraat Bankası* ve diğer bankaların bir an önce faaliyete geçmeleri ve İskenderun'da daha büyük bir liman inşa edilmesi.⁹⁹

Kurultayın sona ermesinden sonra 22 mıntıkaya bölünen Parti planına göre, Hatay CHP Teşkilatı, içerisinde İçel ve Seyhan'ın da bulunduğu Adana Müfettişliğine bağlı bir teşkilat oldu. *Parti Mıntıka Müfettişi* olarak Hasan Reşit Tankut atandı.¹⁰⁰

23 Haziran 1939'da *Hatay Meclisi* toplantısında Türkiye'ye katılma kararı aldı. Hatay Devleti Hükümeti tüm yetkilerini *T.C. Hatay Fevkalade Murahhası* Cevat Açıkalın'a bırakarak istifa etti. Hatay, 23 haziranda imzalanan anlaşma ile fiilen ve 23 Temmuz günü son Fransız kıtasının çekilmesiyle resmen Türkiye'ye iltihak etmiş oldu.¹⁰¹

29 Haziran 1939'de Hatay gazetelerinde "*Türkiye Cumhuriyeti Hatay Fevkalade Murahhaslığından İlan*" başlığıyla yayınlanan bir yazıda Hatay vatandaşlarının altı ay içinde Türkiye, Suriye ve Lübnan vatandaşlığından birini seçme hakkına sahip oldukları ve mallarını almakta bağımsız oldukları ilan ediliyordu.¹⁰²

1 Temmuz 1939'da hastalığa neden olduğu için birincil problemlerden biri olan Amik Ovası'nın kurutulmasına dair *Nafia Vekaletine* verilen dilekçenin neticelendiği açıklandı. Bakanlığın incelemeleri sonucunda 15 Milyon TL'lik bir proje ile ovadaki suyun, dağların altından açılacak kanallarla denize ulaştırılacağı ve üzerine kurulacak santral ile elektrik üretileceği müjdesi veriliyordu.¹⁰³

⁹⁹ Yenigün, 30 Mayıs 1939.

¹⁰⁰ Yenigün, 5 Haziran 1939.

¹⁰¹ Akşam, 24 Haziran 1939.

¹⁰² Mehmet Mursaloğlu, *Sancak, Devlet, Millet Hatay (1938-1939)*, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Hatay, Mayıs 2012, s.352.

¹⁰³ Yenigün, 1 Temmuz 1939.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CHP İKTİDARINDA HATAY'DAKİ GELİŞMELER (1939-1950)

3.1. 1939 SEÇİMLERİ VE İLK DÖNEM GELİŞMELERİ

7 Temmuz 1939'da TBMM'de *Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun*¹⁰⁴ kabul edildikten sonra, *Hatay Halkının Askerlik İşleri Hakkında Kanun* kabul edildi ve 10 Temmuz günü *Resmî Gazete* 'de yayınlandı. Buna göre; 1916 ve önceki doğumluların *ihtiyat birliğine* alınması, 1919'a kadar olanların ise 1 Ocak 1940'tan itibaren askeri işleme tabii olmalarına karar verildi.¹⁰⁵

Yeni bir seçim bölgesi olan Hatay'ın TBMM'de 5 sandalyesi olmasına karar verildikten sonra Hatay Milletvekili olmak isteyenler, Cumhurbaşkanlığına dilekçe ile başvurmaya başladı. Aday olmak isteyenler, dilekçelerinde uzun uzun Hatay Mücadelesinde üstlendikleri rolleri anlatıyor. Kimi aday adayları ise “*vazifelerimde gösterdiğim dikkat ve başarılar Temyiz Mahkemesi Başkanı Bay İhsan'dan sorulabilir*” diyerek referans belirtiyor, milletvekilliğine ne kadar uygun olduklarını anlatıyorlardı. Hatay Valisini referans gösteren aday adayları bile vardı.¹⁰⁶

6 Temmuz günü TBMM konuşmasında Tayfur Sökmen “*Ebedî Şef Büyük Atatürk'ün manevî huzurunda eğilirken bu mukaddes davayı tahakkuk ettiren Millî Şef kahraman İnönü'ye şükran ve tazimlerimi arz ederim. Hatay mübarek olsun!*” diyerek kürsüden teşekkürlerini belirtti.¹⁰⁷

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Hatay'da Fransızlardan kalan 2 binanın tam teşkilatlı bir erkek ve bir kız lisesi olacağı müjdesini verirken “*Anavatana yeni kavuşan Hatay'da ilköğretim meselesi, mahalli ihtiyaçların inceden inceye devam etmekle beraber maarif teşkilatı kadrosu tespit olunmuştur*” dedi.¹⁰⁸

Hatay Valisi olarak atanan *Emniyet Umum Müdürü* Şükrü Sökmensüer, yoğun bir ilgiyle karşılandı. Halka hitap eden yeni Vali, “*Bu güzel esere Cumhuriyet'in ilk valisi olarak seçilmiş olmanın bahtiyarlığı ile (...) vazifeme başlıyorum. (...) Size Türkiye Cumhuriyeti'nin adaletini ve Türk inkılabının esaslı*

¹⁰⁴ “Hatay Vilayeti Kurulmasına Dair Kanun”, *T.C. Resmî Gazete*, 11.07.1939, 3711.

¹⁰⁵ “Hatay Halkının Askerlik İşleri Hakkında Kanun”, *T.C. Resmî Gazete*, 11.07.1939.

¹⁰⁶ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 490.01/302.1221.1.

¹⁰⁷ *TBMM ZC*, Altıncı Dönem, Cilt: 4, ss.198-199.

¹⁰⁸ *Yenigün*, 13 Temmuz 1939.

kaynağı partinin altı umdesini getiriyorum...” sözleriyle meydandan ayrılıp Valilik Binasına geçti ve göreve başladı.¹⁰⁹

23 Temmuz bir *Zafer Bayramı* edasıyla tüm Hatay’da kutlamalarla geçti. Son Fransız birliğinin çekilişiyle, Fransız bayrağı olan son yere de Türk bayrağı çekildi ve 20 yıl 7 ay süren Fransız işgali bitmiş oldu. *Yenigün* gazetesi, “*Tarihi Hatıra*” başlığıyla verdiği haberde, bu son Türk bayrağını çeken askerin Trabzonlu Başçavuş Bilal Öcal olduğunu tarihe kaydetti.¹¹⁰ Kutlamalara farklı şehirlerden ziyaretçi akını oldu.¹¹¹

Annesinin bayrağın çekildiği o günü yaşayanlardan biri olduğunu söyleyen Sevim Bahçeci; “...*O gün annem de oradaymış. Bize hep şunu anlatırdı; Fransız bayrağı indi, Türk bayrağı çekildi. Ne kavga ne dövüş oldu. Bandoyla marşlar çalındı ve Köprübaşı’na marşlarla yürüdüler. Herkes alkışlarla yürüyüşe katıldı...*”¹¹²

Alevi Araplar Fransa’ya karşı Türkiye’nin yanında yer aldığından pek az kısmı göç etmişti. Harbiye’de yaşayan Salih Zubaroglu bize şu bilgileri aktardı;

“...*Biz çocukken Fransızlar buradaydı. Ama hep ‘Türkiye gelecek’ diye söylenir dururdu. Burada Türkiye’nin gelmesinden korkanlar ve rahatsız olanlar da oldu. Ta ki Mersin’den gelen akrabalarımız bize ‘yıllardır Türkiye hükmü altındayız. Türkiye gibi bize iyi davranan yok. Onlar kadar iyisi yok’ diyene kadar. Türkiye bize, hükümet karşıtı olmadıkça her konuda serbestsiniz dedi. Dininizde de serbestsiniz, istediğiniz bayramı kutlayın diyorlardı. Fransa dönemi açlıkla boğuşuyorduk. Bayramlarımız da yasaktı...*”¹¹³

Edibe Zubaroglu o günlerde köylerinde şu şarkıyı söylediklerini hatırlıyor; “*Askar Türkiya; Dahlat Antakya; Rouh ya Fransa la beladek; Lazemna hüküm Türkiya. (Türkiye askeri, Antakya’ya girdi. Ey Fransa kendi topraklarına dön. Bize Türk hakimiyeti gerek).*”¹¹⁴

¹⁰⁹ *Yenigün*, 19 Temmuz 1939.

¹¹⁰ *Yenigün*, 26 Temmuz 1939.

¹¹¹ *Yenigün*, 27 Temmuz 1939.

¹¹² Sevim Bahçeci ile yapılan görüşme, 18 Şubat 2021.

¹¹³ Salih Zubaroglu ile yapılan görüşme, 23 Şubat 2021.

¹¹⁴ Edibe Zubaroglu ile yapılan görüşme, 23 Şubat 2021.

Öte yandan Hatay’da yaşayan Ermenilerin çoğu, Fransızların yardımıyla Suriye ve Lübnan’a göç etmeye başlamışlardı. Hatay Devleti Meclisinde 5 milletvekiline sahip olan Ermeniler, Fransızlar tarafından Türklerin zulmüne uğrayacakları söylenerek korkutuluyorlardı. Mevcut 6-7 köyden günümüze kadar, göç etmeyerek varlığını koruyan bir tek Vakıflı Köyü, Samandağ ilçesine bağlı olarak bugün ayaktadır. Vakıflı Köyü sakini Musa Emlikyan, o dönem hakkında bu bilgileri paylaştı;

“1939 öncesi 7 Ermeni köyü vardı. 1939’da Fransızlar, Ermenileri kandırdılar. Lübnan’a 35.000’e yakın Ermeni göç ettirildi. Amaçları Lübnan ve Suriye’de kendilerine arka çıkacak ve destekleyecek bir cemaat yaratmaktı. Fakat bizim dedelerimiz buna kanmadı. Diğer 6 Ermeni köyü taşındı fakat Vakıflı burada kaldı. Lübnan’a giden bütün Ermeniler pişman oldular...”¹¹⁵

Temmuz 1939’un son günlerinde “Acı Hakikatle Baş Başa” başlıklı bir makale kaleme alan Selim Çelenk şunları ifade ediyordu;

*“Hiçbir sebep yokken tahrikçilerin iğfallerine kapılarak cennet yurtlarını terk eden Ermeni vatandaşlarımız sefalet içinde sürünüyor (...) kabahati olmayan masum yavrular arasında salgın hastalıklar baş gösterdi (...) gidenlerin çoğundan mektuplar aldık (...) Hareketlerine nedamet ediyor ve tahrikçileri lanetle yad ediyorlar (...) Bugün artık Suriye-Lübnan vatandaşı olan bu zavallı insanlara acımdan başka elimizden ne gelir”.*¹¹⁶

Fakat tek göç eden Ermeniler değildi. Hatay’ın Türkiye’ye katılım sürecinde 2 yılda yaklaşık 50.000 kişinin Hatay’dan göç ettiği tahmin ediliyor. Yarıya yakını Ermenilerden oluşan göç edenlerin 10.000 civarında Arap Alevi, 10.000 civarında Arap Sünni ve 5.000 civarında da Arap Hristiyanlar olduğu belirtilmektedir.¹¹⁷

2 Ağustos 1939 günü Parti teşkilatını kurmak üzere Hatay’a gelen CHP Tekirdağ Milletvekili, Hatay’daki teşkilatın tamamlandığını ilan ederek Hatay’dan ayrıldı. Aynı gün Hatay’ın *Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü* Dr. Ekrem Tok kente gelerek sağlık ihtiyaçlarını incelemeye başladı. Ertesi gün Hatay’ın sağlık konusunda ihmal edilmiş ve yetersiz durumunu anlatan bir yazı da yerel gazetede yerini aldı. Makalede, Hatay’daki dispanser ve hastane yetersizliğinden ve salgın hastalıkların

¹¹⁵ Musa Emlikyan ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2019.

¹¹⁶ **Yenigün**, 29 Temmuz 1939.

¹¹⁷ Duman, s.364.

kenti sardığından bahsediliyordu¹¹⁸ Bir hafta geçmeden, 7 Ağustos günü İskenderun ve Antakya Memleket Hastaneleri hizmete açıldı.¹¹⁹

3.1.1. Hatay’da İltihak Sonrası İlk Seçim

24 Ağustos 1939 günü, Parti Müfettişi Tankut’un başkanlığında toplanan CHP Hatay İl Yönetim Kurulu toplantısında yapılan seçimlerde Mehmet Tecirli, İl Yönetim Kurulu Başkanlığına seçildi.¹²⁰ Hatay’da yapılacak ara seçimlerin atmosferine girilmişti. Vali ve Müfettiş, halkı oy kullanma konusunda bilgilendirerek oy verme usulünü anlatıyor ve konferanslar düzenliyordu. Aynı günlerde Hatay şehrinin mülki idaresinin de tamamlandığı açıklandı.

Buna göre; Bedirge, Karsu, Süveydiye (Samandağ), Harbiye, Şeyhköy ve Hızırkay kazaları Antakya’ya bağlanırken; Belen ve Arsuz, Kırıkhan’a Aktepe İskenderun bağlandı. Dört Yol, Seyhan’dan alınarak Hatay’a bağlandı. Vergilerin ise 1 Ocak 1940 tarihinden itibaren T.C. yasalarına göre toplanacağı ilan edildi.¹²¹

8 Eylül 1939’da Belediye Seçim Komisyonu belirlendi. 10 kişiden oluşan grup 9 erkek ve 1 kadından oluşuyordu; Miryana B. Huri, Yusuf Hacı Ali, İbrahim Gali, Tahir Masaracı, Kemal Masaracı, Suphi Bedir, A. Dimitri Azar, Zeki Durmuş, Mehmet Varadır ve Cemil Asfur. Listede Hristiyan, Alevi ve Türklerin olduğu hemen göze çarpmaktadır.¹²² Hatay, bu seçim heyecanını yaşarken diğer yandan nüfus sayımı yapılacağı haber veriliyor ve her vatandaşın kendine bir soyadı seçmesi isteniyordu.¹²³

Gazetelerde her gün Hatay’da yeni açılan devlet kurumları tanıtılırken 6 Aralık itibarıyla İskenderun-İstanbul vapur seferlerine başlanacağı haberleri veriliyordu.¹²⁴

Ekim ayında yapılacak olan seçimler için oluşturulan komisyonun 4 Sayılı Kararı 10 Ekim 1939’da açıklandı ve buna göre; 26.156 nüfuslu Hatay’da, 13.070 kadın ve 12.686 erkek bulunduğu tespit edilmişti. Öte yandan seçmen sayısının

¹¹⁸ Şükrü Balcıoğlu, “Sihhi Durumumuz”, *Yenigün*, 3 Ağustos 1939.

¹¹⁹ *Yenigün*, 7 Ağustos 1939.

¹²⁰ *Yenigün*, 25 Ağustos 1939.

¹²¹ *Yenigün*, 29 Ağustos 1939.

¹²² *Yenigün*, 9 Eylül 1939.

¹²³ *Yenigün*, 2 Teşrinievvel 1939.

¹²⁴ *Yenigün*, 2 Teşrinievvel 1939.

14.158 olarak belirlendi.¹²⁵

Seçim günü 15 Ekim 1939 olarak açıkladı.¹²⁶ Listeler, 13 Ekim günü gazetelerde yayınlandı. 6 seçim bölgesi için muhtelif inançlardan isimler vardı. 27 Antakya Belediye Başkan adayı arasından 5'i kadındı.¹²⁷

15 Ekim günü oy verme işlemleri başladı.¹²⁸ Hatay şehrinde ilk oy kullanan insanın, Sabiha Kunt isimli bir kadın olduğu tarihe not düşülürken seçim 3 gün devam etti. Seçimin ikinci günü açıklama yapan Hatay Valisi, "...Hatay'ın uyanık ve vatanperver kadınlarının, erkeklerle yarış edercesine intihap sandıklarının başına koşuşmalarını, şükran duygularıyla ifade edebileceğimi sylemezsem, vazifemi yapmamış olurum..." diyerek durumdan duyduğu memnuniyeti belirtti.¹²⁹

Seçimlere katılma oranlarının yüksek çıkması sevinçle karşılanıyordu. Neredeyse nüfusunun tamamı Nusayrilerden (Alevi Arap) oluşan Süveydiye'de (Samandağ) %89 ve Hatay'ın en güneyinde bulunan ve 700 semenli Yayladağ'da katılım oranı %95 olarak belirtildi.¹³⁰ En fazla seçime katılım oranı ise %97 ile Reyhaniye (Reyhanlı) ilçesinde idi. Beylan (Belen) ilçesinde ise oy veren kadınlar, oy veren erkeklerden daha fazlaydı.¹³¹

18 Ekim'de sonlanan seçimlerde ise CHP adayları büyük ittifakla galip ıktılar. İttifakla seçilen CHP adayları, Ankara tarafından da memnuniyetle karşılandı.¹³²

20 Ekim 1939'dan itibaren Hatay'da nüfus sayımı başladı. Öte yandan tamamlanan Belediye Meclisi seçimlerinin hemen ardından Hatay milletvekili seçimlerinin başlayacağı duyuruldu. 26 Ekim günü yapılacak olan seçimler *ikinci mntehip* seimleriydi. 25 Ekim 1939'da CHP'nin *ikinci mntehip* aday listesi açıkladı. Antakya'da seçim bölgeleri şu şekildeydi; *şeyhali, Affan, Kilise, Ulucami, Kantara, Orhaniye ve Habibineccar* mıntıkları.

27 Ekim 1939'da Hatay Valiliği, Seçim Komisyonu raporlarına göre Dörtyol

¹²⁵ Yenigün, 10 Teşrinievvel 1939.

¹²⁶ Yenigün, 11 Teşrinievvel 1939.

¹²⁷ Yenigün, 13 Teşrinievvel 1939.

¹²⁸ Ulus, 16 İlk Teşrin 1939.

¹²⁹ Yenigün, 16 Teşrinievvel 1939.

¹³⁰ Yenigün, 17 Teşrinievvel 1939.

¹³¹ Yenigün, 18 Teşrinievvel 1939.

¹³² Ulus, 18 Teşrinievvel 1939.

ve Hassa ilçe nüfusları hariç¹³³ 210.361 nüfuslu Hatay'ın, Seçim Kanunu'na göre TBMM'de 5 milletvekili ile temsil edileceğini resmen açıkladı.¹³⁴

4 Kasım 1939'da CHP Genel Merkezi'nden yayınlanan Başvekil Refik Saydam imzalı bildiride; "...CHP Genel Başkanlık Divanı, açık bulunan 5 mebusluk için isimleri aşağıya derç edilmiş 12 zatın Parti Namzeti olarak ilan edilmesine karar verdi (...) Bunlardan en çok rey alan 5 zatın kanunen mebus seçilmiş olmaları tabiidir. Muhterem ikinci müntehiplere tebliğ ve ilan eylerim" deniyordu.¹³⁵ Belirlenen 12 aday ise alfabetik sıraya göre şöyleydi;

- 1- Abdülgani Türkmen (*Hatay Devleti Meclis Başkanı*)
- 2- Abdullah Mursaloğlu (*Hatay Devleti Mebusu*)
- 3- Ali Şelhum Devrim (*Çiftçi, CHP 5. Kurultay Delegesi*)
- 4- Bekir Sıtkı Kunt (*Edebiyatçı, Hatay Devleti Mebusu*)
- 5- Hamdi Selçuk (*CHP İskenderun İlçe Başkanı, Hatay Devleti Mebusu*)
- 6- Mehmet Tecirli (*Çiftçi, CHP Hatay İl Yönetim Kurulu Başkanı*)
- 7- Nuri Aydın Konuralp (*Hatay Devleti Mebusu*)
- 8- Bayan Saffet Bereket (*Tek kadın aday*)
- 9- S. Azmi Ezer (*Antakya Halkevi Başkanı, Hatay Devleti Mebusu*)
- 10- Selim Çelenk (*Gazeteci*)
- 11- Suphi Bedir Uluç (*Çiftçi*)
- 12- Dr. Vedi Bilgin, (*Hatay Devleti Mebusu*)

CHP Yönetiminin sayıca çok aday belirleyerek, ikinci seçmenlere adaylar arasından seçme olanağını vermesi, Hatay'da memnuniyetle karşılandı. Zira, CHP'de 1927'den beri bu çok adaylı usul, pek kullanılmıyordu.

5 Kasım 1939'da sabah 10:00'da başlayacak olan seçimlerin öncesinde Parti Müfettişi H. Reşit Tankut, Gündüz Sineması'nda (eski Hatay Devleti Meclis Binası) *İkinci Müntehiplere* hitaben yaptığı konuşmasında, oylarını tam bir hürriyet içinde kullanmaları gerektiğini açıkladı. Hatay Valisi Şükrü Sökmensüer'in seçim hakkındaki konuşmasının ardından oy verme işlemi başladı.¹³⁶

Öğleden sonra 14:00'te biten oylama neticesinde çıkan sonuçlar, Gündüz

¹³³ Dörtöyl ve Hassa'nın neden hariç tutulduğu hakkında bir bilgi bulunamadı.

¹³⁴ **Yenigün**, 27 Teşrinievvel 1939.

¹³⁵ **Ulus**, 4 Son Teşrin 1939.

¹³⁶ **Yenigün**, 6 Teşrinisani 1939.

Sineması'nın balkonundan halka duyuruldu. Sonuçlara göre; Abdülgani Türkmen, Abdullah Mursaloğlu, Bekir Sıtkı Kunt, Hamdi Selçuk ve Mehmet Tecirli Hatay'ın ilk milletvekilleri seçildiler.¹³⁷

Ertesi gün toplanan Belediye Meclisi ise Hatay Valisinin konuşmasıyla başlayan toplantıda, Atatürk için yapılan saygı duruşunun ardından Cumhurbaşkanına, Başbakanı, İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreterliğine bir teşekkür telgrafı çekti ve gizli sayımla yapılan seçimlerde, sabık belediye başkanı Sadık Müftü'nün tekrar Antakya Belediye Başkanı seçildiğini ilan etti. İskenderun Belediye Başkanlığına Abdurrahman Mursaloğlu, Kırıkhan Belediye Başkanlığına Kemal Talay, Reyhanlı Belediye Başkanlığına Şemsettin Mursaloğlu¹³⁸, Yayladağ Belediye Başkanlığına Mehmet Hoca, Dört Yol Belediye Başkanlığına Tahsin Ünal, Hassa Belediye Başkanlığına Ali Oğur ve Süveydiye Belediye Başkanlığına Hatay Devleti Milletvekili Zeynelabidin Cilli'nin kardeşi Abdullah Cilli seçildi.¹³⁹

10 Kasım 1939'da ilk toplantısını yapan Antakya Belediye Meclisi, 5 aylık bir bütçe görüştüktan sonra 91.000 kûsur TL'lik bütçe ile gerekli tamirler yapılacağı, bir dispenser ve bir laboratuvar açılacağı ve yeni bir mezarlık inşa edileceğini belirtti.¹⁴⁰

Kentin ilk bütçesiyle bu sayılanların sağlanması, devralınan merkez ilçe Antakya'nın yapısal olarak ne kadar eksiklikleri olduğunu gözler önüne sererken, diğer kazaların ve nahiyelerin durumunun hiç de iç açıcı olmadığı sonucuna varabiliriz.

16 Kasım 1939'da *Hatay Millet Mekteplerinin* açılacağı ilan edildi. Millet Mekteplerinin 16-45 yaş arası bütün vatandaşlara zorunlu olduğu ve 16 Kasım 1939-16 Mart 1940 arasında süreceği belirtildi. Ayrıca kursiyerlerin 2 gruba ayrılacağı ve *A Dershanelerinde* hiç okuma-yazma bilmeyenlerin, *B Dershanelerinde* ise biraz bilenlerin eğitim alacağı açıklandı.

Antakya'da, biri cezaevinde olmak üzere 9 okulda, Antakya-Samandağ arasındaki neredeyse her köyde, Antakya-Harbiye arasındaki neredeyse her köyde,

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 6 Kasım 1939; *Ulus*, 6 Son Teşrin 1939; *TBMM Albümü (1920-2010)*, Cilt 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, İkinci Basım, Ankara, Haziran 2010, s.328.

¹³⁸ Mehmet Mursaloğlu'na göre; Şemsettin Mursaloğlu, yaşı büyütülerek Belediye Başkanı yapıldı. Kaynak; Mehmet Mursaloğlu ile yapılan görüşme, 29 Ekim 2019.

¹³⁹ *Yenigün*, 7 Teşrinisani 1939.

¹⁴⁰ *Yenigün*, 11 Teşrinisani 1939.

Samandağ ve Harbiye merkezinde birer tane, İskenderun'da 2 okulda, Karaağaç ve Arsuz nahiyelerinde birer tane, Reyhanlı, Kırıkhan, Hassa, Dört Yol, Yayladağ, Belen ilçeleri ve bağlı köylerde birer tane olmak üzere 61 tane *Millet Mektebi* açılması kararlaştırıldı.¹⁴¹

Samandağ'a bağlı Vakıflı Ermeni Köyündeki çocuklar ise Samandağ merkezindeki okula yönlendirildi. Bölgenin neredeyse tamamının Arap Alevi olduğu göz önünde alındığında sınıflarda, Ermenilerin Türkçeye daha çok hâkim oldukları da gözlemleniyordu. Zira Samandağlılar Arapçayı anadil olarak konuşuyorlardı.¹⁴² Aynı günlerde Hatay'daki eğitimciler, her Cuma toplantı yapma kararı aldı ve *Hatay Mecmuası* adlı bir dergi çıkaracaklarını ilan ettiler.¹⁴³ Hatay, eğitim seferberliği ile meşgul olurken, 18 Kasım günü Parti Müfettişi Prof. Hasan Reşit Tankut ve 5 Hatay Milletvekili trenle Ankara'ya vardılar.¹⁴⁴ 20 Kasım 1939'da yapılan TBMM toplantısında mazbataları oylandı ve kabul edildikten sonra resmen görevlerine başladılar.¹⁴⁵

23 Kasım 1939 günü *Dahiliye Vekili* Faik Öztrak, CHP Kırklareli Milletvekili ve *Çocuk Esirgeme Kurumu* Başkanı Fuat Umay ve CHP Hatay Milletvekili Mehmet Tecirli beraberliğinde trenle Hatay'a geldi.¹⁴⁶ Askeriye, Halkevleri ve okulları teftiş eden Bakan, Halkevi binasının balkonunda yaptığı konuşmasını; “*Kahraman Hataylılar! Sizi, her noktasında sayısız kahramanlık hatırası saklayan aziz yurdunuzda selamlarken, hayatımın en büyük saadetini yaşıyorum*” diyerek bitirdi. Hatay gezisinin ikinci günü Antakya Belediyesi tarafından Bakan Öztrak şerefine verilen yemekte konuşan Antakya Belediye Başkanı, Bakan'a hitaben *20 yıllık maziden bize kalan bakımsız, sıhhsiz bir yurt parçasıdır. Fakat Cumhuriyet hükümetimizin emir ve irşatları sayesinde bu vatan parçası da bütün yurt gibi az zamanda tam sıhhat ve imara kavuşacaktır...*” diyerek Hatay'ın durumunu izah etti.¹⁴⁷ Hatay gezisi esnasında Cumhurbaşkanı İnönü'ye telgraf çeken Bakan Öztrak “...*coşkun tezahüratlarla karşılandım. Antakya'da Aziz Şefimin selamlarını Hataylılara tebşir ettiğim (müjdelediğim) zaman halkın heyecanı*

¹⁴¹ Yenigün, 12 Teşrinisani 1939.

¹⁴² Musa Emlikyan ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2019.

¹⁴³ Yenigün, 23 Teşrinisani 1939.

¹⁴⁴ Yenigün, 18 Teşrinisani 1939.

¹⁴⁵ Ulus, 21 Son Teşrin 1939; TBMM ZC, Altıncı Dönem, Cilt: 6, ss.28-29.

¹⁴⁶ Ulus, 24 Son Teşrin 1939.

¹⁴⁷ Yenigün, 25 Teşrinisani 1939.

ve şükranı şiddetli ve samimi idi...” diyerek izlenimlerini bildirdi ve İnönü, verdiği cevapta “Telgrafınızdan çok memnun oldum. Tetkiklerinizin güzel Hatay için çok faydalı olacağından eminim” diyerek memnuniyetini bildirdi.¹⁴⁸

29 Kasım günü ise Hatay’ın bir diğer önemli konuğu CHP Ordu Milletvekili Vehbi Demir ve heyetinde yer alan *Kızılay Müfettişi* Dr. Fethi Bey idi. Hatay’da gerekli tetkikleri yapmak ve Ankara’ya bildirmek üzere şehre gelmişlerdi. Hatay Valisinin, *Turizm Oteli*’nde verdiği ziyafete katıldılar ve ertesi gün çalışmalarına başladılar.¹⁴⁹

27 Kasım günü ise Antakya Belediye Encümeni şehirdeki cadde, sokak ve mahalle isimlerinin değiştirileceğini açıkladı. Merkezdeki *Saray Caddesi*, *İnönü Caddesi*’ne, *Kışla Caddesi*, *Kurtuluş Caddesi*’ne, *Belediye Meydanı*, *Gazi Bulvarı*’na, *Habibineccar Camisinin* önündeki meydanın da *Şehitler Meydanı*’na dönüştürüleceği açıklandı.¹⁵⁰ Bir Türkiye milli bilinci oluşturmak maksadıyla bu isimler, en işlek yerlere verilmek isteniyordu. Bugün ise bu isimlerin çoğu hala geçerliliğini korurken, *Saray Caddesi* yine eski adla bilinmektedir.

28 Kasım 1939’da Antakya ve ona bağlı yerlerde 18 adet olan *Millet Mektebi* sayısının ihtiyaç karşısında yetersiz kaldığı için vatandaşların yoğun ilgisi üzerine 18’den 30’a çıkarılacağı açıklandı. Cezaevindeki kursa da bir yenisi eklenerek sayısı 2’ye çıkarılacaktı.¹⁵¹

29 Kasım günü *Kızılay* çalışmalarını tamamlayan Vehbi Demir ve Dr. Fuat Bey, 50 kişilik bir kurul oluşturdu. Ardından 3 kadın ve 12 erkekten oluşan, 15 kişilik merkez heyet oluşturuldu. Heyet başkanlığına *Sıhhiye Müdürü* Dr. İbrahim Savun seçildi. *Kızılay*’a üyelik başvurularının başladığı ve senelik ücretin 1 Lira olduğu ilan edildi.¹⁵²

1 Aralık 1939’da *Gümrük ve İnhisarlar Vekili* Raif Karadeniz, beraberinde *Gümrük Muhafaza Umum Komutanı* General Lütfü Karapınar ile incelemeler yapmak üzere Hatay’a geldiler. İskenderun Tren Garında Vali ve Parti Örgütü tarafından karşılanan Bakan Karadeniz ve heyeti, öğleden sonra Antakya’dan geçerek en güneydeki sınır beldesi Yayladağ’a geçtiler. Kendileri adına verilen yemekte

¹⁴⁸ **Ulus**, 28 Son Teşrin 1939, s.5.

¹⁴⁹ **Yenigün**, 29 Teşrinisani 1939.

¹⁵⁰ **Yenigün**, 27 Teşrinisani 1939.

¹⁵¹ **Yenigün**, 28 Teşrinisani 1939.

¹⁵² **Yenigün**, 30 Teşrinisani 1939.

konuşan Bakan Karadeniz, “gezisi esnasında Hatay’ın eksikliklerini gördüğünü ve kendi bakanlığını ilgilendiren tüm konuların halledileceğini” söyledi.¹⁵³

Antakya Belediye Meclisi, 4 Aralıktaki toplantıda, 1 Nisan 1940’a kadar eski mezarlıktaki kabirlerin yeni mezarlığa nakledileceği, “*Hatay Çocuğu Mezarlığı*” adıyla kimsesizler mezarlığı tahsis edileceği, lağım işlerinin düzenleneceği, su depolarının temizleneceği, kent çevresindeki bataklıkların kurutulacağı kararlaştırıldı. Ayrıca *Zabıta-i Belediye Talimatnamesinin* hazırlandığı açıklandı.¹⁵⁴

5 Aralık günü CHP binasında yapılan toplantıyla *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti* Hatay Şubesinin açıldığı ilan edildi. Toplantıda 1 kadın ve 4 erkekten oluşan 5 kişilik bir idare heyeti oluşturuldu ve cemiyetin 12 Aralıktan itibaren faaliyetlere başlayacağı duyuruldu.¹⁵⁵

Aynı günlerde *Antakya Halkevi*, *Güzel Hatay* adlı bir dergi çıkaracağını ilan etti. Daha önce de *Hatay Mecmuası* adıyla da bir dergi çıkarılacağını açıklayan *Antakya Halkevi* yeni derginin de en geç 1940’ta çıkacağını haber veriyordu.¹⁵⁶

11 Aralık günü *Antakya Çocuk Esirgeme Kurumu* ilk toplantısını, İsmet Paşa İlkokulu’nda gerçekleştirdi. 15 kişilik idare heyetinde, *Antakya Maarif Müdürü* Necdet Rüştü Evrimer başkanlığa seçildi.¹⁵⁷ Aynı gün Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi hocalarının Hatay’a geleceği ve halka açık konferanslar vereceği haberi de verilmekteydi.¹⁵⁸ Eğitim seferberliği kapsamında yine aynı günlerde CHP Şanlıurfa Milletvekili ve aynı zamanda *Türk Maarif Heyeti* Başkanı olan Refet Ülgen müfettişler eşliğinde Hatay’a geldi. Tetkikler yaparak Antakya’da bir kolej açılması kararlaştırıldı. *Türk Maarif Cemiyeti* Hatay temsilcisi olarak Feyzi Akdağ seçildi.¹⁵⁹

18 Aralık günü ise *İçtimai Muavenet ve Sıhhat Vekili* Hulusi Alataş, Hatay’a geldi. Bakan Alataş, belediye ve parti binalarını ziyaret ettikten sonra Yayladağ’ı ziyaret edip şehirden ayrıldı.¹⁶⁰

20 Aralık tarihli gazete haberinde Hatay’daki muhtaç çiftçilere yardım için *Ziraat Bankası*’na gönderilen 100.000 TL’den 20.000 TL’nin İskenderun’daki,

¹⁵³ Yenigün, 2 Kanunuevvel 1939.

¹⁵⁴ Yenigün, 5 Kanunuevvel 1939.

¹⁵⁵ Yenigün, 6 Kanunuevvel 1939.

¹⁵⁶ Yenigün, 6 Kanunuevvel 1939.

¹⁵⁷ Yenigün, 12 Kanunuevvel 1939

¹⁵⁸ Yenigün, 12 Kanunuevvel 1939.

¹⁵⁹ Yenigün, 12 Kanunuevvel 1939.

¹⁶⁰ Yenigün, 19 Kanunuevvel 1939.

35.000 TL'nin Kırıkhan, Hassa ve Reyhanlı'daki, 45.000 TL'nin de Antakya ve Yayladağ arasında çiftçilere pay edildiği ve 1.500 ton buğday tohumunun da ilçelere paylaştırıldığı açıklandı. Çiftçilerin bankadan aldığı tohumlukları faizsiz geri ödeyeceği de açıklandı.¹⁶¹

23 Aralık günü ise II. Dünya Savaşı dolayısıyla *Pasif Korunma Tecrübesi* tatbik edildi. Vali Sökmensüer idaresindeki tatbikatta saat 9:58'de top atışı ile işaret verildi. 20 dk. sonra ise Samandağ üzerinden gelen 3 uçak, Antakya'ya 5 bomba atıldılar. Saat 11:23'te ise ikinci top atışıyla tatbikatın bittiği ilan edildi.¹⁶²

25 Aralık 1939'da CHP Kaza Kongresi, Antakya'daki *Gündüz Sineması* salonunda toplandı. Hatay Valisi ve Parti Müfettişinin de bulunduğu kongrede bütün nahiyelelerden temsilciler geldi. Açılış konuşmasının ardından gelen temsilcilerin dilekleri uzun uzun dinlendi. Genel talepler ise okul, yol, temiz su ve doktor sağlanması gibi konulardı. Daha sonra semt ocakları dilekçeleri okundu. Merkezdekiler de yolların asfaltlanmasını, doktorların 2 kat arttırılmasını ve okul sayısının arttırılmasını istiyordu. Daha sonra *Sıhhat Müdürü* seyyar doktor uygulamasına geçileceğini ve fakir halka ücretsiz muayeneler yapılacağını söyleyerek kürsüden indi. Ardından kürsüye çıkan *Maarif Müdürü* Hatay'daki 82 okul ve 188 öğretmenin olduğunu fakat yetersiz olduğunu bildiğini ve Hatay'da okuma çağındaki 52.000 çocuktan sadece 9.000 çocuğun okula gittiğini fakat hepsiyle ayrı ayrı ilgilenildiğini ifade ederek kürsüden indi. En son söz alan *Nafia Müdürü* yolların ikmal ve tamir edileceğini, bataklıkların da kurutulacağını ifade ederek kürsüden indi. Kapanış konuşmasını Vali Şükrü Sökmensüer yaptı ve kongre dağılmadan önce kürsüye çıkan Müfettiş Reşit Tankut, *Hatay Davası* uğruna şehit olan 5 kişinin ailelerine maaş bağlandığını ifade etti. CHP Kaza İdare Heyeti Başkanlığına da Abdullah Feyzi Atahan'ın seçildiği açıklandı.¹⁶³

1939'un son günlerinde ise *Maarif Vekili* Hasan Ali Yücel Hatay'ı ziyaret etti. Yaya olarak Antakya sokaklarında yoğun ilgi ile belediye ve Halkevi kurumlarını ziyaret eden Bakan Yücel, karşılamaya gelen öğrencilerle de sohbet ettikten sonra, Fransız işgali döneminde öğretmenlik yapanların bazı hak taleplerini dinledi (bu konu 2 yıl sonra TBMM'de görüşüldü) ve İskenderun'dan İzmir'e

¹⁶¹ Yenigün, 20 Kanunuevvel 1939.

¹⁶² Yenigün, 24 Kanunuevvel 1939.

¹⁶³ Yenigün, 26 Kanunuevvel 1939, ss.1-2.

hareket etti.¹⁶⁴

26 Aralık 1939'da Erzincan'da yaşanan ve binlerce insanın ölmesine ve binlerce insanın da evsiz kalmasına neden olan deprem sonrası Başbakan Refik Saydam, bölgeye giden *Dahiliye Vekili* Faik Öztrak ve *Sıhhiye Vekili* Hulusi Alataş'a, evsiz kalanların Hatay'dan göç eden Ermenilerden kalan evlere uygunca yerleştirilmelerinin araştırılmasını istedi.¹⁶⁵

28 Aralık günü Erzincan depremi için yardım toplamak amacıyla *Hatay Milli Yardım Komitesi* oluşturuldu ve bağış toplanmaya başlandı. Bir saat içinde 1000 Lira yardım topladığı ifade edilen komiteden sonra, Vali Sökmensüer riyasetinde toplanan memurlar maaşlarının %10'unu bağışlama kararı aldılar. İptal edilen Yılbaşı Balosunun da bilet paraları bağışlanırken, *Gündüz Sineması*, bir günlük gelirinin tamamını depremzedelere bağışladı.¹⁶⁶ Ertesi gün bağışçıların isimleri listeler halinde gazetelerde yayınlanmaya başladı. Listede pek çok Gayrimüslimin de olması Hatay'ın kent ruhunu en iyi yansıtan örneklerden biridir.

Bu arada şehirdeki örgütlenmesini arttıran CHP'nin Ocak 1940 itibariyle Hatay'da Antakya, İskenderun, Kırıkhan, Reyhaniye, Yayladağı, Dört Yol ve Belen'de birer tane olmak üzere 7 adet *Halkevi* mevcuttu.¹⁶⁷

1940 yılında CHP Hatay Milletvekilleri de TBMM'de faaliyet göstermeye başladılar. Hatay Milletvekillerinin meclis faaliyetlerine bakıldığında; 17 Ocak 1940'ta yapılan toplantıda, kaçakçılık suçu hakkında bir kanun üzerine görüşmeler sürerken hukukçu olan Hatay Milletvekili Hamdi Selçuk, maddede eksiklikler olduğunu ileri sürerek bazı eklemeler yapılmasını teklif etti.¹⁶⁸

Münakalat (Ulaştırma) Vekaleti bütçesinin görüşüldüğü 28 Mayıs 1940 tarihli Meclis oturumunda tekrar söz alan Hatay Milletvekili Hamdi Selçuk İskenderun Limanı'nın geliştirilmesini ve hemen kuzeyinde yer alan, işlevini yitirdiğini iddia ettiği Payas Limanı'nın da kapatılmasını rica etti. *Münakalat Vekili* Ali Çetinkaya İskenderun Limanı ile ilgilenildiğini ve geliştirilmesi için 85.000 TL kredi verildiğini açıkladı.¹⁶⁹

¹⁶⁴ **Yenigün**, 27 Kanunuevvel 1939.

¹⁶⁵ **BCA**, 30.10/119.843.8.

¹⁶⁶ **Yenigün**, 29 Kanunuevvel 1939.

¹⁶⁷ Duman, s.357.

¹⁶⁸ **TBMM ZC**, Altıncı Dönem, Cilt: 8, s.84.

¹⁶⁹ **TBMM ZC**, Altıncı Dönem, Cilt:11, s.326.

Ziraat Vekaleti bütçesinin görüşüldüğü aynı gün tekrar söz alan Hamdi Selçuk, “...biz yirmi sene anayurttan ayrı kaldık. (...) *Bilhassa ziraat sahasında büyük yurtta tahakkuk ettirilen ıslahat Hatay’da asla mevcut bulunmamıştır. Binaenaleyh ziraat sahasında bilhassa çok geriyiz*” diyerek konuşmasında Hatay’ın zirai sorunlarını anlatıp gerekli yatırımlarla bunların arttırılmasını ve Amik bataklıklarının kurutulmasını istedi. *Ziraat Vekili* Muhlis Erkmen de verdiği cevapta konuyla ilgili tüm incelemelerin yapıldığını ve her türlü önlemin alınacağını ifade etti.¹⁷⁰

Bu arada Hatay ekonomik hayatında önemli bir yer tutan ipekçiliğin sekteye uğramaması ve gelişmesi için harekete geçildi. Zira bu sektörden gelir sağlayanların sayısı az değildi. İlk olarak 23 Mart 1940’ta çıkarılan bir kararname ile Fransa’dan ithal edilen 10.500 paket *sarı ipekböceği* tohumundan kilo başına alınan 30 TL gümrük vergisi 3 TL’ye düşürüldü.¹⁷¹ Ardından 27 Mayıs 1940’ta 859 sayılı *İpekböceği Yetiştirilmesi, Muayene ve Satışı Hakkında Kanun*’a Hatay’a özel bir madde eklenerek ipekçiliğin gelişmesine yardım edildi.¹⁷² Bunu daha sonra zeytincilik faaliyetlerini desteklemek amacıyla zeytinyağı fabrikası açılması da takip edecektir.

21 Nisan 1941’de Meclis’e sunulan *Antakya ve İskenderun Elektrik Müesseselerinin Mahallî Belediyelere Devrine Mezuniyet Verilmesi Hakkında Kanun* üzerine söz alan Hatay Milletvekili Hamdi Selçuk, Antakya ve İskenderun’da bulunan 2 elektrik müessesesinin bedelsiz olarak belediyelere verilmesini istedi. Fakat *Bütçe Encümeni Reisi* İsmet Eker, devlet hazinesinin bir bedel karşılığı Fransızlardan aldığı işletmelerin bedelsiz verilmesinin uygun olmayacağını ifade etti. Kısa süreli münakaşa edildikten sonra Hamdi Selçuk’un önergesi okundu. Fakat kabul edilmedi.¹⁷³

4 Temmuz 1941’de Meclis’e sunulan *Hatay’ın Anavatana İlhakından Önce Orada Öğretmenlik Yapanlara Dair Kanun* görüşüldü ve kabul edildi. Bu kanuna göre “İki yıl kesintisiz vazife yapmış, Türklük ve öğretmenlik haysiyetini ihlal etmemiş ve ilgili müdürlük tarafından tasdik edilmiş her öğretmen menşesine

¹⁷⁰ TBMM ZC, Altıncı Dönem, Cilt:11, ss.336-339.

¹⁷¹ BCA, 30.18.1.2/90.28.8.

¹⁷² BCA, 30.18.1.2/91.50.10.

¹⁷³ TBMM ZC, Altıncı Dönem, Cilt:17, ss.90-94.

bakılmaksızın” ilk ve ortaokullara tayin olabilecekti.¹⁷⁴

Aynı yıllarda Avrupa ve dünyayı saran II. Dünya Savaşı’nın etkileri, savaşa girmemek için üstün çabalar harcayan Cumhurbaşkanı İnönü önderliğindeki Türkiye’de ekonomik açıdan da ağır şekilde hissedilmeye başlandı. Alınan önlemlerin başında *Milli Korunma Kanunu* gelmekteydi. 18 Ocak 1940’ta TBMM’den geçerek yasalaşan kanun, hükümete geniş yetkiler tanıyordu.¹⁷⁵

Milli Korunma Kanunu’nun Hatay’da uygulanması için 9 Temmuz 1940’ta İskenderun’da bir komisyon kuruldu. Kanun metni yerel gazetede 13 Kasım – 19 Kasım arası yayınlanarak halka duyurusu yapıldı. Hatay Valisi Sökmensüer, bir toplantı düzenleyerek Hatay’da ekmek fiyatlarının azami 13 kuruş olduğunu ilan etti ve fırıncıların hileli mal satmaması için sıkı denetimlere girişileceğini açıkladı.¹⁷⁶

Ocak 1942’de Türk hükümeti, ekmekte karne uygulamasına geçerek karaborsa ve vurgunculuğu engelleme yoluna girdi. 12 Ocak 1942’de Hatay Valiliğinin yayınladığı tebligatla, Hatay’daki fırınların serbest ekmek satışı yasaklandı ve karneyle ilgili hususlar açıklandı. Ekmeklik malzemesi olanların kart almamasını Vali Sökmensüer “*Hatay’da tek bir yurttaşın bile zahiresi varken ekmek kartı aldığını görmek benim için sonsuz bir acı kaynağı olacak ve bu yurttaş hakkında istemeyerek Milli Korunma Kanunu’nun ağır cezalarını tatbik etmek zorunda kalacağım*” sözleriyle ifade ediyordu.¹⁷⁷

Şubat 1942’de Hatay Valiliğine atanan Refik Şefik Soyer, Hatay’a gelir gelmez kent ve kasabaları gezmeye başladı. Gündelik hayatın işleyişini kontrol için geziler yapan Vali Soyer, 13 Eylül günü yayınladığı beyanname ile ordunun ihtiyacı için tarımsal üretimin arttırılması gerektiğini ve tasarruf yapılması gerekliliğini Hatay halkına hatırlattı.¹⁷⁸

Ekim 1942’de son verilen karne uygulaması (şartların zorlamasıyla Haziran 1943’te yeniden başladı) ve yıllar boyu süren bu zorlu koşullar, halkta CHP’ye yönelik ilk homurdanmaları da beraberinde getirdi.

11 Kasım günü *Varlık Vergisi* kabul edildi. Saraçoğlu Hükümetinin savaş

¹⁷⁴ TBMM ZC, Altıncı Dönem, Cilt:20, ss.43-45.

¹⁷⁵ Kanunun detayları için bkz.: T.C. Resmî Gazete, 19.01.1940.

¹⁷⁶ Volkan Payaslı, *Sancak’tan Vilayet’e Hatay*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s.68.

¹⁷⁷ *Yenigün*, 13 Ocak 1942.

¹⁷⁸ Payaslı, s.74.

koşullarındaki bütçe açığını kapatmak amacıyla yürürlüğe koyduğu bu kanun daha ziyade zengin çiftçileri, tüccar ve sanayicileri etkiliyordu. Vergi borcuna itiraz edilemiyor ve temyiz hakkı da tanınmıyordu. Derhal bu vergiyi Hatay’da toplayacak komisyonlar Ankara’dan gelen Müfettiş İhsan Bey önderliğinde kuruldu.¹⁷⁹ 19 – 21 Kasım 1942 tarihleri arasında kanun metni gazetelerde yayınlandı.

Vali Soyer’in başkanlığında toplanan komisyon, Hatay’daki mükelleflerden alınacak verginin toplam 2.400.000 TL olduğunu açıkladı. Ardından vergi mükellefleri listeler şeklinde gazetelerde yayınlanmaya başladı¹⁸⁰

Listede birinci sırada yer alan Binhas Şayal Kebbudi dışında borcunu ödemediği için çalışma kampına alınan bir Hataylı mükellef bulunamamıştır.¹⁸¹

Savaş ekonomisinin kendini en sert biçimde hissettirdiği bu dönemde, Hatay halkı da payına düşen zorluğu fazlasıyla çekiyordu. Kentteki pek çok Gayrimüslim, vergi borcu nedeniyle ya yurtdışına çıkmak zorunda kaldı ya da taşınmaz mallarını yok pahasına elinden çıkardı. Doç. Dr. Volkan Payaslı’nın *Sancak’tan Vilayete Hatay (1921-1960)* adlı eserinde sözlü tarih çalışmasına katılan Semiramis Kuseyri, o yılları “*Hatay’da büyük bir yoksulluğun olduğu dönemdi. Vergi, herkesten çok gayrimüslimleri etkilemişti. Nitekim, Dr. Albert Beyluni’nin borcunu ödeyemediği için Aşkale’ye yol yapmak için sürüldü*” sözleriyle dile getirdi. Aynı eserde yer alan Pol Kayuka ise şu açıklamada bulunuyordu; “*Biz Antakya’nın en zengin ailelerindendik. Varlık Vergisi borcumuzu ödemek için bahçelerimizin çoğunu sattık. Mağdur olduk. Atatürk dünya çapında bir lider. O olsaydı bütün bunlar yaşanmazdı...*”¹⁸²

3.2. 1943 SEÇİMLERİ VE İKİNCİ DÖNEM GELİŞMELERİ

1942’nin sonuna gelindiğinde Türkiye yeni bir dönemeçteydi. 1908’ten beri yürürlükte olan seçim kanunu değiştirilerek yerine Cumhuriyetin ilk seçim kanunu olan 56 maddelik 4320 Sayılı *Mebus Seçimi Kanunu* kabul edildi.¹⁸³ Pek bir

¹⁷⁹ Yenigün, 14 Son Teşrin 1942.

¹⁸⁰ Şahin Yedek, “*Hatay’da Varlık Vergisi Uygulamaları (1942-1943)*”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Bahar 2020, Sayı: 101, s.175.

¹⁸¹ Yedek, s.181.

¹⁸² Payaslı, ss.77-78.

¹⁸³ Kanun için bkz. *T.C. Resmî Gazete*, 17 Aralık 1942.

değişiklik yaratmasa da 3 yıl yürürlükte kalacak ve 1946'ta tekrar değiştirilecekti.

12 Ocak 1943'te yapılan CHP Grup kararı CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal, Trabzon Milletvekili Hasan Saka ve *Müstakil Grup* başkanı Ali Rana Tarhan tarafından TBMM'ye sunuldu ve seçimlerin yenilenmesine karar verildi.¹⁸⁴

Yeni seçim kanununda her 40.000 nüfus için bir milletvekili seçileceği belirtiliyordu. Böylece nüfusu 240.000'i geçen Hatay'a TBMM'de bu seçimde bir sandalye daha verilerek vekil sayısı 6'ya yükseltildi. Gösterilen 7 aday arasından 6'sının vekil seçileceği açıklandı.¹⁸⁵ Bu seçimlerin bir özelliği ise CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal öncülüğünde başlayan "CHP'yi Gençleştirme Hareketi" nedeniyle bazı yaşça genç adayların öne çıkarılmasıydı. Bu nedenle yaşça genç olanlar seçildi.¹⁸⁶

28 Şubat 1943'te yapılan tek partili dönemin son seçimlerinde Bekir Sıtkı Kunt, Abdülgani Türkmen ve Hamdi Selçuk tekrar milletvekili seçilirken, yeni Hatay Milletvekilleri ise şu isimlerdi;

- 1- Ali Şelhum Devrim (*1939 Hatay seçimlerinde aday idi*)
- 2- Eyüp Durukan (*Tümgeneral, Askeri Fabrikalar eski Umum Müdürü*)
- 3- Hasene Ilgaz (*Öğretmen, Hatay'ın ilk kadın milletvekili*)¹⁸⁷

Seçimlerden sonra İskenderun'da toplanan bazı çevreler 31 Mart 1943'te TBMM'ye yolladıkları dilekçe ile Ali Şelhum Devrim'in Hatay Alevilerini temsil edemeyeceğini, askerliği hakkında engeller olduğunu ve kendisinin *Millî Mücadele* aleyhinde faaliyetlerde bulunduğunu iddia ettiler. Oysa aileye göre bu iftiranın sebebi, Şelhum ailesinin bir *şeyh* ailesi olmamasıydı. Alevi Araplarda *şeyhlik*, aileye hem dini ve hem de toplumsal bir önderlik "hakı" tanımaktaydı. Bu hak da yalnızca babadan oğula geçen bir nevi 'asil kan' meselesiydi.¹⁸⁸

İsmet Şelhum Devrim, babası hakkındaki söylenenlerin iftira olduğunu belirtti;

"...işgal sonrası kendi dedesinin yanına giden babam Ali Şelhum Devrim, Fransız yönetimi altında nasıl bir tavır alacaklarını sordu. Dedem Türkiye

¹⁸⁴ **Akşam**, 15 Teşrinisani 1943; **TBMM ZC**, Altıncı Dönem, Cilt: 30, s.216.

¹⁸⁵ **Ulus**, 24 Şubat 1943.

¹⁸⁶ İsmet Şelhum Devrim ile yapılan görüşme, 31 Ekim 2019.

¹⁸⁷ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1943; **TBMM Albümü**, s.396.

¹⁸⁸ İsmet Şelhum Devrim ile yapılan görüşme, 31 Ekim 2019

lehine tavır alacaklarını söyledi. Çünkü hareket noktaları; Arap dünyasındaki mezhep baskısı ve katliam endişesine karşın Türkiye'deki laik yönetim ve devrimlerdi. Hasan Ali Yücel hayranı olan babam hep 'Şu 3 kişinin yolundayım; Hz. Ali, Atatürk ve İnönü' derdi. 'Devrim' soyadını seçmesinin sebebi de buydu. Mücadele yıllarında Abdurrahman Melek ve daha sonra Şükrü Kanatlı ile yakınlığı oldu. '39 Seçimlerinde genelde toprak ağaları seçildiği için babam, vekil olamadı. '43 senesinden önce de Halkevi Başkanlığı yaptı ve daha sonra vekil oldu... ".¹⁸⁹

Şikayetleri inceleyen TBMM Mazbata Encümeni, 5 Nisan 1943 günkü oturumda iddiaların incelendiği ve asılsız olduğuna dair bir raporu meclise sundu. Ali Şelhum Devrim'in vekilliği onaylandı.¹⁹⁰

Savaşın zor koşulları ise hala devam ediyordu. 4 Haziran 1943'te TBMM'de kabul edilen *Toprak Mahsulleri Vergisi*, ülkenin geri kalanında olduğu gibi Hatay'da da uygulamadaki eksiklikler ve yanlışlar nedeniyle köylülerle iktidar arasını daha da açtı. 13 Haziran günü Hatay'a gelen yetkililer 8 Ağustos 1943'e kadar tüm vergi borçlarının ödenmesi gerektiğini ve ardından geriye kalan mallarını serbest şekilde satabileceklerini izah etti. Fakat iş uygulamaya gelince yaşanan aksaklıklar ve düzensizlikler köylünün belini daha da bükmekteydi.¹⁹¹

2 Haziran 1943'te ise Hatay'ın Reyhaniye ilçesinin adı değiştirilerek Reyhanlı yapıldı.¹⁹² Sonraki yıllarda da Hatay'da yer alan ve adları Arapça kökenli olan pek çok yerleşim yerinin adları değiştirilecekti.

1 Aralık 1943 günü CHP Genel Sekreterliğinden, CHP Hatay İdare Heyeti Başkanı Rasim Yurdman'a gelen telgrafla Hatay'da mevcut olan cemiyetler hakkında bilgi istendi. 31 Aralık günü Ankara'ya gönderilen cevapta sıralanan cemiyetler hakkında detaylı bilgiler verilmekteydi.

Tabloda cemiyetlerin adları, maksadı ve diğer bilgiler yer alıyordu. Kızılay, Halkevleri, Ocaklar, yerel ve ulusal cemiyetler, CHP'nin Hatay'daki örgütlenmesi açısından önemli işaretlerdi.¹⁹³

29 Mart 1944 günü CHP Seyhan Bölge Müfettişi Muhsin Adil Binal, İskenderun ve diğer Hatay belediyelerinin 1939'dan beri teftiş edilmediğini ifade ederek, buradaki yolsuzluk iddialarının takibi için İçişleri Bakanlığından bir müfettiş

¹⁸⁹ İsmet Şelhum Devrim ile yapılan görüşme, 31 Ekim 2019.

¹⁹⁰ **TBMM ZC**, Yedinci Dönem, Cilt: 1, s.53.

¹⁹¹ Payaslı, ss.83-84.

¹⁹² **BCA**, 30.11/161.11.6.

¹⁹³ **BCA**, 490.1/595.56.9.

istedi.¹⁹⁴ Savaş koşullarında bile yapılan bu hassas davranış dikkate değerdı.

Türkiye savaşı gırmemişti ama savaş ekonomisi piyasada böyle hissediliyordu. Bir yandan savaş, öte yandan vergiler, Türk halkı ve CHP iktidarı arasında ipler iyice gerilmiş, ilk bölümde anlatılan etkenler çok partili hayata geçiş sürecini hızlandırmıştı.

Çok partili hayata geçiş sürecinin ilk işaret fişegini 18 Temmuz 1945 günü Nuri Demirağ ateşledi. *Millî Mücadele* sonrasında Türkiye'nin ilk demiryolu ihalesini alarak 1 yılda 1012 km demiryolu örerek Atatürk tarafından bu soyada layık görülen Demirağ Türkiye'nin 3. Muhalefet partisini böylelikle kurdu.¹⁹⁵

22 Eylül 1945'te resmen onaylanan *Milli Kalkınma Partisi* (MKP) devletçilik politikalarına muhalif, bürokrasiye karşı örgütlenmeye başlanan burjuvaziyi odağa alan ve potasında İslamcı milliyetçileri de eriten liberal bir partiydi. Bu nedenle büyük bir etki yaratamadığı gibi basında alay dahi edilen bir konuma düştü.¹⁹⁶

İzmir ve Adana'da örgütlenmeye başlayan parti 1 yıl içinde Ege, Trakya, İstanbul, Ankara, Adana, Giresun ve Elazığ'da örgütlendi. 6 Temmuz 1946'da basın açıklaması yapan MKP Sözcüsü Nurettin Ardıçoğlu, sadece Giresun'da parti üye sayılarının 15.000 olduğunu açıkladı. Partinin, Hatay'da herhangi bir örgütlenmesi olmadı.¹⁹⁷

1945 ile birlikte o güne dek ekonomi odaklı yapılan eleştiriler demokrasi talebine dönüşmeye başladı. Hükümetin savaş ekonomisini doğru yönetemediği, özel sermayeye alan açılması gerektiği ve hükümetin israfları yüksek tondan eleştirilmeye başlandı. İlk demokrasi vurgusu ise CHP Aydın Milletvekili Menderes'ten geldi. Menderes, demokratikleşme ile ekonomik sorunların aşılabileceğini söyledi.¹⁹⁸

1945 yılı bütçe görüşmelerinde ise CHP iktidarına karşı muhalefetin bloklaştığı görülüyordu. 29 Mayıs 1945 günü, meclisteki oylamada bütçeye 5 ret oyu vardı. Ret oyu veren bu vekiller; Celal Bayar, Adnan Menderes, Emin Sazak, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan idi. Ardından Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun isteğiyle yapılan güvenoyu yoklamasında ise bu 5 vekile Recep Peker ve Hikmet Bayur da

¹⁹⁴ BCA, 490.1/253.1007.1.

¹⁹⁵ Sıvış, ss.197-198.

¹⁹⁶ Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, May Yayınları, İstanbul, 1974, ss.200-201.

¹⁹⁷ Orhan Özacun, "Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S:2, 2002, s.213.

¹⁹⁸ Sıvış, s.218.

katıldı. 7 muhalif oyun 4'ü yeni bir siyasal oluşumu yaratacak isimlerdi.¹⁹⁹

Ocak 1945'ten beri tartışmalara yol açan *Çiftiçiyi Topraklandırma Kanunu*'nun 11 Haziran 1945 günü TBMM'de kabul edilmesiyle Türk siyasetinde ciddi bir kırılma yaşandı. Zira kanuna göre devlet, düzlük arazilerde bir vatandaşa ait toprakların 5000 dönümü aşan kısmını; düzlük arazilerin az olduğu bölgelerde ise 2000 dönümü aşan kısmını kamulaştırılabilecekti.²⁰⁰

Köylüler de arazinin parasını toprak sahibine belirlenen vadede ödeyecekti. Eğer topraklar yetersiz kalırsa kanunun 17. Maddesine göre, kamulaştırma 50 dönümden fazla toprağı olan herkese uygulanabilecekti. Muhalif vekilleri en ürküten madde buydu.²⁰¹

TBMM'de bulunan ve geniş toprak sahibi milletvekilleri doğal olarak bu yasaya muhalefet etmeye başladılar. Dayandıkları argümanlar genel olarak, toprakların bölünüp köylülere dağıtıldıkça veriminin düşeceği, elinde gerekli ekipman bulunmayan köylünün verimli arazileri heba edeceği ve köylünün verimli tarım için elverişli bir sermayesinin olmaması noktasında toplanıyordu. Menderes ve beraberindeki 6 vekil, Başbakan Saraçoğlu'nu makamında ziyaret ederek kanun üzerinde bazı değişiklik taleplerini iletiler. Saraçoğlu ise “*isteklerinizi kabul edersek, Toprak Kanunu diye bir şey kalmaz*” diyerek teklifleri reddetti. Menderes'in “*bir madde müstesna, kanunda tamamıyla mutabıkım*” sözü ise 17. Maddenin esas çatışma noktası olduğunun itirafıydı.²⁰²

Buna rağmen kanun kabul edildi. Ertesi gün ise *Dörtlü Takrir* olarak bilinen ve Menderes, Bayar, Koraltan ve Köprülü'nün imzasını taşıyan önerge meclis grubuna geldi fakat okunmadı. Önergede CHP tüzüğündeki ve anayasadaki anti-demokratik hükümlerin ayıklanması istenmekteydi. Önergenin reddi üzerine durumu *Vatan* gazetesindeki köşelerinde sertçe eleştiren Menderes ve Köprülü'nün 21 Eylül 1945'te CHP'den ihraç edilmesiyle ok yaydan çıkmış oldu. 2 Ekim günü Refik Koraltan'ın ihraç edilmesini 3 Aralık günü Bayar'ın istifası izledi ve yeni parti oluşmuş oldu. 1 Kasım 1945 günü TBMM'de konuşan İnönü ise “*Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisi karşısında bir partinin bulunmamasıdır*” sözleriyle

¹⁹⁹ TBMM ZC, Yedinci Dönem, Cilt: 17, ss.512-513.

²⁰⁰ Sıvış, s.220.

²⁰¹ Kanunun detayları için bkz.: T.C. Resmî Gazete, 15.06.1945, 6032.

²⁰² Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, Eylül 1990, s.61.

muhalafete kapı araladı.²⁰³

Fakat bunu ilk kez dillendirmemişti. Sadece 3 hafta önce Çankaya Köşkü'nde ABD'li Senatör Claude Pepper ve ABD Ankara Büyükelçisini ağırlayan İnönü, “*Mecliste muhalafet lideri olarak oturduğum gün, kendimi Türkiye için vazifemi yapmış sayacağım*” demişti.²⁰⁴

7 Ocak 1946'ya gelindiğinde ise, *Demokrat Parti*'nin (DP) kuruldu. Demokrat Parti'nin Türkiye genelinde örgütlendikçe halktan karşılık buluyor olması CHP'li yöneticilerin başta gösterdikleri hoşgörünün giderek rahatsızlığa dönüşmesine neden oldu. Zira DP'ye bakış açısı ve öngörü halktan gelen tepkileri toplayıp halk isyanını engelleyecek bir “denetim partisi” olacığıydı, fakat beklendiği gibi olmadı.²⁰⁵

İlk olarak Ankara ve İstanbul'da örgütlenmeye başlayan DP'ye, 28 Şubat 1946'da Kırıkhanlı 2 çiftçi olan Ali İlger ve Mahmut Ali Kılıç tarafından Hatay örgütlenmesi için başvuru yapıldı. Ardından 18 Mart günü İskenderun'a gelen Refik Koraltan Kırıkhan, Reyhanlı ve Antakya teşkilatlarını oluşturduktan sonra *Atayolu* gazetesine bir beyanat vererek, kentten ayrılmadan önce Hatay'daki katılımdan duyduğu memnuniyeti ifade etti.²⁰⁶ Fakat Hatay'ı ziyaret eden CHP Milletvekillerinin CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği ortak raporda DP'nin Hatay'daki örgütlenmesiyle ilgili şu bilgiler yer alıyordu;

“Mart ayında Adana'da DP örgütlenmesiyle ilgilenirken Refik Koraltan'ın yanına gelen 2 Hataylı tarafından kente davet edildiği, bu iki şahsın 20 yıl önce CHP'nin Dört Yol Reisini öldüren ve bu nedenle idam edilen Dört Yol Müftüsünün kardeşleri olduğu belirtiliyordu. Bu 2 kişinin Refik Koraltan'ın uzaktan akrabaları olduğu da belirtilen raporda, Antakya merkez örgütü başkanlığı için Fransız işgali döneminde belediye başkanlığı yapmış olan Süreyya Halef'le anlaştıkları, Yayladağı ve Hassa ilçelerinde başarısız oldukları” yazıyordu.²⁰⁷

22 Mart günü DP Hatay İl İdare kurulu oluşturuldu. Süreyya Halef'in başkanlığındaki heyette Mürsel Dağlıoğlu, Hamit Urfalı, Ali Muhsin Bereketoglu,

²⁰³ Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, Tekin Yayınevi, İstanbul, Eylül 1991, ss.166-167.

²⁰⁴ Sıvış, s.252.

²⁰⁵ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, 11. Basım, İstanbul, Aralık 2012, s.128.

²⁰⁶ Payaslı, s.86.

²⁰⁷ BCA, 490.1/442.1828.1.

Ahmet Aksoy, Şakir Hataylı, Dr. Mesrur Hatay gibi isimler vardı. Heyetin neredeyse tamamı çiftçi, 2 kişi ise tüccardı.²⁰⁸ DP ilk 3 ay içinde Hatay dahil 26 il ve 75 ilçede örgütlenmesini tamamlamıştı ve yeni partinin ilgi görmesi CHP'deki memnuniyeti kısa sürede endişeye çevirdi.²⁰⁹ Nitekim Celal Bayar'a göre CHP'nin Türkiye çapında 23 bölge oluşturup müfettişler göndermesi bu endişe yüzündendi.²¹⁰

3.3. 1946 SEÇİMLERİ VE ÜÇÜNCÜ DÖNEM GELİŞMELERİ

Çok geçmeden Ekim 1946'da yapılması planlanan yerel seçimlerin 5 ay erkene çekilerek 26 Mayıs 1946 günü yapılması için TBMM'ye önerge verildi ve ivedilikle kabul edildi. Ardından 25 Nisan 1946'da Cumhurbaşkanı İnönü, CHP'yi Olağanüstü Kurultay Bildirisiyle 10 Mayıs günü toplantıya çağırdı.

Kurultayın en önemli ayrıntısı İnönü'nün nutkuydu. Nutkunda; Tek dereceli seçim sistemine geçileceği, Parti Başkanlığının seçimle değişeceği ve *Milli Şef* yerine *Parti Başkanı* unvanını kullanacağını ifade etti. Kurultaydan önce DP, erkene çekilen yerel seçimlere katılmayacağını ilan etti. MKP ise seçimlere katılma kararı aldı.²¹¹

Seçimlere hazırlıksız yakalanan DP ise seçime kadar Erzin, Hassa, Payas, Dört Yol ve Arsuz ilçelerinde teşkilatlanmasını tamamlayabildi ve 15 Mayıs günü DP Hatay İl Başkanlığına vekaleten Ali Muhsin Bereket seçildi.²¹²

Nisan ayında DP'nin Hatay teşkilatlanması hakkında CHP Genel Sekreterliğine rapor yazan CHP Hatay Bölge Müfettişi Rahmi Apak, öncelikle Refik Koraltan'ın örgütlenmeye İskenderun'dan başladığı ve buradan topladığı adamlarla diğer ilçelere gittiğini kaydediyordu.

DP İskenderun örgütünde görev alanlar hakkında kısa kısa bilgiler verilen raporda; “Ömer Lütfü Arıkan: Ziraat Bankası avukatıdır. Fena adam değildir. / Fevzi Kurtarel: Asker emeklisi avukat ve hakimdir / Nazif Ergüleç: İskenderun Sorgu Hakimidir. Menfi ruhlu bir gençtir. / Kadri Köksal: Eskiden beri Bayar'cıdır. Cemiyete zararlıdır. / Musa Çomu: Amcaları irtica hadisesinden İstiklal Mahkemesinde yargılandı” gibi ifadeler yer alıyordu. DP Reyhanlı örgütlenmesinde

²⁰⁸ Atayolu, 22 Mart 1946.

²⁰⁹ Sıvış, s.264.

²¹⁰ Kabasakal, s.172.

²¹¹ Karpat, ss.241-242.

²¹² Payaslı, s.89.

ise Osman Tecirli ismi dikkat çekiyordu. Zira Osman Tecirli, 1939'da CHP Hatay Milletvekili seçilen Mehmet Tecirli'nin oğluydu. Raporda babası ile arasının bozuk olduğu yazıyordu. Dikkate değer bir diğer isim de DP Antakya örgütünde yer alan Ali Muhsin Bereket idi. Ali Muhsin Bey, Hatay Türkiye'ye katıldıktan sonra 1939'da yapılan ilk seçimde CHP tarafından aday gösterilen Bayan Saffet Bereket'in oğlu idi.²¹³

Dörtüyl teşkilatlanması hakkında CHP Genel Sekreterliğine bir rapor yazan CHP Dörtüyl İdare Kurulu Başkanı Hasan İkiz, merkezi şu konuda uyarıyordu; DP'nin Dörtüyl örgütünü kuran Ticaret Odası Başkanı Kemal Özalp ve kardeşi zabıt kâtibi Şakir Özalp Dörtüyl Adliyesi içinde tam bir tahakküm kurmuşlardı. Hasan İkiz Adliye çalışanlarını, Şakir Özalp'ın baskı altında tuttuğunu ve adliyenin DP Ocağı haline geldiğinden söz ediyordu. Ayrıca İdare Heyetinde *İstiklal Mahkemesi* tarafından yargılanıp ceza alan Durmuş Ali ve Hacı Bekir isminde iki kişi olduğundan bahseden Başkan İkiz, Şakir Özalp'ın tayin kararlarını bile kişisel etkisiyle engellediğinden bahsediyordu ve bu “şebekenin” imhasını talep ediyordu.²¹⁴

Seçimden önce hava iyice gerilmişti. 22 Mayıs günü *Yeni Hatay* gazetesinde “boyunuzun ölçüsünü ve oyunuzun sayısını sandık başında göreceğiz” başlığı atılırken *Atayolu* gazetesinde ise “cüce boylarıyla yüce partiye el ve dil uzatmak isteyenlerin boyası da foyası da meydana çıkmış bulunmaktadır” başlığıyla meydan okuyordu.²¹⁵

26 Mayıs 1946'da yapılan ve olaylı/şaiBELİ geçen Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk tek dereceli yerel seçimlerinde MKP İstanbul, İzmir, Adana, Şanlıurfa, Çanakkale ve Hatay'da seçim yarışına girdi.²¹⁶

Seçimden bir gün önce CHP Hatay Parti Müfettişi Rahmi Apak'ın yaptığı konuşma DP'lilerin oklarını üzerine çekti. Açıklamasında “*Türk milleti siyasi rüştiünü ve olgunluğunu henüz ispat etmiş değildir. Demokrasiye tahammülü yoktur çünkü büyük bir ekseriyet okuyup yazma bilmiyor. Bu şartlar altında demokrasi tecrübesine girişmek büyük bir cesarettir. 31 Mart Vakası ve Serbest Fırka tecrübeleri hatırlardadır*”²¹⁷ ifadelerini kullanan Apak'ı, DP Hatay örgütü “*Milletin*

²¹³ BCA, 490.1/442.1828.1.

²¹⁴ BCA, 490.1/442.1828.1.

²¹⁵ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1946.

²¹⁶ Özacun, s.213.

²¹⁷ Vatan, 26 Mayıs 1946.

okumuş ve münevver insanları yalnız CHP'ye mi mensuptur? Okumuş olmak bir imtiyaz mıdır? vatandaşların memleket borcu kendilerini yetiştiren bu millete güvenmemekle mi ödenir!?" diyerek kınadılar.²¹⁸

Olaylı ve şaibeli geçen 26 Mayıs Yerel Seçimlerinin sonuçları açıklandığında; CHP'nin zaferi söz konusuydu. 52 kişilik aday listesinin tamamı Belediye Meclisine seçildi. Çanakkale, Şanlıurfa gibi kentlerde sandıktan sürpriz şekilde önde çıkan MKP, Hatay'ın Ürdün Nahiyesini kazandı.²¹⁹ Reyhanlı ve Kırıkhan'da ise bağımsız adayların zaferi söz konusuydu.²²⁰

Türkiye'nin bazı kentlerinde, yerel seçime katılım oranı fazlasıyla düşüktü. TBMM'de konu hakkında bir soruya cevap veren İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a göre Bursa %24, Manisa %34 katılım sağlarken Hatay'daki seçime katılım oranı %26 idi.²²¹

4 Haziran günü Antakya Belediye Başkanlığına *Yenigün* gazetesinin eski başyazarı Selim Çelenk seçildi. *Reis Vekilleri* ise Vedi Münir Karabay ve Dr. Vedi Bilgin gibi Hatay Mücadelesinin önde gelen isimleriydi.²²² Aynı günlerde Parti Müfettişi Apak'ın Ankara'ya yazdığı raporda, Tayfur Sökmen ailesinin *Toprak Reformu* olayından sonra giderek DP'ye yaklaştıklarına dikkat çekiliyordu. Tayfur Sökmen'in yeğeni ve İskenderun eski belediye başkanı Abdurrahman Mursaloğlu'nun CHP'den istifası ve diğer yeğen Reşat Mursaloğlu'nun Bayar'la görüşmesi ise buna delil olarak gösteriliyordu. Ailenin nüfuzundan dolayı kaybedilmemeleri gereğinden bahsediliyordu.²²³

5 Haziran günü TBMM'de alınan bir kararla Seçim Kanunu değiştirildi. Milletvekili seçimlerimde de "tek dereceli" seçim sistemine geçildi ve "açık oy – gizli sayım" ilkesi benimsendi. 10 Haziran günü, 1947'de yapılacak olan seçimlerin de erkene çekilerek 21 Temmuz 1946'da yapılması kararlaştırıldı. DP, genel seçimlere katılma kararı aldı.²²⁴

11 Temmuz günü Kırıkhan'da toplanan DP İl İdare Heyeti, milletvekili adaylarını belirledi. Adaylar şunlardı; Ali Muhsin Bereket, Abdullah Fevzi Atahan,

²¹⁸ **BCA**, 490.1/442.1828.1.

²¹⁹ **Tasvir**, 28 Mayıs 1946.

²²⁰ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1946.

²²¹ **TBMM ZC**, Yedinci Dönem, Cilt: 23, s.240.

²²² Payaslı, s.90.

²²³ **BCA**, 490.1/442.1828.1.

²²⁴ **TBMM ZC**, Yedinci Dönem, Cilt: 24, ss.39-50.

Ömer Lütfü Arıkoğlu, Cemil Bahadır ve Şemseddin Mursal.²²⁵ Şemseddin Mursal bu noktada Tayfur Sökmen'in yakın akrabası olması dolayısıyla ayrı bir önem arz ediyor.

1939'da yaşı büyütülerek CHP'den Reyhanlı Belediye Başkanı, daha sonra İskenderun Belediye başkanlığı da yapan Şemseddin Bey, DP'ye geçmişti. Ailedeki bölünmenin sebebi, aile fertlerinden Mehmet Mursaloğlu'na göre de *Toprak Reformuydu*.²²⁶

Türkiye gibi, Hatay da seçim atmosferine girmişti ki kutuplaşma kendini burada da göstermeye başladı. Neredeyse tamamı Alevi Araplardan oluşan Harbiye'de silahlı çetelerin DP adaylarını tehdit ettiği gazetelere yansdı. CHP, durumu yalanlamakla yetindi.²²⁷ Hatay'daki Alevi vatandaşlar CHP'ye yakın duruyordu. Yine büyük çoğunluğu Alevi vatandaşlardan oluşan Samandağ'a seçim ziyaretinde bulunan Refik Koraltan'ın halktan *"Biz, bizi kurtaran CHP'den başka parti istemiyoruz ve İnönü'ye bağlıyız. Biz böyle partililik de istemiyoruz"* diye tepki görmesi de bu nedenleydi.²²⁸

Genel seçimler yaklaşırken propaganda savaşı da kızıştı. CHP propaganda faaliyetleri için özellikle Hatay'ı işgalden kurtarma temasını işliyordu. Adayların çoğu bu nedenle Hatay Mücadelesinin öne çıkan isimleriydi. DP ise propaganda olarak II. Dünya Savaşı yıllarında çekilen zorluklar ve vergi yükünden dem vurmaktaydı.²²⁹ CHP'nin Hatay vekil adayları ise Abdülgani Türkmen, Hasan Mursaloğlu, Suphi Bedir Uluç, Abdullah Cilli, Eyüp Durukan ve Rasim Yurdman idi.

21 Temmuz seçimlerinde kazanan parti CHP oldu ve bu adaylar milletvekili oldu. 6 vekilin 5'i toprak sahibi çiftçiydi.²³⁰ Hasan Mursaloğlu Tayfur Sökmen'in yakınıydı. Abdullah Cilli ise mücadele yıllarında, ailesinin Samandağ'daki etkin konumu nedeniyle Ankara ile hep yakın temastaydı. Kardeşi Zeynelabidin Cilli Hatay Meclisinde vekildi, kendisi de 1939'da Samandağ Belediye Başkanı seçilmişti. Oğlu Dr. Maruf Cilli ile yapılan görüşmede bizle şu bilgileri paylaştı;

²²⁵ Payaslı, s.91.

²²⁶ Mehmet Mursaloğlu ile yapılan görüşme, 29 Ekim 2019.

²²⁷ **Atayolu**, 15 Temmuz 1946.

²²⁸ **Atayolu**, 17 Temmuz 1946.

²²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Atayolu**, 25 Mayıs 1946.

²³⁰ Payaslı, s.92.

“...Babam, Fransız işgal dönemi muhalif olduğu için aranan bir isimdi. Fransızlar aleyhine çalışırdı. Şimdiki Vilayet, Fransız komiserliği idi. Babam oradan geçerken Harbiyeli bir genç gelip, babama “sana pusu kurdular, öldürecekler” dedi. Babam da teyakkuzda dolaştığı için saldırıya uğrayınca, silahını çekti ve tesadüfen adamı vurdu. Adam ölmüyor fakat Fransızlar öldü muamelesi yaparak babamı arananlar listesine koydular. Babam saklanırken, Ankara’dan haber geldi. “Gel görüşelim”. Mustafa Kemal’in adamlarıymış. İskenderun’a gitmek için, Payas sınır kapısına varmak için dağ yollarından gittiler. Babam Payas kapısına varmak üzereyken Fransızlar peşine düşmüş. Yakalamak üzerelerken Türk askerleri sınırı geçip, babamı kurtarmış. Dört yol’da 2-3 gün dinlenmişler. Babam yeni aldığı ayakkabının tabanının eridiğini ve Dört yol’a çıplak ayakla yettiğini söylerdi. ‘Orada bize ayakkabı ve kıyafet aldılar. Ankara’ya trenle gittik fakat birkaç gün geciktik için, M. Kemal İstanbul’a gitmişti. Görüşmek kismet olmadı. Mücadeleyle ilgili bilgilendirildik ve geri döndük’ diye anlatırdı”.²³¹

Abdullah Cilli, görüşme sağladığımız pek çok ailede en fazla iz yaratan isimdi. Doğum yeri olan Samandağ’da büyük bir nüfuz sahibi olan Cilli, seçim döneminde dilden dile yayılan kendine has Arapça sloganlarıyla biliniyordu. Bunlardan bazıları; “Kirmel Alla, Rey le Abdalla” (Allah’ın hatırı için, oylar Abdullah’a), “Mişen el-Milli, Abdalla Cilli” (Millet için, Abdullah Cilli), “Bi-yhub Alla, ye’ati le Abdalla” (Allah’ı seven, Abdullah’a oy versin) gibi.²³² Akıllarda kalan, bu sloganlar eşliğinde toplanan kalabalığa gazoz ısmarlayan çizmeli ve sempatik bir figür olarak kalmıştır. Ermeni olan Vakıflı halkı bile, Cilli hangi partiye geçerse o partiye oy vererek Cilli’yi destekliyorlardı.²³³

5 Ağustos 1946’da Hatay Milletvekilleri TBMM’de yemin ederek göreve başladı. Fakat seçim günü yaşananlar ve şaibe iddialarının yankıları hala sürüyordu. 23 Ağustos 1946’da TBMM’ye verilen bir dilekçede, Hatay’daki milletvekili seçimlerinin usulsüz yapıldığı gerekçesiyle seçimlerin iptal edilmesi istendi. 26 Ağustos 1946’da yapılan 8. Oturumda bu dilekçe tartışıldı. Hatay Milletvekili Eyüp Durukan, Refik Koraltan’ı Hatay Valisi ve bazı kaymakamlara vekillik teklif ederek

²³¹ Maruf Cilli ile yapılan görüşme, 28 Ekim 2019.

²³² İsmet Şelhum Devrim ile yapılan görüşme, 31 Ekim 2019.

²³³ Musa Emlikyan ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2019.

kendi tarafına çekmeye çalışmakla suçladı. Koraltan ise Durukan'ın emekli general olduğu için seçime askerin karıştığını iddia etti. Tartışmaların sonunda “usulsüzlük olmadığına” karar verildi ve Hatay Milletvekillerinin mazbataları sırayla onaylandı.²³⁴ Fakat tartışmalar o denli uzadı ki Cumhurbaşkanı İnönü bile CHP Hatay Bölge Müfettişinden DP'nin çalışmalarını kolaylaştırmasını istedi.²³⁵

Seçime itirazlar sürerken 29 Aralık 1946'da DP Hatay İl Kongresi yapıldı ve il teşkilatı tamamlanmış oldu. Ali Muhsin Bereket, Şükrü Tuma, Hamit Urfalı, Abdullah Feyzi Atahan, Sırrı Hocaoglu ve Mehmet Cereb'den oluşan İl İdare Heyeti Başkanlığına Dr. Mithat Kuseyrioğlu seçildi. CHP Genel Sekreterliğine rapor veren CHP İl İdare Kurulu Başkanı Dr. Vedi Bilgin seçilenler hakkında yazdığı raporda şu notlar yer alıyordu;

1- “Sırrı Hocaoglu: ...Kozmopolittir. Komünistlikle maruftur. 2 defa komünist propaganda yapmak suçundan tevkif edilmiştir (...) Çok zeki, kurnaz ve menfi ruhlu bir komünisttir.

2- Ali Muhsin Bereket: Antakya'nın gayet meşhur mütegalibesinden olan Bereket ailesine mensuptur... Mütereddi ve kozmopolit bir adamdır.²³⁶

3- Şükrü Tuma: Fransızların itimadını kazanmış ve uzun zaman Fransız Partizan Teşkilatında bulunmuş. Kendisiyle maiyetine Fransızlar 50 adet silah vermişlerdi.

4- Hamit Urfalı: Sakarya Kahvesi'ni işleten temiz bir halk çocuğudur. Diğerlerine alet olmaktadır.

5- Abdullah Feyzi Atahan: Çok basit fikirli, dar görüşlü ve çok haris bir adamdır. Halk çocuğudur, nezihtir. Memlekete fenalığı görülmemiştir.

6- “Dr. Mithat Kuseyrioğlu: ...933 senesinde İstanbul'dan getirilen Türkçe Alfabe kitaplarının üzerinde bulunan Atatürk resimlerini kendi eliyle yırttıktan sonra vatana hizmetinden dolayı Suriye Hükümetinden takdirname almış olduğu gibi Fransızların Maarif Nişanını hamildir.

7- Mehmet Cereb: Şam Hukuk Mektebi'nden mezun bir Alevidir. Fransız İstihbarat Servisinde 8 sene çalışmış ve Baş Tercümanlık yapmıştır. 932 tarihinde Fransızlar tarafından mükafaten mebus olarak Şam Meclisine gönderilmiştir.

Raporun sonunda, bu kişiler hakkında edinilen bilgilerin, seçimlerde CHP lehine kullanılabileceği de eklenmişti.²³⁷

Dr. Mithat Kuseyrioğlu'nun ailesiyle yapılan görüşmede, kızı Semiramis Kuseyrioğlu, babası hakkındaki iddiayı şöyle yalanladı;

²³⁴ TBMM ZC, Sekizinci Dönem, ss.209-211.

²³⁵ Payaslı, s.94.

²³⁶ BCA, 490.1/442.1828.1.

²³⁷ BCA, 490.1/442.1828.1.

“...Babam, Fransız işgali dönemi Paris’e gidip 10 ay doktorluk eğitimi aldı. Hatay’a dönünce kendisine İskenderun Sancağı Maarif Reisliği teklif edildi. O da kabul etti. 1928’den 1938’e kadar görevde kaldı. ‘30’larda Türkiye’den Türk çocukları okusun diye gönderilen kitaplar gelince kıyamet koptu. Çünkü kitaplarda Atatürk’ün resmi vardı. Ne Fransızlar ne de Suriye yönetimi kitapları kabul etmiyordu. Babam da bir tamim çıkararak kitaplar okutulsun diye, ‘Atatürk resimlerini kitaplardan kesin, evinize asın ki kitapları okutabilelim’ dedi. Bu durum sonraları propaganda aleti olarak kullanıldı...”²³⁸

Mehmet Cereb’in ailesi ile yapılan görüşmede, kendisinin DP’ye geçiş sebebini sorduğumuzda; “...CHP ile bir sorunu yoktu. Evet Fransızlarla ilişkisi vardı ama Arapça bildiği için halkın isteklerini Fransız yöneticilere iletir yardımcı olurdu. Kendisi zaten avukattı ve Hatay Barosunun kurucularındandı. Refik Koraltan ile teşrik-i mesaide bulundu ve partiye dahil oldu...” diyerek izah ettiler.²³⁹

Ocak 1947’de ise tarafları Hatay’da karşı karşıya getiren bir başka hadise yaşandı. Hatay’ın Hassa ilçesindeki sınırdan Türkiye’ye kaçak olarak geçen 7 kişinin, 3 gün hapis ve 25 Lira para cezası aldıktan sonra sorgu için Adana’ya götürülmeleri ve iddiaya göre bu süreçte kötü muameleye uğramaları yeni bir gerginliği tetikledi.

24 Ocak günü üyeleriyle Antakya’da toplantı yapan DP’li yöneticiler, kendi idarelerinde böyle hukuksuzluklar yapılmayacağını, 2 milyona ulaşan üye sayılarıyla gelecek seçimlerde iktidara geleceklerini ifade ettiler. CHP’li Vedi Bilgin, Ankara’ya bu gelişmeleri bildirdikten sonra, halkı toplayarak bu iddialara cevap verilmesi için izin istemiştir.²⁴⁰

25 Ocak 1947’de CHP Genel Sekreterliğine gönderilen raporda DP İl İdaresine alınan Suphi Bereket ve Kadri Mursaloğlu hakkında da pek çok iddiada bulunulmuştur. İkisinin de Fransız yanlısı ve Türklük düşmanı olduklarına dair ifadeler içeren raporda iki ismin de Hatay Mücadelesi aleyhinde çalıştıkları iddia ediliyordu.²⁴¹

²³⁸ Semiramis Kuseyrioğlu ile yapılan görüşme, 16 Şubat 2021.

²³⁹ İmadettin Cereb ile yapılan görüşme, 15 Şubat 2021.

²⁴⁰ BCA, 490.1/442.1828.1.

²⁴¹ BCA, 490.1/442.1828.1.

4 Şubat 1947’de Antakya çevresindeki pek çok yerleşim yerinin adı Türkçeye uymadığı gerekçesiyle değiştirildi. Bu kararnameyle; *Hanna Çayının* adı *Kınalıçay*, *Kassar Çayının* adı *Altınçay*, *Fevvar Çayının* adı *Çakılıçay* olarak değiştirilirken; Süveydiye girişindeki *Cebeliseman* dağının adı *Samandağ* ve Dört Yol’daki *Mıgır Dağının* adı *Dazdağı* olarak değiştirildi.²⁴²

Şubatın son haftası ise CHP’nin de fazlasıyla önem verdiği Köy Muhtarlık Seçimleri yapılacaktı.²⁴³ Bu konu da yerel ve genel seçimler gibi CHP – DP arasında yeni bir gerginliğe sebep oldu.

21 Şubat günü CHP Genel Sekreterliğine gönderilen raporda deniyordu ki;

*“DP İl İdare Kurulu, köylerde Muhtar Seçimini tamamıyla kaybedeceklerini anladıktan sonra, şimdi bütün kuvvetleriyle Antakya merkezinde halka din propagandası yapmakta ve birkaç günden beri camilerde mevlit ve hatim gibi dini ayinler yaptırmaktadır. Bu tarzdaki propagandadan maksatları Hükümet’e ısınmalarına imkân bulunmayan hocalar ve mutaassıpları memnun ederek kendilerinden uzaklaşmaya başlayan halkı tutmak olduğu kanaatinde olduğumu arz ederim”*²⁴⁴

Hatay’ın etnik ve dini yapısı göz önünde bulundurulduğunda beliren manzaraya göre, Alevi halkın CHP ile yakınlaşmasına karşın DP, bu tip propagandalarla Sünni kesimin oylarına talip olmuştu. O günlerde yaratılan bu toplumsal kırıgın etkisi bugün bile Hatay’da gözlemlenebilmektedir.

Nitekim Köy Muhtarlık Seçimlerinin tamamlanmasıyla Türkiye’nin her yerinde gelen şikâyetler Ankara’ya yağmaya başladı. Elbette bunlar arasında Hatay’dan da bazı şikâyetler vardı. İskenderun’a bağlı Karahüseyinli Köyü sakinleri, muhtar seçilen Bahaidin Güven hakkında şikâyetle bulundular. Yapılan tahkikat sonucu, DP’li Bahaidin Güven’in 1946 seçimlerinde CHP aleyhine yalan propaganda yapmaktan davası olduğu belirtiliyordu.²⁴⁵

Süveydiye’ye bağlı Kapısuyu Köyü sakinleri ise muhtar seçilen Hamit Toysal’ın seçimde tehdit ve yolsuzluk yaparak muhtar seçildiğini söyleyerek, seçimlerin yenilenmesini istemişlerdi. Erzin’e bağlı Gökdere Köyünde ise DP’lilerle

²⁴² BCA, 30.11.1/189.3.2.

²⁴³ Ulus, 28 Şubat 1947.

²⁴⁴ BCA, 490.1/442.1828.1.

²⁴⁵ BCA, 490.1/238.947.4.

CHP'liler arasında silahlar çekilmiş ve kavga ölümle bitmişti.²⁴⁶

30 Mayıs 1947'de de Mahalle Muhtarlık Seçimleri yapıldı. DP, son köy seçimlerinde CHP'nin hile yaptığı gerekçesiyle Mahalle Muhtarlık Seçimlerine katılmayacağını açıkladı.²⁴⁷ Haziran 1947'nin başında sonuçları açıklanan seçimlerde yine önemli noktalar vardı; 1 Haziran 1947'de Genel Sekreterliğe gönderilen raporda Erzin Bucağındaki 1 mahalle haricinde tüm Hatay'daki muhtarlıkları CHP adaylarının kazandığı, CHP Hatay Milletvekili Abdülgani Türkmen ve ailesinin oy kullanmadıkları ve Ortodoks Hristiyan muhtar adayları gösterildiği halde Ortodoksların seçime katılma oranının %15'te kaldığı için genel katılım oranının düştüğü ifade edilmekteydi.

Rapora göre muhtarlık seçimlerine Antakya'daki katılım oranı %50,8 iken bu oran İskenderun'da %31, Harbiye'de %80, Süveydiye'de %63, Reyhanlı'da %61 ve Dört Yol'da ise %27 idi. Anlaşılan o ki DP'liler seçimi boykot etmişti.

20 Mart 1947'de Celal Bayar ve Refik Koraltan Hatay'ı ziyaret ettiler.²⁴⁸ DP'li yöneticiler Suphi Bereket ve Mithat Kuseyrioğlu ile görüşen Bayar'a Tayfur Sökmen ve ailesinin ilgi göstermesi CHP'nin dikkatinden kaçmamıştır.²⁴⁹

22 Mart günü DP'nin Antakya şubesinin açılış yıldönümü vesilesiyle konuşan Celal Bayar Hatay'ın kurtuluşu ile ilgili bir konuşma yaptı.²⁵⁰ Ardından sözü DP'ye getiren Bayar, *"Gökten başımıza ateş yağdırsalar da DP davası yürüyecektir"* dedi ve ekledi *"DP, yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telâkkisine bağlıdır..."*²⁵¹

Toprak Reformu nedeniyle Tayfur Sökmen ve ailesinin yavaş yavaş DP'ye yönelmesi CHP'de bir panik yarattı. Zira Reyhanlı ve Kırıkhan ilçelerinde nüfuz sahibi olan ve Hataylılar için ayrı anlam ifade eden bir ailenin CHP'den kopması kabullenilemezdi. CHP Hatay Örgütü DP'li isimleri kendi safına çekmek için adeta bir seferberlik başlattı. Bunda kısmen başarılı da oldu. 3 Temmuz 1947'de CHP Genel Sekreterliğine gönderilen Selim Çelenk imzalı raporda, yapılan teşebbüsler

²⁴⁶ BCA, 490.1/238.947.4.

²⁴⁷ Asaf Özkan, "1947 Muhtarlık Seçimleri Bağlamında Urfa'da Parti Mücadeleleri (Vali ve Umumi Müfettişin Raporlarına Göre)", TAED, Sayı: 50, Erzurum 2013, s.253.

²⁴⁸ Cumhuriyet, 20 Mart 1947.

²⁴⁹ Payaslı, s.95.

²⁵⁰ Cumhuriyet, 22 Mart 1947.

²⁵¹ Tasvir, 23 Mart 1947.

sonucu DP'nin faal üyelerinden Antakya İlçe Kurulu Başkanı Selahattin Borat'ı ve beraberinde pek çok kişiyi DP'den istifa ettirdiklerini bildiriyordu. “*Borat'ın istifası karşı partide (DP) büyük bir sarsıntı husule getirdi*” deniyordu.²⁵²

27 Mart 1947 tarihli bir raporda CHP Hatay İl İdare Kurulu Başkanı Selim Çelenk'in CHP'ye kayıtlı üye sayısını Ankara'ya bildirdiğini görüyoruz. Çelenk'in verilerine göre Antakya'da 3413, Samandağ'da 1971, Harbiye'de 1154, İskenderun'da 3780, Altınözü'nde 4750, Kırıkhan'da 3278, Yayladağı'nda 2351, Dört Yol'da 1136, Hassa'da 820 ve Reyhanlı'da 1585 CHP üyesi vardı.²⁵³

Hatay'da bu olaylar yaşanırken Haziran 1947'de Bayar, Recep Peker ve İnönü ile görüşerek muhalefet üzerindeki baskıdan ve yeni sistemin temellerinin sağlam atılması gerektiğinden bahsetti. Seçim güvenliği, tarafsızlık gibi konular konuşuldu. En nihayetinde Celal Bayar'ın 11 Temmuz günü anti-demokratik hareketlere bir son verilmesi çağrısından sonra, 12 Temmuz günü İnönü resmi bir bildiri yayınladı.²⁵⁴

Tarihimizde 12 Temmuz Beyannamesi olarak yer alan bu bildiriyle İnönü, Cumhurbaşkanı sıfatıyla bir nevi tarafsızlık beyanında bulunarak, partilere eşit mesafede olacağını taahhüt etti. Beyanname, çok partili yaşamın önemli bir dönüm noktasıdır.

10 gün kadar sonra 22-24 Temmuz 1947'de kongre yapan DP'nin Hatay delegelerinden Ahmet Sırrı Hocaoglu, Hatay'a döndükten sonra 30 Temmuz tarihinde bir konferans verdi. CHP'yi eleştiren Hocaoglu'nun “*iktidar partisi (CHP) ilk dönüm noktasında düşecek zorba bir hükümettir (...) DP projeleri mecliste kabul edilmediği takdirde DP vekilleri meclisten çekilecektir...*” sözleri CHP Genel Sekreterliğine bildirilerek Ahmet Sırrı Hocaoglu hakkında takibat yapılması istendi.²⁵⁵

Türk siyaseti 12 Temmuz Beyannamesi ile yeni bir döneme girerken Hatay'ın Suriye sınırında ise 1939'da vatandaşlık tercihini Suriye'den yana kullanan 1000 kadar Hatay doğumlu Alevi Arap, tekrardan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek için başvuru yapmakla uğraşıyordu.²⁵⁶ Başbakan Recep Peker'e gönderilen

²⁵² BCA, 490.1/442.1828.1.

²⁵³ BCA, 490.1/196.1779.1.

²⁵⁴ Karpaz, s.278.

²⁵⁵ BCA, 490.1/442.1828.1.

²⁵⁶ BCA, 490.1/584.17.1.

raporda siyasi maksatları olmayan bu insanların vatandaşlığa alınmalarının yararlı olacağı ifade ediliyordu.²⁵⁷ Fakat bu 1000 kişinin akıbeti hakkında bir bilgiye arşivlerde rastlanamadı.

5 Ocak 1948’de CHP Genel Sekreterliğine gönderilen CHP İl İdare Kurulu Başkanı Selim Çelenk imzalı raporda, DP’nin Hatay’daki basın faaliyetlerinin çok yakından ve sıkı takip edildiği ifade ediliyordu. DP’nin Hatay’da çıkardığı *Hürriyet* gazetesinde CHP ile ilgili olumsuz haberlerin “Partimizin Organı” olarak bahsedilen *Atayolu* gazetesi aracılığıyla derhal tekzip edildiğinden bahsediliyordu.²⁵⁸

Aynı günlerde Selim Çelenk’in CHP Genel Sekreterliğine gönderdiği raporda, Hatay’da faal olan gazeteler hakkında, CHP’ye yakın olan Mehmet Burç’un *Atayolu* gazetesi, DP’li Seyfi Ekal’ın *Hürriyet* gazetesi, Ortodoks bir Hristiyan olan Suphi Levent’in *İskenderun* gazetesi ve Vasfi Bilge’nin *Kurtuluş* gazetelerinin yayın yaptığının bahsediliyordu.²⁵⁹

4-6 Ocak arası 57 delege ile yapılan DP Antakya Kongresinde il delegeleri belirlendi. Sağanak yağmura rağmen aksamayan kongre sonucu Yusuf Teoman, Osman Emir, Seyfi Eksi, Şevket Arslan, Ali Dökmeci, Garip Toksöz, Ali Parlar, Remzi Siliöz, Recep Oktay ve Derviş Güner delegeliğe seçildi.²⁶⁰

17 Nisan 1948 günü de CHP Hatay İl Kongresi toplandı. Şükrü Balcı’nın kongrenin başkanlığına seçildiği toplantıya 57 Hatay il delegesinden 48’i katılım sağlamıştı. Kongrenin ikinci günü delegelerin dilek ve önerileri dinlendi. Reyhanlı delegeleri pamuklarının ucuza alındığını ve gerçek değerinin arttırılmasını isterken, Yayladağı delegeleri ürettikleri tütün hakkındaki sorunlarını dile getirdi. Antakya delegeleri ise öğretmen yetersizliğinden şikayetçiydi. Dilekçeler Ankara’ya iletili ve il delegeleri seçildi; Selim Çelenk, Bahri Bahadır, Ali Ökten, Mahmut Kuşçu, Yusuf Koyuncu, Reşat Mursaloğlu, Durmuş Debboğlu ve Vedi Münir Karabay.²⁶¹

Öte yandan *Marshall Yardımları* ile yapımına başlanan İskenderun – Erzurum Yolu konuşulurken 28 Nisan 1948 tarihli gazetelerde 3 Mayıs’tan itibaren İskenderun’daki havaalanından uçak seferlerinin başlayacağı haberi yer aldı.²⁶²

²⁵⁷ BCA, 490.1/584.17.1.

²⁵⁸ BCA, 490.1/442.1828.1.

²⁵⁹ BCA, 490.1/1285.275.2.

²⁶⁰ *Hürriyet*, 6 Ocak 1948.

²⁶¹ BCA, 490.1/196.1779.1.

²⁶² *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1948.

Mayısın son günlerinde ise Metin Toker ve Sabiha Gökçen gibi isimler Anadolu'ya bir uçak turu düzenlediler. Mayıs ayının son haftası Konya ve Adana'nın ardından Hatay'a gelen Toker, 25 Mayıs tarihinde “*10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık*” başlıklı bir yazı kaleme aldı. Hatay meselesinin esasında 2 vazifesi olduğunu ifade eden Toker, ilk vazife olan Hatay'ı Anavatana ilhak etmenin başarıyla gerçekleştiğini, fakat ikinci vazife olan Hatay'ı kalkındırma konusunda başarısız olduğunu yazıyordu;

*“...bu 10 sene içinde Hatay kendi haline bırakılmış ve Anavatan bu güzel yurt parçasının canlılığından her gün bir parça daha kaybetmesine uzaktan seyirci kalmaktan başka bir şey yapmamıştır...eskiden kalanlar bile bakımsızlıktan harap olmak vaziyetine düşmüşlerdir...Halbuki biz burada neler yapabilirdik...Bu bizim için bir vazife değil, aynı zamanda bir borçtur...Bütün marifetimiz planlar, incelemeler, keşifler yapmaktan ibaret kalmıştır...Eğer Hatay'a biraz itina gösterseydik, burada yaşayanların dertleriyle meşgul olsaydık; Eğer ilhaktan sonra onları tamamıyla unutmasaydık, bugün eski günleri arayan tek ferde tesadüf etmeyecektik...”*²⁶³

Mart 1948'e depremle giren Hatay'da 22 Mart günü ayrı bir hareketlilik vardı. Amerikan yardımlarının ilk kısmı Rize şilebiyle İskenderun'a yetişmişti. Pek çok Jeep marka aracın geldiği belirtilirken, elektrik sıkıntısı nedeniyle tahliye gecikmişti.²⁶⁴

20 Temmuz 1948'de ise Türk siyasi hayatında yankı uyandıran ve dikkate değer ikinci bir muhalefet partisi kuruldu. *Millet Partisi* (MP) adını alan bu yeni muhalefet hareketi, emekli Genel Kurmay Başkanı ve Millî Mücadele kahramanı Fevzi Çakmak'ın fahri başkanlığında kuruldu. Partinin iskeletini, DP'den ayrılan *Müstakil Demokratlar Grubu* ve Afyonkarahisar'da örgütlenen *Öz Demokratlar Partisi* oluşturuyordu.²⁶⁵

22 şehirde örgütlenerek seçime giren MP, Hatay'da herhangi bir faaliyette bulunmadı ve hiçbir seçimde aday göstermedi. Eylül 1948'de MP teşkilatı kurmak için Mersin ve Adana'nın ardından İskenderun'a gelen emekli General Sadık Aldoğan, İl Müteşebbis Heyeti kurmak için bile insan bulamayarak eli boş döndü.²⁶⁶

Ağustos ayında ise Hatay'da elektrik sıkıntısı yaşanmaktaydı. Antakya

²⁶³ Metin Toker, “10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1948.

²⁶⁴ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1948.

²⁶⁵ Sencer, s.207.

²⁶⁶ *Cumhuriyet*, 14 Eylül 1948.

Belediye Başkanı Selim Çelenk, İskenderun Belediye Başkanı Reşat Mursaloğlu ve Reyhanlı Belediye Başkanı Rıfat Bahadır bu konuyu görüşmek üzere Ankara'ya hareket ettiler. Hükümete durum hakkında bilgi verip Harbiye Şelaleleri üzerinde kurulmakta olan ve Antakya'ya elektrik sağlayacak hidroelektrik santralinin inşaatının çok yavaş ilerlediğini ve Antakya'nın karanlıkta kalma tehlikesini hükümete bildirdiler.

İskenderun Belediye Başkanı ise kentteki motor ve santralin Fransızlar döneminden kalma aksak aletler olduğunu ve bu nedenle kesintiler yaşandığını iletti. İskenderun'a yeni bir motor alınması kararlaştırıldı.²⁶⁷ Antakya merkezine 1 km uzaklıktaki Armutlu mahallesinde yaşayan Nizamettin Bahçeci ile yaptığımız görüşmede, mahalleye elektriğin 1960'lardan sonra ancak gelebildiğini ifade etti.²⁶⁸

Hatay'ın tek sorunu elektrik değildi. Aynı zamanda sıtma, kuduz ve verem salgını da başlıca problemler arasındaydı. 25 Eylül 1948'de İskenderun'a gelen Sağlık Bakanı Dr. Kemali Bayazıt, *Aşır Aksu Verem Dispanseri* açılışında konuşurken "...sıtma ile olduğu gibi veremle de savaşıcağız. İktidarda hangi parti bulunursa bulunsun, bu savaşa milletçe katılmak mecburiyetindeyiz" diyerek 25 oda kapasiteli bir hastane açtı.²⁶⁹

Ekim ayına girilirken İskenderun'da basılan *Hatay Postası* isimli gazetede Nuri Aydın Konuralp'in "*Hatay İskân Tarihine Kısa Bir Bakış*" başlıklı yazı dizisinde Hatay'daki Arap Alevileri hakkında "anarşist, haraç kesen, parazit, şirret"²⁷⁰ gibi ifadeler kullanması CHP Hatay örgütünün tepkisini çekti. Nuri Aydın'ı TBMM'ye şikâyet eden CHP, Konuralp'i mezhepçilik ve komünistlik ile suçlayarak yargılanmasını istedi.²⁷¹

Savaş döneminin etkileri hala sürerken Kasım ayında, şeker tekrar zam yapılacağı haberinin yayılmasıyla bu sefer de Hatay'da şeker kıtlığı yaşanmaya başladı. Halk, şeker dahi bulamıyordu.²⁷² Nitekim mayıs ayında Ekonomi Bakanı Cavit Ekin, şeker sıkıntısının söz konusu olmadığını hatta ithal edildiğini bile

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1948.

²⁶⁸ Nizamettin Bahçeci ile yapılan görüşme, 18 Şubat 2021.

²⁶⁹ S. Azmi Ezer, "Veremle Mücadele Hızlanıyor", **Cumhuriyet**, 26 Eylül 1948.

²⁷⁰ Nuri Aydın Konuralp "Hatay'ın İskân Tarihine Kısa Bir Bakış", **Hatay Postası**, 16 Eylül 1948.

²⁷¹ **BCA**, 490.1/1385.597.1.

²⁷² **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1948.

söylemişti.²⁷³

28 Kasım 1948 günü Antakya’da bir plebisit için sandıklar kuruldu. Danıştay kararıyla yapılacak olan bu plebisit ile Antakya’nın 1 km güneyinde bulunan Armutlu Köyünün Merkez sınırlarına alınıp alınmayacağı oylanacaktı.²⁷⁴ *Nusayrilerden* oluşan Armutlu Köyü CHP’ye yakın olduğundan ötürü DP’liler, merkeze bağlanmasını istemiyordu. CHP ise Belediye Meclisinde daha fazla oy almak için 457 seçmeni olan bu köyün Merkeze bağlanmasını istiyordu.²⁷⁵ Plebisit yapılmasının kararlaştırılmasının ardından propaganda faaliyetleri başladı. DP, olayı mezhep çizgisine çekerek olaya başka bir boyut kazandırdı. “*Alevi olan ‘Evet’, Müslüman Türk olan ‘Hayır’ der!*” gibi tehlikeli bir propaganda yolu seçmişti ki, korkulan oldu.²⁷⁶

CHP Antakya Belediye Başkanı Selim Çelenk tarafından CHP Genel Sekreterliğine gönderilen 2 Aralık 1948 tarihli raporda, DP’nin konferanslar vererek, broşürler bastırarak ve beyannameler neşrederek “*Hayır*” oyu çıkması için verdiği çabalar özetleniyordu ve CHP teşkilatının çalışmaları sonucu sandıktan “*Evet*” oyu çıktığı yazılıyordu. Raporda “...*basit bir referandumu bile büyük bir siyasi mesele şekline sokarak Alevi ve Sünni Türkler arasında fesat tohumu saçan bu propagandacıların tesiri ile akşamüzeri Alevi-Sünni gençler arasında kanlı bir çatışma oldu ve DP elemanlarından Hüseyin adlı bir genç öldü...*” bilgisi veriliyordu.²⁷⁷ %10 gibi düşük bir katılım sağlanan plebisitte “*Evet*” oylarının 50 oy farkla önde çıkmasının ardından çıkan kavgada 1 kişi ölmüş, 2 kişi de ağır yaralanmıştı.²⁷⁸

Hatay’da bugün bile Armutlu Mahallesi hala 2 taraf arasında mezhepsel ve psikolojik bir sınır konumundadır. Bu olayın DP’ye yansımaları da oldu. Mezhepçi bir propaganda yapılmasından rahatsız olan pek çok DP’li istifa ederek CHP’ye katıldı. Selim Çelenk, 18 Aralık tarihli raporunda “...*DP’ye hoşnutsuzluk umumi bir hal almış ve hemen hemen bu partide hiçbir Alevi Türk kalmamıştır...*” diyordu.²⁷⁹

²⁷³ **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1948.

²⁷⁴ **BCA**, 490.1/442.1828.1.

²⁷⁵ **BCA**, 30.11.1/205.15.13.

²⁷⁶ Şemsettin Çelik, “*Hatay Alevileri (Nusayrileri) Hakkında Bazı Notlar (1938-1950)*”, **Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi**, s:11, 2015, s.91.

²⁷⁷ **BCA**, 490.1/442.1828.1.

²⁷⁸ Çoban Yurtçu, “*Hatay’da Kanlı Bir Plebisit Yapıldı*”, **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1948.

²⁷⁹ **BCA**, 490.1/442.1828.1.

1949'a girerken Hatay'daki CHP ve DP arasındaki ilk hukuki mesele patlak verdi. DP Hatay İl İdare Heyetinden Abdullah Feyzi Atahan'ın 23 Kasım 1948'de yaptığı bir konuşmasında diyordu ki;

"...CHP milletin ıstırabına kahkaha ile gülüyor...Onların bu rezaleti ve kepezelikleri ayyuka çıkmıştır. Halk Partisi iflas etmiştir...Onların en büyüğü (İnönü) ...memlekette çalmayı ve rezaleti örtbas etmeye çalıştı..." Ardından sözü belediyeye getiren Atahan; *"...Belediye reisi ancak cebini ve kasasını doldurmakla meşgul...DP hayat memat partisidir. Parti yaşadıkça millet yaşayacak, bu parti çökerse millet de çökecektir..."*. Bu konuşmayı Ankara'ya rapor eden Selim Çelenk, Savcılığın dava açtığını belirttikten sonra, dava sürecinin yavaş ilerlemesi yüzünden Antakya'daki Adliye'nin DP'ye sempatiyle yaklaştığını iddia ediyordu.²⁸⁰

13 Ocak 1949 günü CHP örgütünden avukatların konuyla ilgilenilmesi istendikten sonra ikisi de CHP üyesi olan Avukat Vedi Münir Karabay ve Avukat Sakıp Küneş'in davayla ilgileneceği belirtildi.²⁸¹

Şubat ayına gelindiğinde ise TBMM'de Diyanet İşleri Başkanlığının bütçesi tartışılırken vekiller arasında sert tartışmalar yaşandı. 23 Şubat günü 50. Birleşimde söz alan CHP Hatay Milletvekili S. Bedir Uluç, Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı *Batıniler ve Karmatiler* isimli kitabın Hatay halkı üzerinde kötü tesir uyandırdığından ve halkın bu kitaptan rahatsızlığını belirtti ve bunun laiklik ilkesiyle çeliştiğini söyledi.²⁸²

Cevap vermek için kürsüye gelen Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, Suphi Bedir'in temas ettiği konu hakkında hükümetin de üzüntü duyduğunu ifade ettikten sonra *"...bu kitap hakkında Diyanet İşleri Başkanımız bizzat izahat vermek arzusunu izhar etti. Arzu ve müsaade buyurursanız...kendileri kürsüden izahatta bulunsunlar. Bu kitabı hükümet de zararlı saymaktadır"* diyerek indi. Kürsüye çıkan Başbakan Şemsettin Günaltay ise kitabı okur okumaz bölgedeki insanları rahatsız edici unsurlar bulduğu için yasakladığını ifade etti.²⁸³ Kitapta Hatay'da yoğunluklu yaşayan Alevi Araplar (*Nusayriler*) için hakaret derecesinde aşağılayıcı ifadeler bulunuyordu ve dinsizlikle suçluyordu. Konu uzun bir müddet gündemde kaldı.

²⁸⁰ BCA, 490.1/442.1828.1.

²⁸¹ BCA, 490.1/442.1828.1.

²⁸² Cumhuriyet, 24 Şubat 1949; TBMM ZC, Sekizinci Dönem, Cilt:16, s.449.

²⁸³ TBMM ZC, Sekizinci Dönem, Cilt:16, ss.450-451.

Aynı günlerde Hatay DP İl İdare Kurulu raporuna göre de CHP mezhepçilik yaparak olayları körüklemekteydi. DP, CHP'yi kendilerini Alevi düşmanı gibi göstermekle suçluyor ve DP Hatay örgütlerinde Alevi-Sünni ayrımı yapacak bir kimsenin barınamayacağını ilan ediyorlardı.²⁸⁴

Nisan 1949'da Harbiye'de yol kesip haraç almakla suçlanan bazı kişilerin tutuklandıktan sonra Adliye'den firar etmesi, DP ve CHP'yi yeniden karşı karşıya getirdi. CHP'li Selim Çelenk bu kişilerin iftiraya uğradıklarını ve suçsuz olduklarını savunurken, DP'li A. Sırrı Hocaoglu *İleri Hürriyet* gazetesinden Çelenk ile tartışmaya girdi. Hocaoglu'na göre Selim Çelenk suçluların firarına yardım etmişti. Gazetelerdeki karşılıklı cevaplaşmaları günlerce sürdü.²⁸⁵

Haziran 1949'a gelindiğinde ise DP Kongresi yapıldı. 20 Haziran günü toplanan kongrede DP Hatay delegeleri, 1948 sonunda Armutlu Köyü için yapılan seçim günü ölen DP'li gencin ailesine teşkilatın yardımda bulunduğunu ve aileye kongre adına telgraf çekilmesini teklif etti. Ölen gençten "seçim şehidi" diye bahsediliyordu.²⁸⁶ Kongre heyecanı sürerken, gazetelerde DP İl Başkanı Dr. Mithat Kuseyrioğlu ve örgütün önde gelenlerinden Ali Muhsin Bereket'in DP'den istifa ederek partiye karşı cephe aldıkları gazetelerde yer aldı. Selim Çelenk'in yazdığı raporda, bir ay içinde DP'nin Hatay'daki kurucularından Hamit Urfalı ve Dr. Mithat Kuseyrioğlu'nun yerine İl Başkanı olan Ahmet Sırrı Hocaoglu'nun da DP'den istifa ettiği ifade ediliyordu. Hatta bunları, bazı köylerdeki kitlesel istifaların izlediği kayda geçirildi.²⁸⁷ 17 Temmuz günü İzmir'de açıklamalar yapan Celal Bayar bu iddiaları kesin bir dille yalanlayarak, CHP'yi DP'yi itibarsızlaştırmaya çalışmakla suçladı ve ekledi "...DP'yi tehditle yıldıracaklarını zannediyorlarsa yanılıyorlar. Recep Peker'in yapamadığını bunlar hiç yapamaz..."²⁸⁸

Temmuz 1949'da Hatay'ın 10. Kurtuluş yıldönümü itibarıyla *Hatay Kurtuluş Müzesi* kuruldu. Arkeoloji çalışmaları da öte yandan devam ederken kültürel anlamda da Hatay gittikçe önem kazanıyordu.

Hatay'da sert geçen CHP-DP çekişmeleri arasında, Hatay bu açıdan pek adından bahsettirmiyordu. Nitekim Eylül 1949'da siyasi çekişme kana bulandı. 17

²⁸⁴ Çelik, s.92.

²⁸⁵ BCA, 490.1/196.781.1.

²⁸⁶ Cumhuriyet, 21 Haziran 1949.

²⁸⁷ BCA, 490.1/442.1828.1.

²⁸⁸ Cumhuriyet, 18 Temmuz 1949.

Eylül 1949 akşamı bir gazonoda oturan Harbiye Belediye Başkanı Salih Öztürk, DP'liler tarafından suikasta uğradı. Azmettirici olarak DP Harbiye Bucak Başkanı Yusuf Doğruel ve 4 kişi tutuklandı. İskenderun Devlet Hastanesine alınan Salih Öztürk ise kurtarılamadı.²⁸⁹ Olayların ardından Selim Çelenk İl İdare Heyeti Başkanlığından istifa etti.²⁹⁰

Siyasi rekabet bir yana Hatay, yeniden patlak veren cüzzam ve verem ile mücadele ederken öte yandan kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesiyle uğraşmaktaydı. Kuruyan Amik Ovasına göç yaşandığı günlerde Hatay bu defa Necdet Evliyagil'e röportaj veren Hasan Rıza Soyak'ın Atatürk hakkında anlattığı bir hatırayla tekrar gündeme geldi. Atatürk'ün Hatay için “*şahsi meselem*” dediğini ilk kez ifade eden Soyak, Atatürk'ün Hatay Mücadelesi için sarf ettiği bu sözleri tarihle buluşturdu; “...şayet ufukta binde bir ihtimal belirirse, Türkiye Cumhuriyet Reisi'nden ve TBMM azalığından çekileceğim ve bir fert olarak bana iltihak edecek birkaç arkadaşla beraber Hatay'a gideceğim. Oradakilerle el ele verip mücadeleye devam edeceğim...”²⁹¹

Refik Halit Karay'ın kaleme aldığı ve Hatay havalisindeki Türk çetelerin Fransızlarla olan mücadelesini konu alan eseri *Çete'nin* beyaz perdede gösterime başladığı günlerde²⁹² yapılan CHP Hatay İl Kongresine sahte delegelerin katıldığı fark edildi. Genel Merkeze telgraf çeken delegeler, kongreye hile karıştıktan sonra yaklaşık 40 delegenin toplantıyı terk ettiğini söylüyorlardı. Ayrıca Yayladağı ve Altınözü ilçelerinde CHP ilçe başkanlarının kongre ve seçim yapmaksızın, kendilerini başkan ilan ettiğinden şikâyet ediliyordu ve kongrenin derhal feshi isteniyordu. Bu iddialara Dört Yol ve Reyhanlı Belediye Başkanları, Kırıkhan ve Reyhanlı İlçe Başkanları ve ayrıca vekiller Abdurrahman Melek ve Abdullah Cilli de imza koymuştu. Delege sayısı iyice düğüm haline gelmişti ki CHP Hatay Bölge Müfettişi Aziz Perkün, Hatay'da hangi ilçenin kaç delegesi olduğuna dair bir cetveli örgüte yollayarak karışıklığın önüne geçmeye çalıştı.

Bu cetvele göre CHP'nin o gün Antakya'da 400 üye - 4 delege, İskenderun'da 4600 üye - 8 delege, Dört Yol'da 1700 üye - 5 delege, Kırıkhan'da

²⁸⁹ BCA, 490.1/253.1007.1.

²⁹⁰ BCA, 490.1/196.781.1.

²⁹¹ Necdet Evliyagil, “Atatürk'ün Hayatına Ait Bilmediğimiz İki Hatıra”, *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1949.

²⁹² *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1950.

4700 üye - 8 delege, Reyhanlı'da 4100 üye ve 7 delege, Yayladağı'nda 1700 üye ve 5 delege, Samandağ'da 4500 üye ve 8 delege vardı. Hassa ve Altınözü'nde ise üye sayısı azlığından delegesi yoktu.²⁹³

Bu kongrede söz alan Antakya Belediye Başkanı Selim Çelenk, son kongreden bu yana 2 yılda yaptıkları hizmetleri sıraladı. Amik Ovasının kurutularak parsellere ayrılması, tozlu yolların asfaltlanması, boş kalan Ermeni köylerine dağ köylülerinin yerleştirilmesi, Süveydiye bucağının Samandağ ilçesi yapılarak merkezine bir ortaokul inşa edilmesinden bahsetti ve konuyu partiye getirdi. Hatay'da 40.000 CHP üyesi olduğunu söyleyen Çelenk sadece Kırıkhan ilçesinde son 6 ayda 60'a yakın Ocak açılışı yaptıklarını ifade etti. Armutlu Köyünün 1942'den beri Antakya sınırlarına alınması için çalışmalar yaptıklarını ve bunun 1948'de mümkün kılındığını anlatan Çelenk, CHP'nin Hatay'da güçlü olduğunu, 6 Halkevi ve 23 Halkodası olduğunu ifade etti. Ardından yapılan Kurultay Delegesi seçimlerinde Bahri Bahadır, Selim Çelenk, Tahsin Katipoğlu, Kenan Kuşçu, Mehmet Burç, Cevdet Selçuk, Cemil Kuş ve İsmail Canpolat seçildi.²⁹⁴

Kongreler yapılırken CHP Genel Sekreterliğine Hatay'ın neredeyse her ilçesinden şikayet dilekçeleri yağıyordu. Üyeler kendi ilçe kongrelerindeki usulsüzlükleri Müfettiş Perkün'e yazıyorlardı. Kongreye katılan Müfettiş Aziz Perkün'ün CHP Genel Merkezine yazdığı kongreye dair raporunda kongrede usulsüzlükler yapıldığı, CHP Hatay örgütünün belirli insanların elinde olduğu, usule göre seçilen 40 delegenin usulsüz seçilenlere itiraz ederek kongreyi terk ettikleri, yönetimin buna rağmen usulsüz delegeleri sayarak kongreyi devam ettirdiğini bildirdi. Ayrıca kongre belgelerinde laubali bir üslupla Osmanlıca yazılar olduğunu bildiren Perkün, dinleyicilerin delegelere karışarak oy kullandığını söyleyerek raporunu şöyle bitiriyordu; *“Edindiğim intibaa göre; senelerden beri bomboş hüviyetlerini manalandıran, partiye hizmetten ziyade onun sağladığı şerefi ihtiraslarına alet ederek faydalanan (...) bu zümrecilerin artık tasfiyeleri ile yeni bir heyet seçilerek parti işlerinin düzene konmasını (...) arz eylerim”*.

Tetkikler sonucu idare kurulu lağvedildi ve Cavit Yurdman başkanlığında geçici bir heyet kuruldu. Heyette Nâfi Adalı, Necmeddin Kuseyrioğlu, Sami Aselcioğlu, Fatih Müftü, Haydar Veysoğlu, Hamdi Özyiğit, Selim Çelenk, Mahmut

²⁹³ BCA, 490.1/196.779.1.

²⁹⁴ BCA, 490.1/196.779.1.

Kuşçu, Durmuş Debboğlu ve Ali Ökten yer aldı. Ardından kongre seçimleri iptal edilerek yenilendi.²⁹⁵

1950 kışı dönemin en soğuk kışlarından biriydi. Hava sıcaklığı o denli düştü ki tarım arazilerindeki narenciye, Malta eriği ve zeytin donarak ziyan oldu. Hatay çiftçisinin bu zararının karşılanması için herhangi bir hükümet tedbiri olup olmadığı CHP Hatay Milletvekili Suphi Uluç tarafından 1 Mart günü, Tarım Bakanı Cavit Oral'a soruldu.²⁹⁶ Kürsüye gelen Bakan, Hatay'daki soğuklar neticesinde Antakya'daki 60.000 narenciye ağacının %75'inin donduğunu, Samandağ'daki 15.000 ağacın da %15'inin donduğunu ifade etti. İskenderun ve Dört Yol gibi ilçelerde ise erken toplanan hasadın kurtarıldığı fakat yeni fidanların donduğunu açıkladı. Çare olarak çiftçiye *Ziraat Bankası* 'ndan kredi verileceği ve devlete ait üretme çiftliklerinden zarar gören çiftçilere fidan dağıtılacağını izah ederek kürsüden indi.²⁹⁷

Felaketler ise devam ediyordu. Don ve soğukların zararı telafi edilmemişti ki Antakya'da sel faciası yaşandı. Gazeteler, evlerin yıkıldığı, insanların boğulduğu ve pek çok vatandaşın da kayıp olduğunu yazıyordu. Hatay Valiliği bir Yardım Komisyonu kurdu, Antakya Belediyesi ise sokakta kalan insanlara gıda yardımı yaptı. Maddi zararın 200.000 TL olduğu ifade ediliyordu.²⁹⁸

1950 yılında Türkiye tekrar bir seçim atmosferine girmişti. 16 Şubat 1950'de TBMM'den geçen yeni seçim kanununa göre; tek dereceli ve gizli oy ile seçimlerin yapılması kararlaştırıldı. 29 Mart günü ise seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılacağı ilan olundu.²⁹⁹

²⁹⁵ **BCA**, 490.1/196.779.1.; **BCA**, 490.1/196.781.1.

²⁹⁶ **TBMM ZC**, Sekizinci Dönem, Cilt: 25, s.264.

²⁹⁷ **TBMM ZC**, Sekizinci Dönem, Cilt: 25, s.264.

²⁹⁸ **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1950.

²⁹⁹ Payaslı, s.97.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DP İKTİDARINDA HATAY'DAKİ GELİŞMELER (1950-1960)

4.1. 1950 SEÇİMLERİ VE DÖRDÜNCÜ DÖNEM GELİŞMELERİ

Seçime yaklaşılırken CHP'de istifa rüzgarları esmeye başladı. CHP tarafından Karabekir'in vefatının ardından Meclis Başkanı seçilen Ali Fuat Cebesoy, Sinan Tekelioğlu, Gümrük eski Bakanı Suat Hayri Ürgüplü, *Cumhuriyet* başyazarı Nadir Nadi ve Fahri Belen istifa ederek DP saflarına katıldılar. İstifalar sonrası İnönü, Adnan Adıvar, Refet Bele ve Rauf Orbay gibi isimlere milletvekilliği teklif etse de ret cevabı aldı.³⁰⁰ Ardından Hatay örgütünden Avukat Vedi Münir Karabay istifa etti.³⁰¹ Abdullah Mursaloğlu'nun istifasının ardından CHP Hatay örgütü, faturayı Hatay Valisi Fuat Yurttaş'a kesti ve Genel Merkezden Hatay'ın ilk valisi Şükrü Sökmensüer'in tekrar Hatay'da görevlendirilmesini istedi.³⁰² Seçim hızla yaklaşırken 23 Nisan 1950 günü Adalet Bakanı Fuat Sirmen, Türkiye'de 8 Milyon 900 Bin seçmen olduğunu ve seçimlerde yaklaşık 40.000 sandık kurulacağını ilan etti. Ardından partiler aday listelerini açıklamaya başladılar.³⁰³

CHP'nin Hatay milletvekili adaylığı için başvuru yapan 24 kişi tespit edebildim.³⁰⁴ Dikkate değer adaylardan ikisi Ayşe Nüzhet Uraz ve Rasime Ünver isimli 2 kadındı. Zira A. Nüzhet Uraz bir ev kadınıydı. Rasime Ünver ise zengin bir iş kadınıydı. Ön seçim ardından belirlenen Hatay Milletvekili adayları; Abdullah Cilli, Abdurrahman Melek, Tayfur Sökmen, Celal Said Siren, Hasan Reşit Tankut ve Cavit Yurdman idi.³⁰⁵ CHP Hatay Mücadelesinin önde gelen iki ismi, Sökmen ve Melek'i tekrar aday gösterirken, Cilli zaten Samandağ ve Alevi kesimin oylarını arkasına almıştı.

³⁰⁰ Murat Karataş, “*Cumhuriyet Halk Partisinin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7 Sayı:29, s.520.

³⁰¹ **BCA**, 490.1/196.779.1.

³⁰² **BCA**, 490.1/196.781.1.

³⁰³ **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1950.

³⁰⁴ Başvuranlar; Tayfur Sökmen, Hüsnü Halef, Mahmut Sudi Karataş, Necmettin Kuseyri, Ayşe Nüzhet Uraz, Samih Azmi Ezer, Hamdi Selçuk, Vedi Bilgin, Salim Ahmet Çalışkan, Hakkı Yentür, Hikmet Erbayır, Ali Şelhum Devrim, Ahmet Şemsettin Arpat, Rıfat Bahadır, İsmet Yahşi, Rasim Yurdman, Eyüp Durukan, Suphi Bedir Uluç, Hüseyin Lütü Şaylan, Rasime Ünver, Abdurrahman Melek, Abdullah Cilli, Celal Said Siren ve Hasan Reşit Tankut (bkz; **BCA**, 490.1/302.1225.1.)

³⁰⁵ **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1950.

General Eyüp Durukan ise yazdığı bir kitap nedeniyle Alevi kesimi rahatsız ettiğinden aday listesine konmamıştı. Bu nedenle İsmet İnönü'ye “*Sınıf Arkadaşınız, E. Durukan*” imzalı bir mektup yazıp aday gösterilmeme nedenini sormuş, cevap alamamıştı.³⁰⁶ Vedi Bilgin ise aday gösterilmediği için istifa etti ve bağımsız girdi.³⁰⁷

DP'nin 9 Nisan 1950'de yaptığı ön seçimlerin ardından Ahmet Mithat Kuseyrioğlu, Abdullah Mursaloğlu, A. Feyzi Atahan, Fevzi Kurtarel ve Ömer Lütfi Arıkoğlu en çok oyu alarak DP Hatay milletvekili adayları olmuştu.³⁰⁸

Seçim gittikçe kızışırken 8 Mayıs günü DP, Hatay'da yaptığı açık hava toplantısıyla güç gösterisi yaptı. Adaylar konuşma yaptıktan sonra kürsüye çıkan Müfide İlhan isimli kadın, seçimlerdeki kadın adayların azlığından rahatsız olduklarını ifade etti.³⁰⁹ Bu konu aynı gün *Cumhuriyet*'te de işlendi. “*Seçimler ve Kadınlar*” başlıklı makalede kadınların nüfusun yarısı oldukları halde çok az temsil edildikleri ve 1935'te 15 kadın milletvekili olan mecliste, 1950'de sayılarının yarı yarıya düştüğü ve 5-6 adayla temsil edildikleri ifade ediliyordu. DP'nin tek bir kadın milletvekili adayı varken, CHP'nin ise sadece 6 kadın aday gösterdiğinden yakınılıyordu.³¹⁰

Seçim günü gelip çatmıştı. Türkiye'de, 14 Mayıs 1950'de tarihi bir gün yaşayacağından habersiz olan gazeteler her şehirde oy verme işleminin sorunsuz işlediğinden ve seçime katılımın yüksek olduğundan bahsediyordu. DP'nin “*Yeter! Söz Millet*” sloganına karşı CHP, “*Daha Mesut Bir Hayat CHP'nin Eseridir*” sloganıyla seçmene sesleniyordu. İskenderun ve Antakya'da yağmura rağmen seçime katılımın yüksek olduğu basında yer alırken, oy verme kuyukları fotoğrafları yayınlanıyordu.³¹¹

15 Mayıs sabahı gazete manşetlerinde DP'nin seçimi kazandığı yazıyordu. Türkiye, “kansız devrim” diye anılan bir tarihi sürece tanıklık ediyordu. CHP 27 yıllık iktidarını demokrasi usulünce DP'ye devredecekti.

O güne dair pek sık anlatılan bir olay da İnönü'yü arayan yüksek ordu mensuplarının “*Paşam! Bir emriniz var mı?*” diye sorarak müdahale için izin

³⁰⁶ BCA, 490.1/302.1225.1.

³⁰⁷ BCA, 490.1/381.1609.1.

³⁰⁸ Payaslı, s.97.

³⁰⁹ Cumhuriyet, 8 Mayıs 1950.

³¹⁰ Cumhuriyet, 8 Mayıs 1950.

³¹¹ Cumhuriyet, 14 Mayıs 1950.

istediklerine dair bir hikayedir. Fakat İnönü bu olayı, damadı Metin Toker'e "*Böyle bir şey kesinlikle olmadı. Tamamen uydurma. Her tarafıyla gülünç bir yakıştırma!*" diyerek tekzip etmiştir.³¹²

1950 Seçimlerine katılım %89'a ulaşmıştı. DP %55,2 ile Mecliste 416 sandalye alırken, CHP %39,6 oy oranıyla 69 sandalye alabilmişti. Kalan 2 sandalyeden biri MP adayı Osman Bölükbaşı, diğeri ise Mardin'den bağımsız giren Kemal Türkoğlu idi.

Feroz Ahmad, 1950 seçimleri için DP'nin 27 yıllık CHP iktidarında çekilmiş acıları "*istismar*" ettiğini söylüyordu.³¹³ Nihat Erim seçim gecesini "*Kendi elimle kesip yâre verdiğim kalem; Fetva-i hun-i nahakkımı (idam fermanımı yazdı iptida*" dizelerini mırıldanırken, yanında oturan İnönü, eşi Mevhibe Hanıma dönerek "*Kaç günde taşınabiliriz?*" diye sordu. Bir dönem böyle kapanıyordu.³¹⁴

CHP yalnızca doğuda kalan Sinop, Malatya, Erzincan, Bingöl, Trabzon, Kars, Van, Bitlis, Hakkâri ve Hatay'da seçimi önde tamamlayabilmişti. Zürcher bu durumu, az gelişmiş bölgelerdeki eşraf, ağa ve aşiretlerin sadakatlerinin ve oylarının korunabilmesine bağlıyordu.³¹⁵ Hatay'daki katılım oranı ise %88,7 olarak verilmişti. CHP, 103.000 oydan 53.818'ini (%52) alarak DP'den sadece 4.500 gibi az bir oy farkla seçimi kazanmıştı.³¹⁶ Bu seçimde Hatay'daki Hristiyanların çoğu da DP'ye kaymıştı.

Görüşme sağladığımız Arap Ortodoks Kilisesi mensubu Jozef Naseh, savaş yıllarındaki ağır vergilerin, ağır şartların Hatay'da yaşayan Hristiyan vatandaşları CHP'den uzaklaştırırken, o dönem liberal ve özgürlükçü vaatlerle ortaya çıkan DP'nin bir umut haline geldiğini ifade etti ve bu küskünlüğün Ecevit'in CHP Genel Başkanlığına seçilene kadar devam ettiğini paylaştı.³¹⁷

Neticede ufak bir farkla Hatay'da seçimi CHP kazandı ve 9. Dönem Hatay Milletvekilliğine CHP'den; Abdullah Cilli, Abdurrahman Melek, Tayfur Sökmen,

³¹² Toker, s.243.

³¹³ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık 2006, s.138.

³¹⁴ Metin Toker, **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı, Ankara, Ocak 1991, s.15.

³¹⁵ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2000, s.316.

³¹⁶ Seçim verilerinin tümü TBMM'nin sitesinden alınmıştır. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=31 (Erişim: 21.02.2021)

³¹⁷ Jozef Naseh ile yapılan görüşme, 15 Şubat 2021.

Celal Said Siren, Hasan Reşit Tankut ve Cavit Yurdman seçildi.

20 Mayıs 1950 günü toplanan DP Meclis grubu Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar'ı seçti. Celal Bayar, İnönü dönemi eleştirdikleri bir husus olan parti ve devlet başkanlıklarını ayırarak DP Genel Başkanlığından istifa etti. Hükümet kurma görevini ise 2 gün sonra Adnan Menderes'e tevdi etti. Menderes 9 Haziran günü ise DP Genel Başkanlığına seçildi.³¹⁸

Haziran ayında, Hatay'dan gelen seçim tutanaklarının tamamına DP Hatay İl Başkanı Abdullah Feyzi Atahan tarafından itiraz edildi. İtirazlar TBMM'deki komisyona gönderildi.³¹⁹ Seçim sonrası 122 Milletvekiline bu şekilde itiraz edilmişti.³²⁰ Hatay Milletvekilleri (ileride değinilecektir) ancak 1 yıl sonra göreve başlayabileceklerdi.

1 Temmuz 1950 günü DP, Hatay'a ilk valisini atadı. Hikmet Kümbetlioğlu Hatay Valiliğine atanırken gazetelerde liberal hava esmeye başlamıştı. Gazeteler İskenderun'da serbest ekonomik bölge planı uygulanacağı yazılıyordu. DP kendini hissettirmeye başlamıştı.³²¹ Hatay'a ilk resmi ziyaret ise Tarım Bakanı Nihat Eğriboz oldu.³²²

Yeni satın alınan ve *İskenderun* adı verilen vapurun Hatay ve pek çok kent arası seferlere başlamasının, basında geniş yer bulduğu günlerde yerel seçim hazırlığına başlandı. DP, genelde kaybettiği Hatay'ı yerelde kazanabilmek için Aleviler üzerinde propaganda faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Hatta DP'ye oy vermeyenin topraksız bırakılacağı dahi yayılarak Alevi Arapların oyları DP'ye çekilmeye çalışılıyordu.³²³

3 Eylül 1950 günü yapılan Belediye seçimleri de CHP açısından Türkiye çapında bir hayal kırıklığına dönüştü. Nitekim Hatay'da Dört Yol, Samandağ, Kırıkhan, Reyhanlı, Hassa ve Yayladağ'da CHP kazanırken; Antakya, İskenderun, Harbiye, Belen ve Payas'ta ise DP kazandı. Antakya ve İskenderun gibi 2 mühim merkezi kaybetmek CHP'nin Hatay'da da ciddi bir güç kaybı yaşadığını göstermekteydi.

³¹⁸ Kabasakal, s.180.

³¹⁹ TBMM ZC, Dokuzuncu Dönem, Cilt:1 s.158.

³²⁰ Cumhuriyet, 6 Haziran 1950.

³²¹ Cumhuriyet, 3 Temmuz 1950.

³²² Cumhuriyet, 15 Temmuz 1950.

³²³ Payaslı, s.102.

Kırıkhan Belediyesini %72 oyla kazanan CHP, Harbiye’de yalnızca 4 oy farkla, Erzin’de ise yalnızca 5 oy farkla kaybetmişti.³²⁴ 9 Eylül 1950 günü toplanan Antakya Belediye Meclisi DP’li Avukat Şekip İnal’ı Antakya Belediye Başkanlığına seçti.³²⁵

Bir ay sonra yapılan nüfus sayımında, Hatay’ın nüfusu 297.257 kişi olarak açıklandı. Son yapılan (1945) nüfus sayımından sonra Hatay nüfusu 43.116 kişi artmıştı.³²⁶ Nüfus yapısına bakıldığında DP’nin *Marshall Yardımları* sonrası çiftçilere verdiği kredi, traktör ve yatırım desteği, nüfusu çiftçi ağırlıklı olan Hatay’da seçmenin DP’ye kaymasını sağlamıştı. DP Hatay’da, genel seçimlerde salladığı CHP’yi yerelde yıkabilmişti.

Bu sırada Bulgaristan’da kurulan Komünist rejimin altında baskı görmeye başlayan Türkler, 1945’ten beri Batı bloğuna yakın duran Türkiye’ye göç etmeye başladılar. 23 Kasım 1950 tarihli bir haberde bu göçmenlerin 4.500’ünün Hatay’da iskân edileceği ve onlar adına bağışların toplanmaya başlandığı ilan edildi.³²⁷

Aralık 1950’de CHP Hatay eski Milletvekili Suphi Bedir Uluç’un İsmet İnönü’ye gönderdiği raporda, Hatay’daki Alevilerin CHP iktidardan düştükten sonra korkulduğu gibi desteklerinin kaybolmadığından duyulan sevinç iletiliyordu. Uluç’a göre Alevi Arapların CHP’den kopmamasının 2 nedeni; Türkiye’ye katıldıktan sonra CHP’den gördükleri eşitlik ve adalet, ikincisi ise DP’de yer alan ve Alevilerle husumeti bulunan insanlardı.³²⁸

Şubat 1951’de, Türkiye NATO’ya katıldı. Öte yandan 8 ay önce katılma kararı alınan *Kore Savaşına* gidecek askerler de Kore’ye gitmek üzere trenlerle İskenderun Limanına gönderilmeye başlandı.³²⁹ Aynı günlerde de *Hatay Milletvekili Seçimleri Tahkik Komisyonu* Hatay’a geldi. Fakat daha ilk günden tartışmalar yaşandı.³³⁰

Kore’de Türk Kahramanları filminin Antakya sinemalarında gösterime girdiği günlerde Hatay seçimleri için komisyon nihayet yine toplandı ve bir rapor vücuda getirdi. Hazırlanan raporda tespit edilen bazı usulsüzlüklerin sonuca etki

³²⁴ BCA, 490.1/253.1007.1.

³²⁵ Payaşlı, s.102.

³²⁶ Zafer, 28 Ekim 1950.

³²⁷ Milliyet, 27 Şubat 1950; Cumhuriyet, 23 Kasım 1950.

³²⁸ BCA, 490.1/196.781.1.

³²⁹ Akşam, 9 Şubat 1951.

³³⁰ Cumhuriyet, 3 Mart 1951.

yaratamayacak seviyede olduğu belirtiliyor ve vekillerin onaylanması gerektiği yazıyordu. Oylamaya konan rapor 10 onay, 11 ret alınca CHP’li komisyon üyeleri salonu terk ederek tepki gösterdiler. Olay, Haziran 1951’de TBMM gündemine taşındı ve rapor meclise sunuldu.³³¹

TBMM’nin 13 Haziran 1951 günkü oturumunda söz alan DP Kocaeli Milletvekili Lütfi Tokoğlu, seçim günü pek çok Hataylının mevsimsel işçi olarak Mersin ve Çukurova’da bulunduğu, eksik olan yaklaşık 6.000 seçmenin yerine oy kullanıldığını iddia etti. CHP milletvekilleri ise bu 6.000 kişinin %15’inin reşit olduğunu ve onların da çeşitli vasıtalarla Hatay’a geri getirildiklerini savundu. DP’li Tokoğlu ise bu işçilerin bu geri dönüşü hiçbir yetkili kuruma bildirmediklerini ve birbirini tutmayan parmak izleri olduğunu izah etti.³³²

Ardından kürsüye gelen CHP Niğde Milletvekili ve Komisyon Sözcüsü Ferit Ecer, 8.000 kişinin yerine oy kullanıldığı iddia edilen Samandağ ilçesinde 1.200 kişinin oy kullanmadığından hareketle iddianın asılsız olduğunu savundu. Parmak izi uyuşmazlıklarının ise sağ-sol parmak karmaşasından başka bir şey olmadığını izah etti. Ardından işçi sayıları üzerine kısa bir tartışmanın ardından önergeye geçildi. DP’li Tokoğlu Hatay Seçimleri hakkındaki raporun eksik ve yanlış olduğunu ve bu nedenle yeni bir komisyonun yeni bir rapor yazmasını talep etti. Aynı minvalde bir önerge de DP Bilecik Milletvekili İsmail Aşkın tarafından meclise sunuldu. Fakat TBMM’deki DP çoğunluğuna rağmen 2 önerge de reddedildi. Ardından rapor oylanarak kabul edildi ve Hatay Milletvekili Abdullah Cilli dışındaki Tayfur Sökmen, Abdurrahman Melek, Celal Said Siren, Hasan Reşit Tankut ve Cavit Yurdman’ın mazbataları onaylandı.³³³

Ardından Abdullah Cilli’nin mazbatasına geçildi. DP Afyonkarahisar Milletvekili Bekir Oynoganlı, Abdullah Cilli’nin okuma yazması olmadığı için milletvekilliği yapamayacağını ve seçim tutanağının reddedilmesini istedi.³³⁴

Bu konuda çok çeşitli söylentiler vardı. Örneğin; Nizamettin Bahçeci “insanlarla konuşurken sorunlarını dinler ve elindeki küçük kâğıda yazardı...”³³⁵ derken, Semiramis Kuseyrioğlu “...Okuma yazması yoktu, ona imza atmayı

³³¹ **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1951.

³³² **TBMM ZC**, Dokuzuncu Dönem, Cilt:8, s.192.

³³³ **TBMM ZC**, Dokuzuncu Dönem, Cilt:8, ss.194-195.

³³⁴ **TBMM ZC**, Dokuzuncu Dönem, Cilt:8, s.195.

³³⁵ Nizamettin Bahçeci ile yapılan görüşme, 18 Şubat 2021.

babamlar öğretmişlerdi”³³⁶ diyordu. Oğlu Dr. Maruf Cilli ise “*Babam hem Türkçe hem de Arapça okuma yazma bilirdi. Evde mütemadiyen kitap ve gazete okurdu*”³³⁷ diyerek tartışmaya noktayı koydu.

Kanaatimce, bir *şeyh* ailesi olduklarından ötürü Abdullah Bey’in okuma yazma bilmemesi söz konusu değildir. Fakat söz konusu tartışma şundan kaynaklanmış olabilir, Abdullah Bey de dönemin pek çok Hataylı Arap vatandaşı gibi sadece Arapça okuma yazma bilirken Türkçeyi ise sonradan öğrenmiş olabilir. Nitekim TBMM’ye sunulan vekilliğinin reddi önergesi de kabul edilmemiş ve 13 Haziran 1951 günü resmen göreve başlamıştır.³³⁸

Temmuz 1951’de Hatay, İskenderun’daki olaylarla sarsıldı. 21 Temmuz günü İskenderun’da işlenen bir cinayet Alevi-Sünni çatışmasına dönerek ciddi bir olaya dönüştü. Nihat isimli Alevi bir gencin, Sünni sevgilisini kaçırmaması olayının ardından Nihat isimli gencin cinayete kurban gitmesiyle İskenderun’da büyük bir olay patlak verdi. 2.000 kadar Alevi vatandaşın, kızın ailesine ait olan iş yeri ve otelleri taşatutmasıyla polis ve asker de olaya dahil oldu. Asker ve polise saldıran kalabalığın güçlükle dağıtıldığını yazan gazetelerde, olayların kızın ailesinin evini yakmaya varmasıyla polis ve askerin tüm kente giriş çıkışları kapattığı yazıyordu. 50 kişinin gözaltına alınmasının ardından kalabalık güçlükle dağıtıldı. Adeta sıkıyönetim ilan edilen İskenderun’da tüm işyerleri ve ana caddeler kapatılarak her noktaya askerler yerleştirildi.³³⁹ Ertesi gün tutuklamalar sürerken Hatay eski Milletvekili Ali Şelhum Devrim’in de ifadesine başvuruldu. Alevi toplumunun ileri gelenleri de olaya dahil oldu. Bazı gazetelerin bu olayı “Devlete isyan” olarak vermesi de tepkilere neden oldu.³⁴⁰

24 Temmuz günü ise 40 kişi daha gözaltına alınınca İskenderun Limanında çalışan Alevi işçiler işbaşı yapmayarak olaya tepki gösterdi. Dışarıdan işçi aranırken sükûn sağlanan İskenderun’da hayatın normale döndüğü haberi gazetelerde yer aldı.³⁴¹ Bu olaylar sürerken 12 Ağustos 1951’de DP Hatay İl Kongresi toplandı. Kongreye Meclis Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes de katılsın

³³⁶ Semiramis Kuseyrioğlu ile yapılan görüşme, 16 Şubat 2021.

³³⁷ Maruf Cilli ile yapılan görüşme, 28 Ekim 2019.

³³⁸ TBMM ZC, Dokuzuncu Dönem, Cilt:8, s.195.

³³⁹ Cumhuriyet, 22 Temmuz 1951.

³⁴⁰ Cumhuriyet, 23 Temmuz 1951.

³⁴¹ Cumhuriyet, 24 Temmuz 1951.

diye ertelenen kongreye ikisi de katılamamıştı. Kongre hararetle geçti. Delegeler kaçakçılık, seçim komisyonu ve il idare heyeti hakkında sert eleştirilerde bulundular.

Ardından Abdüsselam Eşrefgil isimli bir delegenin İskenderun hadisesine değinmesiyle ortam iyice gerildi. Alevi bir vatandaş olan delegenin susturulmasıyla pek çok Alevi delege toplantıyı terk etti. Ardından söz alan Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri Türkiye’de “Alevilik” diye bir sorun olmadığını söyleyerek konuyu değiştirdi ve kongre öylece devam etti.³⁴²

Ağustos 1951’de Mustafa Kentli’nin Genel Başkanlığındaki MP, Antakya’da örgütlenmeye başladı. Gazetelerde ilk MP üyesinin *Ulus Eczanesi* sahibi Sabri Sayın olduğu yazıyordu.³⁴³ Aynı günlerde Halkevlerinin kapatılmasını ve mallarının hazineye devredilmesi hakkındaki kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, *Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı* Ekrem Hayri Üstündağ tarafından Antakya Halkevi doğumevi ve çocuk hastanesine dönüştürüldü. İçerisindeki mallar da hazineye devredildi.³⁴⁴ CHP Halkevlerini kendinden bağımsızlaştırmamakla hata yapmıştı. Konu 29 Haziran 1950 günü toplanan 8. Olağan CHP Kurultayında da tartışıldı. CHP Hatay Milletvekili Tankut “*Tamamen memleket kültürüne hizmet amacını güden bu evler hiçbir gün CHP tasarrufundan alınamayacak ve Halkevleri muhakkak yaşayacaktır*” diyordu. Fakat bu kurum siyasetin kurbanı oldu.³⁴⁵

Hatay konusuna dönecek olursa, 1 Kasım 1951 tarihinde Hatay Valisi Karatekin’in Ankara’ya gönderdiği raporda Altınözü ilçesinin yatırım ve gelişime muhtaç olduğu vurgulanmıştır. Vali Karatekin “*Çok iptidai bir durumda bulunan ilçenin kalkınması için hükümet binası, memur evleri, dükkân, fırın, kahvehane ve otel gibi tesislerin teminini...arz ve rica ederim*” diyordu.³⁴⁶ Vali Karatekin’in Haziran 1951’den itibaren Altınözü hakkında raporları mevcuttu. Turizm altyapısı oluşturulduktan sonra Hatay’ın potansiyeli olacağı biliniyordu. Bu altyapı yatırımları konusu bugün bile Hataylılar için bir eksiklik olarak addediliyor.

Kasım ayının sonunda CHP’nin muhalefetteyken ikinci kurultayı toplandı. 9. CHP Olağan Kurultayında gündem, yeni bir tüzüktü. Aday belirlemelerde uygulanan

³⁴² **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1951.

³⁴³ **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1951.

³⁴⁴ **BCA**, 30.18.1.2/128.36.17; **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1951.

³⁴⁵ Hakkı Uyar, **Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960**, Doğan Kitap, İstanbul, Eylül 2017, s.39.

³⁴⁶ **BCA**, 30.1/66.416.8.

%70 örgüt, %30 Genel Merkez kotası kaldırılarak, seçim tamamen örgütlere bırakıldı. İnönü yeniden Genel Başkan seçilirken, Kasım Gülek de yeniden Genel Sekreterliğe seçildi. Kapanış konuşmasında ise DP'nin partizan uygulamaları ve Halkevleri meseleleri üzerinden iktidar eleştirildi.³⁴⁷

Hatay 1952 yılına petrol haberiyle girdi. 1310 tarihli eski bir araştırma kitabından yola çıkılarak Hatay'da petrol olduğu düşünülüyordu ve Şubat 1952'de Ankara'dan gelen heyet Antakya'nın güneyindeki Hüseyinli Köyünde petrol arama çalışmaları yapılacağını ilan etti.³⁴⁸ 3 ay sonra ise Antakya civarındaki Akıllı Köyünde altın madeni açılacağı duyuruldu. MTA çalışmaları yönetmek üzere görevlendirildi.³⁴⁹

9 Ocak günü Cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk defa Hatay'ı ziyaret eden Celal Bayar kalabalıklarca karşılandı. Kendisini karşılamaya gelen CHP Milletvekilleri Cavit Yurdman ve Abdullah Cilli de ona refakat ettiler.³⁵⁰ CHP'liler ise Koraltan'ın Samandağ'da CHP iktidarı için zulüm benzetmesi yapmasını Vali konağında görüştükleri Bayar'a şikâyet ettiler.³⁵¹

4 Şubat 1952'de ise bu konu TBMM'de Refik Koraltan ve CHP Hatay Milletvekili Hasan Reşit Tankut arasında tartışmaya dönüştü. Tankut'a göre Koraltan, Samandağ ziyareti sırasında toplanan halka *"1946'da zulüm vardı. O devrin idaresi (CHP) sizin zulmünden şikayetçi olduğunuz müstevli Fransızların, Ermeni jandarma ve polislerinden daha menfur (iğrenç)"* diyerek hakaret etmişti. Tankut, bu sözlerin TCK 159'a aykırı olduğunu ifade ederek özür dilemesini istedi. Kürsüye gelen Refik Koraltan ise 1946 seçim dönemi Hatay'da karşılaştığı insan manzaralarından bahsederek, DP'li diye dayak yiyen ve hatta ahıra bağlanan insanları kastettiğini savundu. En nihayetinde tartışmalara Başbakan Adnan Menderes de söz alarak dahil oldu. Menderes, Koraltan'ın maksadını aşan ifadeleri için gazetede bir tekzip yayınladığı için meselenin kapatılmasını istedi ve böylece meclis oturumu sona erdi.³⁵²

Cumhurbaşkanı Bayar'ın Hatay ziyareti başka bir tartışmanın da fitilini

³⁴⁷ Uyar, ss.46-47.

³⁴⁸ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1952.

³⁴⁹ **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1952.

³⁵⁰ **Milliyet**, 11 Ocak 1952.

³⁵¹ **Vatan**, 11 Ocak 1952.

³⁵² **TBMM ZC**, Dokuzuncu Dönem, Cilt: 13, ss.33-40.

ateşlemişti. Bayar'ın Hatay'a gideceğini öğrenen CHP Hatay Milletvekili Tayfur Sökmen akrabalarını Cumhurbaşkanını karşılamaları ve saygıda kusur etmemelerini rica ederek haberdar etti. Mehmet Mursaloğlu'na göre, ailesinin bir kısmının zaten DP'de yer almasından rahatsız olan İnönü'nün Tayfur Sökmen ile bu hadiseden sonra arasının açıldığını iddia etmektedir.³⁵³

Haziran 1952'de henüz *Halkevleri* meselesi gündemden yeni düşmüştü ki CHP'nin tek parti döneminde "haksız iktisapla mal edindiği" haberleri dolaşıma sokuldu. 7 Milyon TL'yi zimmetine geçirmekle suçlanan CHP, 7 Haziran günü yaptığı açıklamada partinin nakdi varlığının 338.000 TL olduğunu açıkladı. CHP borç altına sokularak kapatılmaya çalışılıyordu.³⁵⁴ Konu gündemi fazla meşgul etmedi fakat yine açılacaktı. Temmuzda ise Hatay'ın Anavatan'a katılımının 13. Yıldönümü şerefine İş Bankası Antakya şubesi açtığı günlerde, Genel Sekreter Kasım Gülek'in Hatay ziyareti esnasında CHP Milletvekili Abdullah Cilli hakkında bazı kötü sözler etmesi partiyi karıştırdı. Abdullah Cilli olaydan haberdar olur olmaz Gülek'i mahkemeye verdi.³⁵⁵

Dörtüyl ilçesine elektrik geleceğinin müjdesi verildiği günlerde DP İl Kongresi toplandı. Partiden bazı istifalar gündemdeydi. Kongrede konuşan DP Mersin Milletvekili Cemal Ramazanoğlu, *"eğer bir gün iktidardan düşersek, bunun günahı bizzat demokratların olacaktır. Zira bizi iktidardan ancak aramızdaki ayrılıklar ve didişmelerimiz düşürecektir. İktidarda kalmak istiyorsak kardeş olalım..."* diyordu.³⁵⁶

12 Kasım 1952'de CHP Hakkâri Milletvekili Selim Seven ve CHP Hatay Milletvekili Abdullah Cilli CHP'den istifa ederek DP'ye katıldı.³⁵⁷ 24 Kasım günü yapılan CHP Antakya İlçe kongresinde Abdullah Cilli'nin adı bile anılmadı. Ailenin bilgi sahibi olmadığı bu istifanın arkasında Kasım Gülek ile yaşanan tartışmanın olduğu tahmin edilebilir. Fakat 1952 yılı biterken bir istifa da DP'de yaşandı. DP Hatay örgütünün önde gelen isimlerinden Ahmet Sırrı Hocaoglu'nun yeğeni Ahmet Levent Özer ile yaptığımız görüşmede *"Ahmet Sırrı Bey, DP'nin demokrasi*

³⁵³ Mehmet Mursaloğlu ile yapılan görüşme, 29 Ekim 2019.

³⁵⁴ Fevzi Çakmak, *"Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması"*, *History Studies*, V:7, Issue: 3, Eylül 2015, ss.11-12.

³⁵⁵ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1952.

³⁵⁶ *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1952.

³⁵⁷ *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1952.

rüzgarına katılarak bir hukukçu olarak orada yer aldı. Fakat 1952'ye gelindiğinde DP'nin derdinin demokrasi olmadığını anladığı an istifa ettiğini anlatırdı..." sözleriyle ifade etti.³⁵⁸

1953 yılı ise CHP Milletvekilleri açısından iyi gelmedi. 5 Mart günü Cavit Yurdman³⁵⁹ ve 25 Mart günü de Hasan Reşit Tankut³⁶⁰ rahatsızlanarak *Ankara Numune Hastanesine* yatırıldı.

Öte yandan Suriye'de yaşana askeri darbeye yönetimi devralan Albay Edip Çiçekli'nin kurduğu *Arap Kurtuluş Hareketi Partisinin* programına İskenderun Sancağını geri alacağını eklemesiyle, Hatay tekrar bölgenin gündemine geldi. Yetkili isimler ve gazeteler uzun süre Suriye darbe yönetimine sert bir dille cevap verdiler.

Dışarıdaki gergin hava iç siyasette de esiyordu. 22 Haziran 1953 günü yapılan CHP kongresinde gruplaşmalar ve iç çatışmalar ön saftaydı. İnönü ve Genel Sekreter Gülek arasında soğuk rüzgarlar esiyordu. Parti programında da önemli değişiklikler yapıldı. Kurultay sonucunda İnönü tekrar genel başkanlığa seçildi.³⁶¹

Parti programına iki meclisli sistem, Anayasa Mahkemesi, sendikal özgürlükler, grev hakkı ifadeleri geçiyor ve ilk defa "hukuk devleti" ifadesi kullanılıyordu. Kemalizm'den de *Atatürk Yolu* olarak bahsedilmişti.³⁶² Aynı günlerde MP hakkında ise soruşturma açılarak irtica ile suçlanmıştı ve faaliyetleri durdurulmuştu.³⁶³

14 Aralık 1953 günü ise DP Antakya İlçe Kongresinde söz alan DP İzmir Milletvekili Pertev Arat "*CHP mallarını millete iade edeceğiz. Bunu yapmakta geç bile kaldık!*" diyerek yeni çatışmanın başlığını koydu.³⁶⁴ Nitekim bununla ilgili bir kanun aynı gün DP tarafından meclise sunulmuştu bile. Mecliste ortalık çok gergindi. Kürsüye gelen İsmet İnönü şu sözleri sarf etti "*Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Görüyorum ki suçluların telaşı içindesiniz. Işıktan korkuyorsunuz...*" ve ardından tüm CHP vekilleriyle salondan ayrıldı.³⁶⁵ Kanun geç saatlere kadar tartışıldı ve 341 oyla kabul edildi. CHP'ye malların iadesi için 19 Aralık gününe

³⁵⁸ Ahmet Levent Özer ile yapılan görüşme, 15 Şubat 2021.

³⁵⁹ **BCA**, 30.10/5.27.19.

³⁶⁰ **BCA**, 30.10/5.27.20.

³⁶¹ Uyar, s.55.58.

³⁶² Ayrıntılar için bkz: 1954 CHP Parti Programı.

³⁶³ Kabasakal, s.184.

³⁶⁴ **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1953.

³⁶⁵ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demir-kırat**, Can Yayınları, İstanbul, Şubat 2016, s.101.

kadar mühlet verildi.³⁶⁶ 22 Aralık 1953'te CHP Antakya İl Merkez Binasında el konan eşyalar kamyonu yüklenirken, malların üzerine “1954'te Görüşürüz!” ve “DP'ye Yol Göründü” gibi ifadeler yazılması dikkat çekiciydi.³⁶⁷

1954 yılına işte bu hava içinde girildi. 1954, seçimlerin yapılacağı yıl olduğundan zaten CHP ve DP arasında gerginlik had safhadaydı. CHP'nin mallarına el konularak zayıflatılmaya çalışılıyordu. Hikmet Bayur'un istifasının ardından 6 aydır faaliyetleri mahkeme kararıyla durdurulan MP ise 27 Ocak 1954'te kapatıldı. Fakat 2 hafta aradan sonra Osman Bölükbaşı önderliğinde *Cumhuriyetçi Millet Partisi* (CMP) kuruldu. Kısa bir süre sonra DP Maraş Milletvekili Selahaddin Hüdaioğlu CMP'ye katıldı. Bölükbaşı çalışmalara hız vererek Adana'dan sonra Hatay'a da giderek örgütlenme çalışmalarını hızlandırdı. Zira seçimler kapıdaydı. Bu siyasal hava içerisinde 25 Şubat 1954 günü CHP 3. Olağanüstü Kurultayı toplandı. Yapılan bazı değişikliklerle vekil adaylarının bir kısmını seçme işi Genel Yönetim Kuruluna devredildi. Siyasi ittifakların da önü açıldı.³⁶⁸

4.2. 1954 SEÇİMLERİ VE BEŞİNCİ DÖNEM GELİŞMELERİ

12 Mart 1954 günü TBMM'ye sunulan önerge ile seçimlerin 2 Mayıs günü yapılması kararlaştırıldı. Seçim yarışı Hatay kırsalında da hızlı başladı. DP, Hatay'daki köylerde ocaklar açarak etkinliğini arttırmaya çalışmaktaydı. Ardından DP'nin ikinci hedefiyse gençler oldu. *Genç Demokratlar* teşekkülü oluşturuldu ve DP Gençlik Örgütü ile desteklendi. Hatay *Genç Demokratlar* oluşumunun başkanlığına Kazım Hocaoglu ve sekreterliğe Hakkı Erişen seçildi.³⁶⁹

Yeni dönemde nüfusa göre Hatay'ın TBMM'de 8 sandalyesi olacaktı 28 Mart 1954'te 2 partinin de adayları belli oldu. CHP Hatay milletvekili adayları; Vehbi Aksoy, Hasan İkiz, Ahmet Karaman, Ahmet Sırrı Hocaoglu, Ali Şelhum Devrim, Bahri Bahadır, Selim Çelenk ve İnyet Mursaloğlu idi. DP adayları ise; Mithat Kuseyrioğlu, Ali Muhsin Bereket, Abdullah Cilli, Şekip İnal, Celal Ramazanoğlu, Şevket Sarıcalı, Şemsettin Mursaloğlu ve Abdullah Feyzi Atahan'dı.³⁷⁰ CHP adayı

³⁶⁶ Çakmak, s.16.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1953.

³⁶⁸ Uyar, s.62.

³⁶⁹ Payaslı, s.104.

³⁷⁰ *Atayolu*, 29 Mart 1954.

İnayet Mursaloğlu ve DP adayları Şemsettin Mursaloğlu ile Şevket Sarıcalı, Tayfur Sökmen'in yakınlarıydı.

19 Nisan günü İnönü Hatay'a geldi. İskenderun'da 20.000 kişiye konuşan İsmet İnönü, diğer ilçeleri de ziyaret etti. DP'nin güçlü olduğu ilçelerde Paşaya tepkiler de vardı. İskenderun'dan sonra Antakya'da ise tezahürata boğulmaktaydı.³⁷¹

Seçime kısa süre kala partilerin propagandaları da medyada daha çok yer almaya başladı. DP ekonomik hamlelerden ve kalkınmadan bahsederken CHP ise mağduriyetleri üzerinden kampanya yürütüyordu. Hatay içinse, DP İnönü'yü Hatay Mücadelesine ihanet etmekle suçluyordu. Paşanın Hatay için *"iki köy için Türkiye kana boyanamaz"* dediği iddia ediliyordu. CHP ise DP'yi sorunları çözmemekle itham ediyordu.³⁷²

3 Mayıs 1954 sabahı gazeteler DP'nin ezici ve büyük bir farkla seçimi kazandığını yazıyordu. Seçime katılım oranı %88,6 olarak tespit edilmişti. DP %58,4 olarak 503 milletvekilliği kazanırken, CHP %35,1 ile 31 sandalye kazanabilmişti. CMP ise sadece Kırşehir'de seçimi önde tamamlayarak %5,3 oy ile 5 sandalye alabildi. CHP sadece Kars, Tunceli, Sinop ve Malatya'da seçimi önde tamamlayabilmişti.

MP'nin kapatılması ve CHP'nin mallarına el konulmasıyla muhalefet iyice yıpratılmıştı. Seçmenin hafızasında kalan 2. Dünya Savaşı yılları yaşanan zorluklar siyasi malzeme olarak kullanılmıştı. DP aday seçiminde de yerelde karşılığı olan isimler seçmişti. Nitekim bütün bu unsurlar DP'ye iktidarı ikinci kez sundu. CHP sert bir darbe almıştı. Partiyi kapatıp geçmişin yükünden kurtulmayı teklif edenler de vardı, Nihat Erim gibi taraf değiştirenler de vardı.³⁷³

Hatay'da seçime katılım oranı %92,2 idi. Son seçimlerde 4.500 oy farkla Hatay'ı kaybeden DP, 1954 seçimlerinde yaklaşık 27.000 oyla seçimi önde tamamladı. DP kurulduğundan beri ilk defa Hatay'ı kazanabildi. 10. Dönem Hatay Milletvekilleri; Mithat Kuseyrioğlu, Ali Muhsin Bereket, Abdullah Cilli, Şekip İnal, Celal Ramazanoğlu, Şevket Sarıcalı, Şemsettin Mursaloğlu ve Abdullah Feyzi Atahan'dı.³⁷⁴

³⁷¹ **Milliyet**, 21 Nisan 1954.

³⁷² Payaslı, s.106.

³⁷³ Uyar, s.132.

³⁷⁴ Payaslı, s.107.

DP, iktidara geleli 4 yıl olmuştu ve tarımsal üretim katbekat artmıştı. Buğday üretimi o denli artmıştı ki 1953'te Türkiye, dünya buğday üretiminde dünya dördüncüsü olmuştu. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar asfalt yollar gitmiş, tarlalarına biçerdöver ve traktörler bolluk katmıştı. Diğer Anadolu kentleri gibi, nüfusu kırsal kesime dayanan Hatay'da da bu üretim dalgası ibreyi DP'den yana çevirmişti. Semiramis Kuseyrioğlu bu rüzgârı şu sözlerle ifade ediyor; *“İnsanlar artık DP'nin Türkiye'de ve Hatay'da yaptığı yatırımları görmüşlerdi. Özellikle DP ile Marshall Yardımlarının köylere elektrik ve su olarak gitmesi DP'nin oylarını arttırmıştı. 1953'e kadar Amik Ovasından verim alınamazken, DP döneminde buradaki bataklıklar kurutulmuş; köylüye traktör verilmesiyle tarımsal verim burada artmıştı...”*³⁷⁵

Seçimler henüz geçmişti ki Millî Eğitim Bakanlığı Antakya'ya bağlı köylerde 10 ilkokul inşaatına başladığını müjdeledi. Yatırımlar genişletilmişti. Okulların gelecek seneye kadar yetiştirileceği için azami çabanın sarf edileceği söyleniyordu.³⁷⁶

Sıra “ödül ve cezaya” gelmişti. DP'ye oy vermeyen Malatya ikiye bölünüp Adıyaman oluşturulup, Kırşehir de Bölükbaşı'na oy verdiği için ilçe yapılırken, Hatay DP'ye geçtiği için “mükafatını” alacaktı. Temmuz ayına gelindiğinde ise Antakya *Şehir Kulübünde* yapılan toplantıda ziraat şirketi kurulacağı ilan edildi. Şirket sütçülük, arıcılık ve kümes hayvancılığı dallarında Hatay'daki üretime fayda sağlayacak deniyordu.³⁷⁷

Aynı günlerde toplanan CHP 11. Olağan Kurultayında ise CHP kendine yeni bir yol haritası çizdiğini açıkladı. Aynı kurultayda konuşma yapan CHP Hatay İl Delegatesi Ahmet Künspeci'nin Başbakan Adnan Menderes'i eleştirirken hakaret etmesi ise siyaseti yeniden ısıttı ve Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı Künspeci hakkında dava açtı.³⁷⁸ İlk sorgusunun ardından tutuklanan delege direkt mahkemeye sevk edildi. 6 Ağustos günü ise 2 ay 10 gün hapis ve 175 TL para cezasına çarptırıldı³⁷⁹ *Köylü* isimli gazetede Künspeci'ye hakaretler içeren bir haber yapılmasının ardından hapis cezasına mahkûm edilen gazete sahibinin ise tahrik

³⁷⁵ Payaslı, s.111.

³⁷⁶ **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1954.

³⁷⁷ **Milliyet**, 26 Temmuz 1954.

³⁷⁸ **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1954.

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1954.

unsurundan dolayı cezası ertelendi.³⁸⁰

Öte yandan Hatay'da CHP'ye yakınlığıyla bilinen *Atayolu* gazetesine Hatay Valisi Celal İzgi'nin emri ile resmi ilan verilmesinin yasaklanması ile bir tartışma da burada patlak verdi. CHP bu talimatın yasalara aykırı olduğunu ifade etti. Gazete başyazarı Selim Çelenk ise 30 Ağustos 1954 günü, Başbakan Menderes'e bir telgraf çekerek valinin talimatnamesinin geri alınmasını istedi.³⁸¹

Bu sırada Suriye ile yaşanan Hatay gerginliği sürüyordu. 5 Ekim 1954'te Bakanlar Kurulu Kararı ile Suriye'de basılan ve Hatay'ı Suriye topraklarındaymış gibi gösteren haritaların yurda girişleri yasaklandı. Haritaları bulundurmak da artık suçtu.³⁸²

Aralık 1954'te DP İskenderun Belediye Başkanı Hasan Fahri Özkaynak'ın adının bir yolsuzluk davasına karışmasıyla savcılık harekete geçti ve Özkaynak görevden alındı. Göreve geçici olarak Vali yardımcısı İlyas Bilgin getirildi.³⁸³

1954 Türkiye için kolay bir sene olmadı. Türkiye yaşanan kuraklıktan dolayı buğday ithal etmek zorunda kaldı. Başbakan Menderes'in kredi arayışı sonuç vermeyince, döviz azaldı. Yatırımlar durma noktasına gelirken ülkede cam, teneke, ilaç gibi temel maddelerde bile karaborsa oluştu.³⁸⁴

1 Mart 1955 günü DP'nin Hatay Milletvekilleri Hükümete sundukları bir rapor ile Hatay ilinin ihtiyaçlarını birer birer sıraladılar. Bu rapora göre DP Hatay Milletvekilleri ilk olarak *Ziraat Vekaletinden* Hatay'daki narenciye üreticileri için yapılan sandıklarda kullanılan kerestelerin ucuza verilmesini ve Reyhanlı'da, sınıra yakın ucuz arazilerin üretme çiftliği yapılmak üzere istimlak edilmesini istiyorlardı.³⁸⁵

Sağlık Vekaletinden halkı fakir ve merkeze uzak olan Hassa kazasına 1955 bütçesinden para ayrılarak bir sağlık merkezi yaptırılmasını, Kırıkhan'da yapılması planlanan sağlık merkezinin inşaatına başlanılmasını ve Antakya Devlet Hastanesine bir kat ilave edilerek genişletilmesini istiyorlardı.³⁸⁶

Gümrük ve Tekel Vekaletinden Hassa mıntıkasında tütün üretimine izin

³⁸⁰ **Cumhuriyet**, 8 Ekim 1954.

³⁸¹ **BCA**, 30.1/131.847.3.

³⁸² **Milliyet**, 5 Ekim 1954.

³⁸³ **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1954.

³⁸⁴ Birand, s.123.

³⁸⁵ **BCA**, 30.1/113.714.6.

³⁸⁶ **BCA**, 30.1/113.714.6.

verilmesini, Yayladağı tütün üreticileri için “vaat edildiği gibi” ambarlar inşa edilmesini talep ediyorlardı.³⁸⁷

Maarif Vekaletinden Hatay’daki okulsuz köylerin bir program dahilinde okula kavuşturulması, Hassa ve Altınözü’nde birer ortaokul inşa edilmesi, Dört Yol Ortaokulunun genişletilmesi, İskenderun’a bir lise açılması ve Arapça konuşan köylere ek öğretmen tayin edilmesi isteniyordu.³⁸⁸

Son olarak *Nafia Vekaletinden* de Fransız Mandası dönemi yapılan Altınözü, Samandağ ve Arsuz yollarının bakıma alınması, Demirköprü - Muratpaşa yolunun yenilenmesi, Köy yolları için ek ödenek verilmesi, Harbiye Hidroelektrik Santraline ek olarak Asi Nehri üzerine bir hidroelektrik santrali inşa edilmesi, İskenderun Limanının serbest liman yapılması ve Hatay Valiliğine yol yapım makinaları yollanması isteniyordu.³⁸⁹

12 Nisan 1955’te *Cumhuriyet*’te çıkan bir habere göre DP Hatay kongresinde Hatay Milletvekili Şemsettin Mursaloğlu ve DP’li Mehmet Kap arasında başlayan sözlü kavga dayak hadisesine dönüşmüş ve DP’liler arasında oluşan gerginlik için Genel Merkez tarafından İstanbul Milletvekili Füzûzan Tekil Hatay’a gönderilmişti.³⁹⁰ Tartışmalar Mayıs ayına kadar sürdü. 8 Mayıs günü yapılan DP Antakya ilçe kongresinde de sert tartışmalar ve kavgalar çıkmıştı.³⁹¹

Bu arada *Türk Kadınlar Birliğinin* teklifiyle 9 Mayıs 1955’te ilk kez Anneler Günü kutlandı. Çeşitli şehirlerde gösteriler ve merasimlerle kutlanan ilk Anneler Günü’nde, Antakya’da akşam saatlerinde Kız Enstitüsü tarafından bir geçit yapıldıktan sonra Doğumevi ve Çocuk Hastanesi salonunda kadınların katılımıyla konuşmalar yapıldı.³⁹²

6 Eylül 1955 sabahı İstanbul’da çıkan *İstanbul Ekspres* gazetesindeki bir haber, resmen bir bombanın fitilini ateşledi. Hükümetin Kıbrıs sorunuyla ilgilendiği bu günlerde kamuoyu oluşturmak için gazetede yayınlanan habere göre Atatürk’ün doğduğu eve bomba atılmış ve hasar verilmişti. Bu haberin yarattığı infial ile öğrenciler sokaklara döküldü. Beyoğlu’nda toplanan kalabalık azınlıklara ait

³⁸⁷ BCA, 30.1/113.714.6.

³⁸⁸ BCA, 30.1/113.714.6.

³⁸⁹ BCA, 30.1/113.714.6.

³⁹⁰ *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1955.

³⁹¹ *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1955.

³⁹² *Milliyet*, 9 Mayıs 1955.

işyerlerine saldırmaya başlayınca olay kontrolden çıktı. Olaya ancak tanklarla müdahale edilebildi.³⁹³

Olaylar yatıştıktan sonra ülke normal gündemine dönebildi. Artan öğrenci miktarını karşılamak üzere MEB ülkenin her yanında okullar açmaya başladı. 1955-1956 Ders Yılı için 14 ortaokul hizmete açılırken Hatay'da Yayladağ'da bir ortaokul açıldı ve İskenderun'daki ortaokul da liseye çevrildi.³⁹⁴

1955 sonbaharında Hatay'da verem salgını baş gösterdi. Sağlık Bakanlığı 16 Eylül 1955 tarihli bir raporunda Samandağ ilçesinde veremli hastaların pek fazla olduğu, Samandağlıların verem dispanseri ve sağlık merkezi istedikleri yer alıyordu. Antakya'da ise şehir merkezindeki verem hastanesinin dispansere çevrilerek, verem hastanesinin başka binaya nakli isteniyordu.³⁹⁵

Yine aynı tarihli *İktisat ve Ticaret Vekaleti* raporunda ise Antakya'da 600 kusur otomobil için lastik bulunamadığı, 5 aydan beri marangozların dahi çivi bulamadığı, aynı süreden beri teneke, kalay ve ince metallerin bulunamadığı, 300 kadar dericinin malzeme bulamadığı, zahirecilerin çuval bile bulamadığı, tornavida ve kaynak çubuklarını karaborsaya düştüğü belirtiliyordu. Hayvancılıkla uğraşanlar *Ziraat Bankas'ından* kredi beklerken, tarımla uğraşanlar hükümetten narenciye sandığı için çivi bekliyordu. Ekonomik tablo bu haldeyken belediye seçimleri hızla yaklaşıyordu.³⁹⁶

Belediye seçimlerinin konuşulduğu günlerde DP tarihi kongresini yaptı. DP vekilleri parti sorunlarından ötürü zapt edilemiyordu. Ticaret, Maliye ve Dışişleri Bakanları birer birer istifa ettiler. Sonuç olarak yeni kabine kurulmasına karar verildi.

Kasım 1955'te yapılan yerel seçimlere katılmayan CHP bağımsız adayları destekleme kararı aldı. Adana'da DP kendi içinde çatışmaya düşmüş ve 10 belediyenin 8'ini kaybetmişti. Mersin'de de 9 belediyenin 5'ini kaybetmişti. Diğer şehirlerden benzer haberler geliyordu. Hatay'da ise benzer bir tablo vardı. 11 belediyeden sadece 4'ünü DP kazanabilmişti. Antakya, İskenderun, Samandağ ve Harbiye'de DP kazanırken Reyhanlı, Altınözü, Erzin, Dört Yol, Hassa, Yayladağı ve Kırıkhan'da bağımsız adaylar kazandı.³⁹⁷

³⁹³ Birand, ss.124-125.

³⁹⁴ **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1955.

³⁹⁵ **BCA**, 30.1/113.714.6.

³⁹⁶ **BCA**, 30.1/113.714.6.

³⁹⁷ **Payaslı**, s.112.

Bu seçimlerde DP'nin tavrı istifaları beraberinde getirdi. DP'den istifa eden DP Hatay Milletvekili Şekip İnal istifa ederken partide demokrasi kalmadığını, tüzüğün hiçe sayıldığını, keyfi kararlar alındığını söyledi ve ekledi “*Seçimlerdeki hadiseler bana, partinin 10 sene evveline rücu ettiğini ve demokrasi mefhumu ile hiçbir alakası kalmadığına inandığımdan partiden istifa ediyorum*” diyerek *On Dokuzlara* katıldı.³⁹⁸

On Dokuzlar ise kısa bir süre önce DP içindeki bir sürtüşmeden çıkmıştı. Mahkemelerde bakanlıkla ilgili yolsuzluk davalarında basına ispat hakkı verilmesini isteyen bir grup DP vekilinin isteği parti tarafından reddedilince, DP'den istifa eden ve ihraç edilen 19 vekil *Hürriyet Partisini* kurarak 20 Aralık 1955'te muhalefet bayrağı açtı.³⁹⁹

Antakya *Gündüz Sinemasında* konuşan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ise *On Dokuzlar* hareketini DP'nin içinden çıkan fedailer olarak tanımlıyordu. Mücadelelerini ise rejim meselesi olarak gördüklerini ifade eden Gülek, konuşmasının sonunda Anayasa Mahkemesi kurma isteklerini tekrar dile getirdi.⁴⁰⁰

28 Kasım günü Hatay'a gelerek gazetecilerle buluşan Şekip İnal, *Hürriyet Partisi*'nin 6 ay içinde ana muhalefet partisi olacağını iddia ediyordu. Hatay halkının ise yeni partiye alaka duyduğunu öngörüyordu.⁴⁰¹

1956'nın ilk günlerinde *Hürriyet Partisi* (HP) *Hatay İl Müteşebbis Heyeti* CHP ve DP'den istifa eden 7 kişi tarafından kuruldu. Gazetelerdeki habere göre CHP'den istifa eden Ahmet Rıza Eryılmaz ve DP'den istifa eden Sadık Kadıoğlu, Hulki Öcal, Ahmet Yeral, Sadık Dokuzoğlu, Abdül Hayoğlu, Nejat Erdoğuş, Ziyaettin Apayrın, Seyfi Ekal, Hamza Makara ve Zeki Ezer tarafından HP Hatay örgütünün temeli atıldı.⁴⁰²

Mart ayında ise CMP Hatay'a çıkarma yaptı. Geniş kalabalıklar tarafından İskenderun ve Belen'de karşılanan Bölükbaşı, arabasından otele kadar omuzlarda taşındı. Yerel halk tarafından yüksek alaka görmekteydi.⁴⁰³ Ertesi gün Antakya'da konuşma yapan Bölükbaşı 2 saat süren konuşmasında “*DP liderleri CHP mektebinde*

³⁹⁸ *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1955.

³⁹⁹ Birand, ss.122-123.

⁴⁰⁰ *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1955.

⁴⁰¹ *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1955.

⁴⁰² *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1956.

⁴⁰³ *Cumhuriyet*, 29 Mart 1956.

yetiştiler. Tamamen onların zihniyetine sahiptirler. Zihniyet değiştirmek de gömlek değiştirmek kadar kolay değildir” sözleriyle 2 partiye de yüklenirken kalabalıklar tarafından alkışlarla sözü kesiliyordu.⁴⁰⁴

10 Nisan 1956 günü Gaziantep mitingini yapan Başbakan Menderes, “bazı ihtilalci metotların engellenmesi için” yeni kanunlar getireceklerini söyledi. Birkaç hafta sonra yargıda pek çok tayin ve nakil yapıldı. 23 yüksek yargıç, emekliye sevk edildi. Ardından basın yasası yürürlüğe kondu. “Resmi şahışlar hakkında kötü düşünceyi davet edecek yayınlar” yasaklandı. Bu tanıma uyan her haber tekzip ediliyordu. Kimi gazetelerde tekzipler nedeniyle ilk sayfada yer kalmıyordu.⁴⁰⁵ Basın, baskı altına alındı.

Haziran ayında ise *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu* ile protesto amaçlı tüm toplantılar suç kapsamına alındı. Seçim dönemi dışında mitingler de yasaklandı. Bu amaçla toplanan kalabalıkları dağıtmak için güvenlik güçlerine silah kullanma yetkisi verildi.⁴⁰⁶ DP, ikinci zaferinin verdiği özgüvenle muhalefeti ezmeye kararlıydı.

Hükümetin, Suriye’nin Asi Nehri zerine baraj inşa ederek Hatay’ı susuz bırakma ihtimalini uluslararası arenada engellemeye çalıştığı günlerde Hatay, bir trafik kazasıyla sarsıldı. Adana’ya gitmekte olan İşkenderun Belediye Başkanı Hamza şengül’n bulunduğu aracın bir tankerle çarpışması sonucu şengül hayatını kaybetti.⁴⁰⁷

3 Ekim 1956 günü İşkenderun’daki meydanlar DP bayraklarıyla süslenmişti. Başbakan Adnan Menderes İşkenderun’daki Atatürk Meydanında kalabalığa hitap ederken İşkenderun ve Antakya civarında yapılan petrol araştırmalarının olumlu sonuçlandığını ve sondaj kuyularının yakında açılacağını müjdeliyordu. CHP’ye yüklenen Menderes “...eğer bu petrolerin araştırılmasına bizden evvel mesela 15-20 sene mukaddem başlanmış olsaydı, bugün Türkiye bu petrolleri bir hayli zamandan beri bulmuş ve nimetlerine ulaşmış olurdu...Fakat her şeyde olduğu gibi bu hususlar da ihmal edilmiş ve bu derece mühim bir iş bugüne kadar geciktirilmiştir...”.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 30 Mart 1956.

⁴⁰⁵ Birand, ss.133-134.

⁴⁰⁶ Fatih Tuğluoğlu, “Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi”, *Tarihin Peşinde*, s:15, 2016, s.163.

⁴⁰⁷ *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1956.

⁴⁰⁸ *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1956.

Ertesi gün Reyhanlı'ya geçen Menderes mitingde ekonomik hamlelerinden bahsettikten sonra konuyu Suriye'ye getirdi ve şunları söyledi;

*“Sevgili Reyhanlılılar! Hududun ötesinde dost ve kardeş bir millet yaşamaktadır. Bu dost ve kardeş milletin refah ve saadetini temenni etmekten başka bir emelimiz yoktur. Herkes bilir ki hudutların ötesinde kimsenin bir karış toprağında gözümler yoktur...Kendilerine dini, vicdani, tarihi ve içtimai bir rabıta ile bağlı bulunduğumuz Arap milletlerine karşı büyük bir muhabbet duyuyoruz. Hatay'ı bu ziyaretimin meselelerinizi mahallinde tetkik etmemin neticelerini pek yakında göreceksiniz...”*⁴⁰⁹

6 Ekim 1956 tarihli bir raporda *Hatay Vilayetinin Maarifle İlgili Dilekleri* sıralandı. Bu rapora göre Hatay'daki ilkokul çağındaki çocukların şehirde %60,8'i ve köyde %34,3'ü okula gitmekteydi. Tüm çocuklar için Hatay'daki 169 okula ilave olarak 186 okul daha yaptırılması gerekiyordu. Vilayetteki 547 öğretmene ek 765 öğretmen daha atanması gerekiyordu. Hatta bu ihtiyaç için bir öğretmen okulu kurulmalıydı.⁴¹⁰

Antakya Lisesindeki öğrenci sayısı 900'ü geçtiği için okulun genişletilmesi ve yatılı hale getirilmesi talep edilirken, Antakya Kız Enstitüsüne yeni bir bina yaptırılması isteniyordu. Öğrenci sayısı 1000'i geçen İskenderun Lisesi için de ek bina yapılması istenirken, İskenderun'a bir kolej açılması ve İskenderun Kız Enstitüsünün boşalan İskenderun Halkevi binasına nakli talep ediliyordu.⁴¹¹

1957 yılı 1956'dan daha çalkantılı geçecekti. Zira Cumhuriyet tarihinin ikinci erken seçimine sahne olacak '57 senesi DP açısından kırılma noktası olacaktı. 31 Mart 1957'de, o günlerde CHP'nin Hatay'daki kalesi addedilen Reyhanlı'da önceki dönem CHP Hatay Milletvekili Hasan Reşit Tankut başkanlığında kongre yapıldı.⁴¹²

Yaklaşık 1 buçuk ay sonra toplanan DP Hatay İl Kongresi ise CHP'ninki kadar sakin geçmedi. DP Hatay Milletvekili Celal Ramazanoğlu başkanlığında başlayan kongrede Hatay Valisi Ethem Yetkiner ve Hatay Savcısı da hazır bulunuyordu. Parti Müfettişi Nusret Pirinççioğlu'nun delegelerin konuşmalarına müdahalesiyle toplantı gergin bir havada geçti. Delegeler, Müfettişi “Tek Parti Dönemi” müfettişleri gibi davranmakla suçlarken toplantıya ara verilmesiyle

⁴⁰⁹ **Cumhuriyet**, 5 Ekim 1956.

⁴¹⁰ **BCA**, 30.1/113.714.6.

⁴¹¹ **BCA**, 30.1/113.714.6.

⁴¹² **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1957.

tansiyon düşürüldü.⁴¹³

Ardından Hatay'da gövde gösterisi sırası CHP'ye gelmişti. 31 Mayıs günü İskenderun'da konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek DP'yi yerden yere vurdu. *"Seçimlere hazırlanın! Bahar havası bitmiş, yaz gelmiştir!"* diye konuşan Gülek şöyle devam etti *"Akdeniz'in incisi, İskenderun bugün bataklık içerisindedir. Belediyeye bu bataklıkları kurutmak için verilen paralar ne oldu? ... İskenderun'a geldiğimde, bizim zamanımızda yapılan liman ve fabrikalardan başka bir şey görmedim..."*.⁴¹⁴

Ertesi gün CHP Hatay İl Kongresinde konuşan Kasım Gülek CHP'nin iktidara gelmesi halinde lüks ve israfa son vereceklerini, iki meclisli bir yapı kuracaklarını ve Seçim Kanununun değişeceğini vaat ederken dinleyenler arasında Hatay Savcısı, HP İl Başkanı ve DP İlçe Başkanları da vardı. Gülek, Hatay'ın Türkiye için ayrılmaz bir parça olduğunu ifade ettikten sonra *"...Hatay'ı haritalarında gösteriyorlar. Unutmasınlar ki karşılarında Türk ordusu vardır ve bu ordu ancak hak ve hakikat için hareket eder..."* sözleriyle Suriye yönetimine seslendi. Ardından konuyu DP'ye getirerek *"İktidar hür ve serbest seçimlerden korkuyor. Baskı yaptılar ve dini politikaya alet ettiler. Biz iktidara geldiğimizde milletvekili sayısını ve maaşını muayyen bir hadde indireceğiz ... Köylüyü inim inim inleten borçlara bir çare bulacağız..."* diyerek vaatlerini sıraladıktan sonra Hatay'dan Antep'e hareket etti.⁴¹⁵

Haziran 1957'de DP karşısındaki 3 muhalefet partisini temsilen İnönü, Osman Bölükbaşı ve Fevzi Lütü Karaosmanoğlu, İsmet Paşanın Heybeliada'daki evinde toplandılar. Amaçları ortak bir seçim stratejisi hazırlamaktı. HP başından beri bu stratejiden yanaydı. Görüşmeler aylar sürdü fakat DP'nin Seçim Kanunundaki değişikliği ile bu ortak stratejiye ihtimal kalmadı.⁴¹⁶

23 Temmuz günü ise Hatay'ın Türkiye'ye katılımının 18. yıldönümü heyecanla kutlandı. Milletvekilleri, yetkililer, Jandarma Er Okulu ve Deniz Eğitim Alayının da katıldığı törende çevre illerden mücahitler de boy gösterdi.⁴¹⁷

Ağustos ayına gelindiğinde ise HP Hatay Milletvekili Şekip İnal reisliğinde

⁴¹³ **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1957.

⁴¹⁴ **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1957.

⁴¹⁵ **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1957.

⁴¹⁶ Birand, s.137.

⁴¹⁷ **Milliyet**, 24 Temmuz 1957.

toplanan Antakya Merkez İlçe Kongresi kalabalık bir katılımı 25 Ağustos günü toplandı. İnal “*Memleketi kara günlere götürmekte olan DP’nin iktidardan mutlaka uzaklaştırılması lazımdır. Bu da ancak muhalefetin iş birliğiyle mümkündür. İktidar bu iş birliği karşısında endişelidir!*” sözleriyle CHP ve CMP’ye seslendi.⁴¹⁸

4.3. 1957 SEÇİMLERİ VE ALTINCI DÖNEM GELİŞMELERİ

8 Eylül 1957’de ise HP Hatay İl Kongresi toplandı. *Güneş Sineması* salonundaki kongrede Hatay Savcısı ve Hatay Emniyet Müdürü de dinleyiciler arasındaydı. İktidar sert bir üslupla eleştirilirken muhalefet partilerine tekrar iş birliği çağrısında bulunuldu. Kürsüde heyecanlı bir konuşma yapan Şekip İnal, DP’nin imar hareketlerinden vurgun yaptığını iddia etti. Ardından tekrar muhalefete seslenen İnal “*Muhalefetin iş birliğine karşı tedbir alacaklarını söylüyorlar. Hiçbir sert tedbir bizi yolumuzdan alıkoyamaz. Hiçbir şeyden çekinmeden yolumuza devam edeceğiz!*”⁴¹⁹

9 Eylül günü ise CHP 13. Olağan Kurultayı toplandı. İnönü adaletsiz bir seçime gidildiğini vurgularken, yapılan seçim usulsüzlüklerine değindi. Şartların giderek zorlaştığı bu süreçte kendilerine iktidardan cevap hakkı bile tanınmadığını söyledi. Ardından kürsüye alkışlarla HP Genel Başkanı Lütfi Karaosmanoğlu geldi ve heyecanlı bir konuşma yaptı. Kurultay İnönü’nün yerini rakipsiz korumasıyla son buldu.⁴²⁰

Seçimler hızla yaklaşırken her ilin nüfusu ve nüfusa denk düşen milletvekili sayıları yeniden ilan edildi. Yeni sayıma göre nüfusu 364.992 olarak tespit edilen Hatay’ın 1954’te 8’e yükseltile TBMM’deki sandalye sayısı 3 yıl aradan sonra 9’a yükseltildi.⁴²¹ Milletvekili sayısı da 602’ye çıkarıldı.

2 Ekim günü 30 ilde aday yoklamalarını tamamlayan DP’de Hatay Milletvekili adayları Şemsettin Mursaloğlu, Abdullah Cilli, Cemil Bahadırılı, Şevket Sarıcalı, Ali Fevzi Atahan, Ali Muhiddin Bereketoğlu, Mithat Kuseyrioğlu, Şerif Arzık ve Hüseyin Birgay olarak tespit edildi.

CMP Hatay milletvekili adayları ise; Ali Selçuk (tüccar), Ahmet Faik Olgun

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1957.

⁴¹⁹ **Cumhuriyet**, 9 Eylül 1957.

⁴²⁰ Uyar, s.156.

⁴²¹ **Milliyet**, 29 Eylül 1957.

(avukat), Kasım Pişkin (fabrikatör), Selahattin Sonat (tüccar), Tevfik Paksu (tüccar), Mustafa Sönmez (çiftçi), Enver Çakıdağ (e. subay), Şakire Adnan Batılı (ev kadını) ve 1950’de CHP’den istifa eden Dr. Vedi Bilgin idi.⁴²² Milletvekili profillerine bakıldığında geniş bir tabana hitap eden, her kesimden insan barındıran bir listeydi.

HP Hatay milletvekili adayları; Şekip İnal, Sadık Galioğlu (çiftçi), Seyfi Ekal (çiftçi), Nurettin Kahraman (avukat), Sadık Doktoroğlu (avukat), Hulki Öcal (avukat), Hamza Çelebi (avukat), Ali Dingiltepe (avukat) ve Dr. İbrahim İnal idi.⁴²³

CHP Hatay milletvekili adayları; Ali Şelhum Devrim, Ahmet Sırrı Hocaoğlu, İnayet Mursaloğlu, Ömer Fevzi Reşa, İzzettin Cilli, İhsan Ada, Rıfat Bahadır, Hasan İkiz ve Ahsen Aral idi.

CHP ve DP adayları yan yana koyulduğunda Hatay’daki siyasi mücadelenin boyutları daha net ön plana çıkabilir; CHP adayı A. Sırrı Hocaoğlu 1952’de DP’den istifa ederek CHP’ye geri gelmişti. CHP adayları İnayet Mursaloğlu ve Ö. Fevzi Reşa ile DP adayları Şemsettin Mursaloğlu ve Şevket Sarıcalı yakın akrabalar idiler. Seçime 1 hafta kala aynı aileden DP’li Kadri Mursaloğlu da istifa ederek CHP’ye katılacaktı. DP adayı Abdullah Cilli ile CHP adayı İzzettin Cilli ise öz kardeşlerdi. Seçime işte böyle bir tablo içinde giriliyordu. Mücadele, kardeşler arasına kadar etki etmişti.

13 Ekim 1957’de seçim öncesi son mitinglerini yapan CHP Genel Sekreteri Gülek İskenderun’da Hataylılara seslenirken hayat pahalılığı ve partizan idareden dem vurduktan sonra, Hataylılardan kendilerini Fransız idaresinden kurtaran CHP’yi yeniden iktidara taşımalarını istemiştir.⁴²⁴

15 Ekim günü bir harita yayınlayan *Cumhuriyet*, 1 haftadır her ilde seçim anketi ve incelemeleri yapan ekiplerinin tahminlerini gazetesine taşıdı. Gazetenin seçim ekiplerinin tahminlerine göre DP’nin 20 ve CHP’nin de 19 ilde kesin kazanacağı öngörülürken kalan 25 ilde ise sonuçların tahmin edilemediği kaydediliyordu. *Cumhuriyet* gazetesinin tahminlerine göre Hatay’da CHP kazanacaktı.⁴²⁵

Başbakan Menderes seçim döneminin en ağır konuşmasını Trabzon

⁴²² *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1957.

⁴²³ *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1957.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1957.

⁴²⁵ *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1957.

mitinginde yaptı. İsmet İnönü'ye "iktidar hastası" diye seslenen Menderes'e, İsmet Paşa şu sözlerle yanıt veriyordu; *"Eğer DP'nin şansı varsa benim sağlığında çekilmek lütfuna uğrar. Onları ileride müdafaa edecek tek adam ben olacağım..."*⁴²⁶

Hatay'daki siyasi hava da oldukça gerilmişti ki 22 Ekim günü Cumhurbaşkanı Bayar'ın İskenderun ziyareti ile bazı olaylar patlak verdi. İskenderun Havaalanına inen Bayar, kalabalık tezahüratları ile kent merkezine ilerlerken DP'lilerin karşısında toplanan CHP'liler İsmet İnönü için sloganlar atmaya başladı. Ardından Bayar'ın konuşma yapacağı alana girmek isteyen CHP'lilere DP'liler izin vermeyince arbede yaşandı. Araya giren polisler CHP'lileri meydandan çıkarırken 8 CHP'liyi de gözaltına aldı.

Ardından CHP'liler karakol önünde toplanarak gözaltına alınan partililerin serbest bırakılması için protestoya başladı. CHP'li yöneticiler araya girerek kalabalığı güç bela dağıtarak olayların büyümesini engellediler. Celal Bayar ise aksayan konuşmasını ancak akşam 22.45'te tamamlayabildi.⁴²⁷

Nihayet 27 Ekim 1957'de gerçekleşen genel seçimlerde sandıktan yine DP çıktı. Fakat toplumsal muhalefet hissedilir bir hal aldı. 1954'ten sonra rüzgâr tersten esmeye başlamıştı. DP'nin oy oranı %47,8'e gerilerken, çoğunluk haline gelen muhalefette CHP %41, CMP %7,1 ve HP %3,8 oy aldı. Sadece Sinop'u kaybeden CHP Ankara, Hatay ve Adana gibi yaklaşık 20 şehirde seçimi önde tamamlayarak meclisteki sandalye sayısını 178'e çıkarırken, DP ise 79 sandalye kaybederek 424 milletvekili kazandı. CMP ve HP ise dörder milletvekilliği kazanarak meclise girdi.

Yoksulluk ve hayat pahalılığı kendini iyiden iyiye hissettirirken, DP ilk 4 yılda yakaladığı desteği giderek kaybediyordu. Krediler kesildi, dövizler eridi, milli gelir azaldı ve enflasyon engellenemez bir hal aldı.⁴²⁸ Seçim sonuçları tam da bu tabloyu yansıtıyordu. Üreticiler bu ağır ekonomik koşullar altında eziliyordu. Nitekim halkının büyük bir bölümü çiftçi olan Hatay'da da durum bundan ibaretti.

Hatay'da ise CHP yeniden seçimi kazandı. Önceki seçimi yaklaşık 27.000 oyla önde tamamlayan DP, 1957'de 2000 oy (%1,4) farkla Hatay'ı tekrar kaybetti. Böylece 11. Dönem TBMM Hatay Milletvekilleri; Ali Şelhum Devrim, Ahmet Sırrı Hocaoglu, İnayet Mursaloğlu, Ömer Fevzi Reşa, İzzettin Cilli, İhsan Ada, Rıfat

⁴²⁶ Birand, s.138.

⁴²⁷ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1957.

⁴²⁸ Birand, s.140.

Bahadır, Hasan İkiz ve Ahsen Aral oldular.⁴²⁹

8 Kasım günü DP Ordu, Aydın ve Hatay'daki seçim sonuçlarına itiraz etti. Zira bu kentlerde seçim günü olaylar patlak vermişti. Hatay'da bir DP'li ise hayatını kaybetmişti. Hatay İl Seçim Kuruluna yapılan itiraz reddedilince, Yüksek Seçim Kuruluna itiraz edildi ve incelemenin ardından sonuçlar kabul edilerek onandı.⁴³⁰

Yenilgi ise DP'nin alışık olmadığı bir durumdu. Zira seçimden sonra DP Hatay örgütü ikiye bölündü. İki taraf da birbirini mağlubiyetin sebebi olarak görüyordu. Aradaki çatışma öyle bir hal aldı ki 21 Kasım 1957'de toplanan DP Hatay İl İdare Kurulunda DP Hatay İl Başkanı ve Antakya Belediye Başkanı olan Fuat Atahan'ın il başkanlığı düşürüldü.⁴³¹

1958 yılı gelip çatmıştı. 1960 askeri müdahalesinden önceki son kırılma noktası bu sene yaşanacaktı. Kutuplaşma hiç olmadığı kadar artacak, ekonomi bir çıkmaza girecekti. Yapılan son devalüasyon ile Dolar 2.80 TL'den 9 TL'ye çıktı ve ithalat durma noktasına geldi. DP iktidarı zor durumdaydı.

1 Kasım 1957'de TBMM yeni yasama yılına başladı. Hasta olduğu için yemin törenine bile katılamayan CHP Hatay Milletvekili İzzettin Cilli'nin koltuk değnekleriyle gelip yemin ettiği 20 Ocak 1958 tarihli meclis oturumunda TBMM 2 idam cezasını oyluyordu.⁴³² 4 gün sonra ise YSK, Hatay seçim sonuçları için başlatılan incelemenin tamamlandığını açıklayarak CHP'nin kazandığını onayladı.

Öte yandan Kıbrıs sorunu patlak vermişti. 1954'ten beri Yunanistan Kıbrıs için *self-determinasyon* istiyordu. Bu konuda *Birleşmiş Milletlere* (BM) çeşitli başvuruda bulunmuştu. 1955'te kurulan *EOKA* ise şiddet eylemlerine başlamıştı. Kıbrıs'taki Türklerin mücadelesine Türkiye her alanda destek veriyordu. Nitekim hükümet diplomatik adımlar atarken kamuoyu da bu konuda mitingler düzenleyerek Kıbrıs'a destek oluyordu. 14 Haziran 1958'de Türkiye'nin çeşitli kentlerinde Kıbrıs mitingleri yapıldı. Hatay Antakya'da toplanan binlerce insan sloganlarla meydanı doldurdu. Mitingin en ilginç yanı ise Hatay Rumlarının da mitinge katılıp desteklemesiydi. "*Kıbrıs Türk'tür*" dövizleriyle alana gelen Rumlar, açıkça desteklerini gösterdiler.⁴³³

⁴²⁹ Payaşlı, s.115.

⁴³⁰ **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1957.

⁴³¹ **Milliyet**, 22 Kasım 1957.

⁴³² **Cumhuriyet**, 21 Ocak 1958.

⁴³³ **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1958.

Bir hafta sonra aynı manzara İskenderun'da da yaşandı. 70 bin kişi İskenderun'da Kıbrıs için miting yaptı. İskenderun'daki Ortodoks Kilisesi de bu mitinglere katılarak destekledi. Konuşmacılar “*Kıbrıs, ikinci Hatay olacaktır*” diyerek adanın kurtarılması çağrısında bulunurken Kıbrıs'ın İskenderun Körfezine demirlemiş bir gemi kadar Türkiye'ye ait olduğu tezahüratlarla söyleniyordu. Kalabalık öyle coşkuluydu ki gazetelerde Yunan bandıralı bir şilebin mürettebatının kalabalık dağılana kadar İskenderun Limanına inmedikleri yazıyordu.⁴³⁴

O sene Kıbrıs meselesi gündemi epey süre meşgul etti. Fakat iç siyasetteki hararet düşmüyordu. 1957 seçimlerinde güç kaybı yaşayan DP, muhalefetin sesini kısma kararlıydı. İlk olarak 27 Aralık 1957'de Meclis Başkanının yetkileri genişletildi. Başkana meclis zabıtlarından “uygun görmediği” kısımları silme ve yayınlamama yetkisi verildi.

Başbakan Menderes ise kendini “*Muhalefet zorlaya zorlaya bizi bazı tedbirler almaya mecbur etti*” sözleriyle savunuyordu. Fakat bu kanunların demokrasiye aykırı olduğunu da kabul ediyordu.⁴³⁵

4.3.1. Askeri Müdahaleye Giden Yol ve Vatan Cephesi

Başbakan Menderes'in muhalefeti sıkıştırma isteği, Ekim ayında doruk noktasına geldi. 12 Ekim 1958 günü DP Manisa İl Kongresinde konuşan Menderes, “*Politika ve ihtirastan verasete vatandaşların karşımızda kurulmuş olan kin ve husumet cephesine karşı vatanperver gayretlerini birleştirip eserlerinin müdafasına azmetmiş bir vatan cephesinin kurulması zarureti kendisini göstermiştir*” diyerek vatandaşları DP önderliğinde kurulacak olan *Vatan Cephesi*ne katılmaya çağırırdı.⁴³⁶

Türkiye artık yeni bir kutuplaşma evresine girmişti. DP kendisine karşı birleşme çabasındaki muhalefeti “*Şer Cephesi*” olarak, kendini de “*Vatan Cephesi*” olarak tanımlıyor ve bu slogan gittikçe toplumu ayrıştırıyordu. Ardından ülkenin genelinde *Vatan Cephesi Ocakları* açılmaya başlandı. Bu isimle gazeteler bile piyasaya çıktı. Hükümete yakın gazeteler ise propaganda faaliyetlerine hız verdi.

⁴³⁴ Cumhuriyet, 23 Haziran 1958.

⁴³⁵ Hakkı Uyar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek Vatan Cephesi*, (V.Cep.) Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, ss.34-35.

⁴³⁶ Uyar (V. Cep.), s.35.

Tüm gün radyoda *Vatan Cephesine* kayıt olanların isimleri birer birer okunuyordu.

DP'nin amacı muhalefete gözdağı vererek hala desteklendiğini kanıtlamaktı. Muhalefet de bu örgütlenmeye karşı “*Güç Birliği Ocakları*” örgütlenmesi başlatarak kutuplaşmayı başka bir boyuta taşıdı.⁴³⁷ Örgütlenme yarışı hız kazandıkça bu ayrışma kentlere ve kırsala yayıldı. Hatta kıraathaneler bile bölünmeden payını aldı. Safları sıklaştıran muhalefette ise 16 Ekim 1958’de CMP ve *Türkiye Köylü Partisi* birleşerek *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi* (CKMP) adını aldı. Arından 24 Kasım günü ise HP kendini feshederek CHP’ye katıldı.

Vatan Cephesi örgütlenmesi Hatay’da da hızlı başladı. İskenderun, Reyhanlı, Belen hatta Mengüllü Köyü gibi ufak yerleşimlerde bile örgütlenme hız kazandı. 1 Ocak 1960 tarihli bir rapora göre o güne dek 8.666 Hataylı *Vatan Cephesine* katılacaktı. En az katılım ise Yayladağı, Dört Yol, Hassa ilçelerinden olurken Samandağ ile ilgili bir kayda bile rastlanamamıştır.⁴³⁸

Siyasi atmosfer bu denli gerilmişti ki CHP, kalesi sayılan Reyhanlı’da 30 Kasım 1958’de İlçe Kongresini topladı. Saat 10:00’da toplanan kongrede Hatay ve Adana Milletvekilleri konuşma yaptı. Kürsüye en son CKMP’den istifa ederek CHP’ye katılan Kırşehir Milletvekili Fazıl Yalçın geldi. Yalçın “*Güç Birliği kararı bu milletin istikbalinin çok parlak bir müjdecisidir*” dedi ve ekledi “*Türk tarihi bu kararı şerefle ve takdirle anacaktır...*”⁴³⁹

Bir hafta sonra ise İnönü, yolda sık sık kurban kesilmesi için mola vererek uzun bir konvoy ile Hatay’a geldi. Makam aracını yanlış yönlendiren Trafik Polisleri nedeniyle İskenderun’a girmekte geciken İnönü İskenderun CHP İlçe binasının önünde izdihamla karşılandı. Kalabalık öyle bir haldeydi ki 15 dakika boyunca arabasından dahi inemeyen İsmet Paşa aracın içinde fenalaştı. Güçlülükle binaya geçen İnönü konuşma bile yapamadan Antakya’ya hareket etti.⁴⁴⁰

Antakya’da da izdihamla karşılanan İnönü doğrudan CHP Antakya İlçe Kongresinin yapıldığı sinema salonuna geçti. 500 kişilik salon hınca hınç doluydu. Yaklaşık 3000 kişi de içeri girmeye çalışıyordu. Meydanda ise 10.000 kişi İnönü’ye

⁴³⁷ Aziz Kılıç, “Hatay’da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)”, **Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2020, ss.129-130.

⁴³⁸ Kılıç, s.131.

⁴³⁹ **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1958.

⁴⁴⁰ **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1958.

tezahüratlar ediyordu. Kongrede ilk sözü Genel Sekreter Gülek aldı. İktidarın israf politikaları uyguladığını iddia etti. Ardından Turan Güneş demokrasinin aldığı yaralardan ve 1957 seçimlerinde yapılan hilelerden bahsederek iktidara yüklendi. Ardından kürsüye gelen İnönü “*Siz Hataylılar Millî Mücadeleyi iki kat hicran ile devam ettirdiniz. Yabancı istilasının acılarını 15 sene fazlasıyla çekmeye mecbur olmuş bir vatan parçası üzerinde şerefle yaşıyorsunuz...*” sözleriyle konuşmasına başladı ve şöyle devam etti “*...iç politikada en büyük şiddet projesi, vatandaş için hiçbir huzur ve emniyet bırakmayarak ortaya konmuştur. Eğer bu projenin tatbikine geçilmek istenirse Ortadoğu’da bildiğimiz en fena idareyi memleketimizde yaşayacağız ... Sevgili hemşerilerim! Hür basın insan haklarının büyük davacısı olarak çırpınmaktadır...*”⁴⁴¹

Ertesi gün ise HP Hatay İl Teşkilatı, İl Başkanı Ahmet Rıza Eryılmaz ve DP eski Hatay Milletvekili Şekip İnal uzun bir toplantının ardından tüm örgüt CHP’ye katılma isteğini o sırada Gaziantep’e geçmiş olan İnönü’ye bir telgraf çekerek bildirdiler.⁴⁴² Karardan memnun olmayan HP’liler ise tam tersi yönde *Vatan Cephesine* kaydoldu.⁴⁴³

15 Aralık 1958 günü CHP Hatay Milletvekili İhsan Ada’nın Adalet Bakanına yönelttiği soru önergesine gelen yanıt ise DP’nin basın üzerindeki baskısını bir kez daha gözler önüne serdi. Önergeye cevap veren Bakan Esat Budakoğlu, 1954-1958 arası siyasi nedenlerle 238 gazeteci mahkûm edilmiş, 101 dava düşmüş ve 366 beraat kararı verilmişti. Basına nefes aldırılmıyordu.⁴⁴⁴

1958 yılı böyle geride kalırken 1959 yılına bir skandalla girildi. İskenderun’daki *Ulus* gazetesinde çıkan bir haberde THY içindeki suiistimaller yapıldığı yönündeki haber üzerine İskenderun Savcılığı derhal harekete geçti ve gazete sahiplerine tebligat gönderildi. Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arman ile muhabir Özsan Öymen hakkında hakaret davası açıldı.⁴⁴⁵ 28 Ocak günü *Toplu Basın Mahkemesinde* görülen davada muhabir hakkında hapis cezası istendi. CHP’nin tepkisini çeken olay basın konusunda yeni tartışmaları beraberinde getirdi. Muhalif gazetelerde basın davaları geniş yer tutmaya başladı.

⁴⁴¹ *Milliyet*, 7 Aralık 1958.

⁴⁴² *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1958.

⁴⁴³ Kılıç, s.137.

⁴⁴⁴ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1958.

⁴⁴⁵ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1959.

12 Ocak 1959'da ise CHP'nin 14. Olağan Kurultayı toplandı. CHP bu kurultayda açıkladığı *İlk Hedefler Beyannamesi* ile yol haritasını çizdi. 10 maddelik beyannamede CHP tarafsız devlet başkanı, yargıç güvencesi, Anayasa Mahkemesi kurulması, basın özgürlüğü, özerk üniversite ve en önemlisi iki meclisli bir yapıdan bahsediyordu. Bu beyannamenin henüz yankıları sürerken 17 Şubat günü Menderes'in Londra'da yaşadığı uçak kazası gündemi allak bullak etmişti. Menderes tedavisinin ardından Türkiye'ye döndüğünde büyük bir coşkuyla karşılandı.⁴⁴⁶ Bu olay kısa süreli bir sakinlik yarattıysa da Türkiye henüz daha büyük olayların eşiğindeydi. Yumuşama imkânı bulan iktidar ve muhalefet siyasi inatlarından vazgeçmeyince ülkenin eski hale dönmesi de uzun sürmedi.

25 Mart 1959 günü ise Antakya'daki Ulu Camii sıra dışı bir olaya tanıklık etti. Namaz sonrası avludaki bir taşın üzerine çıkan astsubay kıyafetli biri bu konuşmayı yapmasının Ankara tarafından istendiğini iddia ederek CHP'nin dinsiz bir parti olduğunu haykırdı ve DP'nin Allah'ın partisi olduğunu söyledi. Bazı DP'lilerin alkışları arasında Said-i Nursi'nin birkaç kitabını çıkararak kalabalığa satmaya başladı. Polisin olay yerine gelmesinden önce kaçan şahıs hakkında yakalama kararı çıkarıldı.⁴⁴⁷

Memurlara siyaset yasağının kaldırılmasının ardından devlet memurlarının bile *Vatan Cephesine* kaydolmaya başladığı, hatta İskenderun'daki TCDD işçilerinin *İskenderun İstasyon Vatan Cephesi'ni* kurup Başbakan Menderes'e bağlılık bildirdiği günlerde⁴⁴⁸, yanına 46 milletvekilini alarak *Millî Mücadele* güzergahında mitinglere başlayan İnönü, 29 Nisan 1959 günü Uşak'a gelmişti ki taşlı saldırıya uğramasıyla olaylar değişti. Ardından neredeyse her gittiği ilde saldırıya uğradı. Kayseri de ise ordu İsmet İnönü'yü selamlayarak ilk defa tarafını belli etti. Kayseri yolunda görevli Binbaşı, İsmet Paşa'yı Kayseri'ye almamak üzere emir almıştı fakat emri uygulamadı. Ertesi gün ise istifa etti. Bu itaatsizlikler ve istifalar DP kanadını iyiden iyiye darbe kuşkusuna itti. Askeri müdahale yaklaşıyordu.

Gazetelerde Mersin'in ardından Adana ve Antakya'da da kahve yetiştirileceği haberlerinin yer aldığı günlerde 6 Temmuz 1959'da Türk Ordusunun Hatay'a girişinin 21. Yıl dönümü kutlanmaktaydı. Bu törenlere yüksek katılım olduğu

⁴⁴⁶ Birand, ss.149-152.

⁴⁴⁷ **Cumhuriyet**, 29 Mart 1959.

⁴⁴⁸ Kılıç, s.142.

medyada geniş geniş anlatılmaktaydı. 23 Temmuz günü yapılan Hatay Kurtuluş Bayramı etkinliklerinde ise jetler gösteri uçuşu yaptıktan sonra ilk defa mehter takımı da kutlamalara katılmıştır. Tayfur Sökmen ise İstanbul'da gazetecilerle buluşarak Hatay hakkında anılarını anlattı.⁴⁴⁹

Kasım 1959'da ise gazetelerde İçişleri Bakanlığının yaptığı çalışma sonucu 12 ilçenin il yapılacağı haberi manşeteydi. Habere göre DP Hükümeti İskenderun, Merzifon, Kırıkkale, Beypazarı, Iğdır, Ardahan, Kilis, Karaman, Akşehir, Aksaray, Divriği ve Konya Ereğlisi ilçelerini il yapmaya hazırlanıyordu. İkinci aşamada ise Silifke, Bayburt, Develi ve Şebinkarahisar'ın il yapılacağı ifade ediliyordu.⁴⁵⁰

Bir yanda ekonomi, bir yanda basın ve son zamanlarda ismi çokça duyulan irtica. DP hükümeti sorunlarla boğuşurken muhalefeti hepsinin sorumlusu olarak görmeye devam ediyordu. Muhalefet iktidara yüklendikçe, Başbakan Menderes de gittikçe üslubunu sertleştiriyordu. 13 Şubat 1960'ta Islahiye mitinginden sonra Hatay'a gelen Menderes, Hassa'da yaptığı konuşmasında ülkenin geri kalmasının tek sebebinin işleri kısırlaştıran CHP olduğunu iddia etti. Ardından Kırıkhan'a geçti ve orada da sert bir konuşma yaptı;

"...Sorarım şimdi size, Halk Partisinin başını aratacak bir kusurumuz ve bir noksanımız var mıdır? Allah için söyleyin! CHP giderse memleket idaresiz kalacak demişlerdi! ... Kimmiş seçim ve rey hırsızları? 1946'nın siyaset zorbaları kimler? Biz seçime asla hile katmadık ve katmayacağız!" dedi ve ekledi "Türk milletinin iradesini zebun etmek isteyenlere acımak gerekir. Her türlü nizam dışı hareketi, başladığı yerde kahretmeye azimliyiz!"

Ardından Antakya'ya hareket eden Menderes Antakya'da da büyük bir izdihamla karşılaştı. Askerler kalabalığı güç bela zapt ediyordu. Antakya'nın ihtiyaçlarının en kısa sürede tamamlanacağını ifade etti ve o gün orada kaldı.⁴⁵¹ Menderes'in Hatay için vaatleri ise şunlardı; Antakya-Topboğazı arasında yeni bir otoyol yapılması, Köy yollarının ıslahı, Hidroelektrik Santralinin takviyesi ve Asi Nehri üzerinde 3 köprü daha yapılacağı...⁴⁵² Hatay ziyaretinin ardından bastırılan CHP broşürlerine ise yayın yasağı getirildi.⁴⁵³ Ardından İskenderun'a geçen Menderes, orada da halkı *Vatan Cephesine* katılmaya davet ederek muhalefeti *Nifak*

⁴⁴⁹ **Milliyet**, 23 Temmuz 1959.

⁴⁵⁰ **Cumhuriyet**, 9 Kasım 1959.

⁴⁵¹ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1960.

⁴⁵² Payaslı, s.118.

⁴⁵³ **Milliyet**, 22 Şubat 1960.

Cephesi olarak tanımlandı.

Aynı günlerde DP Hatay İl Başkanı Dr. Mithat Kuseyrioğlu'nun Ankara'ya yazdığı raporda ise *Vatan Cephesine* Hatay'daki katılım şu şekilde bildiriliyordu; İskenderun'da 2923, Antakya'da 1213, Kırıkhan'da 1310, Altınözü'nde 1039, Reyhanlı'da 1031, Hassa'da 527, Dört Yol'da 330 ve Yayladağı'nda 293 kişi katılım sağlamıştı.⁴⁵⁴ *Nusayri* nüfusuyla öne çıkan Harbiye, Arsuz ve Samandağ hakkında ise bilgi verilmiyordu. Hatay'daki katılımın geneli kırsal kesimden geliyordu. CHP'nin politikalarını beğenmediğini ifade eden insanlar, ya da tüm köy halkı topluca *Vatan Cephesine* geçtiğini bildiriyordu. CHP'den istifa edenler de çoktu. Bunun arkasındaki esas neden 1950-1954 arası çiftçiye sağlanan destek olabilir.⁴⁵⁵

Siyaset yay gibi gerilmiş ve kopma noktasına gelmiş sayılırdı. Muhalif partiler birer birer susturulurken kışlalarındaki muhalefet sessizce büyümüşü. Askeri müdahalenin hızla yaklaştığı günlerde darbeye giden son kilometre taşı bir komisyonun kurulmasıyla döşenmiş oldu. 18 Nisan 1960 günü TBMM'de bir *Tahkikat Komisyonu* kuruldu. CHP devrim yapmak için örgütlenmek ve silahlanmakla suçlanıyordu. Komisyon bu gerekçe ile kuruldu. Komisyonla ilgili haberlere yayın yasağı getirildi ve ardından tüm siyasi faaliyetler durduruldu. Hemen ardından komisyon olağanüstü yetkilerle teçhiz edildi. 15 DP milletvekilinden oluşan heyet muhalefeti yargılayacak ve aldıkları kararlara itiraz edilemeyecekti. İnönü kürsüden şu sözleri sarf etti “*Bu yolda devam ederseniz, sizi ben bile kurtaramam...*”⁴⁵⁶

24 Nisan 1960 günü toplanan İskenderun'daki CHP toplantısı polis zoruyla dağıtıldı. Tahammülsüzlük her alana sirayet etmişti. Polis ekipleriyle Hatay Milletvekilleri arasında tartışma çıktı. *Tahkikat Komisyonu* kararı ile toplantı dağıtıldı.⁴⁵⁷

2 gün aradan sonra ise CHP Hatay İl Başkanı Bahri Bahadır, CHP Hatay eski Milletvekili Suphi Bedir Uluç ve CHP İskenderun İlçe İdare Kurulu Başkanı Tekin Yurdman tutuklandı.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Kılıç, s.132.

⁴⁵⁵ Kılıç, s.140.

⁴⁵⁶ Birand, s.165.

⁴⁵⁷ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1960.

⁴⁵⁸ **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1960.

Toplumsal tepki sokağa taşmıştı. İnönü'nün meclisten polis zoruyla çıkarılması, basının tam kontrol altında alınması sokaklarda yankı buldu. Ankara, İzmir ve İstanbul'dan peş peşe gösteri haberleri geliyordu. Polisin sert müdahalesiyle göstericiler hırpalanıyor ve dağıtılıyordu. Ordu ise fırtına öncesi sessizliğini yaşıyordu. 21 Mayıs günü Harbiye öğrencilerinin yaptığı yürüyüşün Ankara'da yankıları sürerken 27 Mayıs 1960 günü korkulan ve bir nevi beklenen oldu.

27 Mayıs gece 03:00'te hareketlilik başladı. Zırhlı birlikler ve Harbiye harekete geçti. Ankara'da da askerler pek çok noktayı ele geçirdi. Sabaha karşı 04:00 sularında ise Anadolu'daki diğer birliklere askeri müdahale haber verildi. Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes, diğer hükümet erkânıyla birlikte tutuklandı. Yargılamalar sonrası Menderes idam edilirken, Bayar ise 23 Eylül 1961'de 2 sene kalacağı Kayseri Cezaevine kondu.

O gün orada askerlik görevini yapmakta olan Nizamettin Bahçeci o günü şöyle anlatıyor; *“Bir gece vakti hepimizi uyandırdılar. Sirenler çalıyordu. Tatbikat yapılacağı söylendi. Sonradan öğrendik ki Celal Bayar'ı bizim olduğumuz yere getirmişler. Gecenin karanlığında hapishanenin çevresinde Bayar'ı kaçırma girişimi olursa diye tatbikat yaptık. Nereden hücum edilirse, cezaevini nasıl koruyacağımızı öğrettiler...”*⁴⁵⁹

27 Mayıs ve ertesi günlerde bu askeri müdahale “*Büyük İnkılap Hareketi*” olarak gazetelerde yer aldı. Gazeteler boy boy DP iktidarından memnun olmayan halkın sokaklarda askerlere yaptığı tezahürat ve şükran mitinglerini veriyordu. 3 Haziran 1960 günkü gazetelerde Düzce, İstanbul, Ankara ve İskenderun'daki coşkulu mitingler paylaşıyordu. 10 senelik bir dönem böyle kapanırken, bu müdahalenin açtığı kapı, Silahlı Kuvvetler içindeki bazı gruplara cesaret verecek ve Türkiye yeni bir döneme girecekti.

⁴⁵⁹ Nizamettin Bahçeci ile yapılan görüşme, 18 Şubat 2021.

SONUÇ

Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından İngiliz ve Fransızların Hatay'a yöneldiğine ve işgal girişimlerine dikkat çeken Mustafa Kemal Paşa'nın Hatay mücadelesi 1918'de başlamıştı. Ardından peş peşe Antakya ve İskenderun'un işgali ve ikili anlaşmalarla bölgenin Fransa'nın nüfuz alanı olmasından sonra Hatay'da yerel bazı direnişler baş gösterdi. 19 Aralık 1918 günü Dörtyol'da ilk kurşunun sıkılmasıyla süreç başladı. Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir direniş başlattığı haberinin yayılması ile temaslar başladı ve mücadele Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek gibi bazı isimlerin etrafında şekillenmeye başladı.

Hatay'ın da *Misak* içinde yer aldığını teyit eden Hataylı direnişçiler Gaziantep bölgesindeki *Kuvayı Milliye* askerleri ile iletişime geçerek silahlandılar. 1921 tarihli Ankara Anlaşması'na kadar süren çatışmalar Fransızlarla imzalanan anlaşma sonrası bir müddet duruldu. 1930'larda ise uygun zemin oluştuğuna kani olan M. Kemal, Hatay diplomasisini başlatarak bölgenin bağımsızlığı için her türlü çabayı sarf etti. Fakat *İstiklal Savaşı'nın* en kritik yılı olan 1921'in sonuna doğru Fransızlarla bir anlaşma imzalanması, Büyük Taarruz öncesi Fransızlardan mühimmat desteği almak ve Lozan Görüşmelerinde Fransızların desteğini kaybetmemek maksadıyla Hatay meselesi biraz ertelendi.

Suriyeli Milliyetçiler ve Fransızlar arasında yaşanan olaylar Fransızların bölgede etkinliğini kırmaya başladığı günlerde, Hatay mücadelesinin diplomatik safhası başladı. Hatay'ı Fransızların elinden almaya kararlı olan M. Kemal'i, çevresi bu davasından vazgeçirmeye çalışırken, kendisi Fransa'nın Avrupa'daki siyasi durumuna işaret ederek "*Fransızların tek kurşun atacak halleri yoktur!*" diyordu

Netice itibariyle, çabalar sonuç verdi ve Hatay'ın bağımsız bir devlet oluşundan yaklaşık 10 ay sonra da meclis kararı ile Türkiye'ye iltihak etmesiyle Atatürk'ün vasiyeti yerini bularak "Hatay, düşman elindeki esaretinden" kurtuldu. Fakat kendisinin ömrü bu iltihakı görmeye vefa etmedi.

Sonraki süreç içerisinde Hatay halkı Türkiye'ye ve yasalarına özlem ve bağlılıkla bir uyum sürecine girmiştir. Çeşitli resmi ziyaretler sonrası Türk Hükümetinden yatırımlar alan Hatay, kısa sürede kalkınma sağladı. II. Dünya Savaşı koşullarında bile tarım ihracatı ve İskenderun Limanından yapılan deniz ticareti ile

bu gelişimi sürdürdü.

Kentin etnik ve dini mozaik halindeki yapısı, Türk siyasetine göre şekillendi. Türkler diğer etnik unsurlar üzerinde etkinlik kazanabilmek için kendilerinden sonra en kalabalık olan Alevi Arapları kendi saflarına çekmeye çalıştılar. Zira Alevilerin yıllar içinde Araplaşmış olan Türkler oldukları tezine dayanarak kendilerine *Eti Türkü* dendi ve Türklerle beraber işbirliği yapmaları sağlandı. Aleviler ise Türklerle yakınlaşmayı, Suriye'deki Sünni yönetimin baskısı altında kalmamak ve Türkiye'deki laiklik ilkesini uygulayan karizmatik liderler nedeniyle kabul ettiler. İltihak sonrası Ermeni ve Hristiyan nüfusun pek çoğunun kentten ayrılışı ile siyasi denge bu çerçeve içinde kurulu kaldı. Hristiyanlar II. Dünya Savaşı'nın ağır şartlarından ötürü CHP'den uzaklaşıp DP'ye kayarken, Ermeniler ise bir Alevi kenti olan Samandağ içinde yaşadıkları için, Samandağ halkının eğilimi yönünde oy kullandıklarını aktardılar.

1945'te çok partili hayata geçilmesinin ve 1946'da DP'nin kurulmasının ardından Hatay'daki genel seçmen eğilimi uzun bir müddet CHP'yi destekledi. Hatay halkı, II. Dünya Savaşının kötü koşullarına rağmen muhalefete pek yanaşmadı. Hatay sadece 1954 seçimlerinde DP'yi destekledi. Kendisini Fransızlardan kurtaran parti olarak gördüğü CHP'ye bir nevi minnet bağı oluşturan Hataylıların 1954'te DP'ye kaymasının başlıca nedenleri ise, DP'nin Marshall Yardımları sonrası tarım yatırımları ve tarımda makineleşmeye verdikleri destek idi. Büyük bir çoğunluğunun çiftçi olduğu Hatay'da bu süreçte ibre DP'ye dönmeye başlamıştı ki, bu gelişmelere ek olarak arkasında büyük bir kitle olan Abdullah Cilli gibi bir vekil, parti içi bir mesele nedeniyle DP'ye geçerek dengeyi ve ibrenin yönünü iyice değiştirdi. Bu nedenle bölgedeki seçim faaliyetleri de süreç içerisinde iyice çetin bir hale geldi. CHP'lilerin sorunları çözememekle itham ettiği DP, İnönü ve CHP yönetimini savaş dönemi yaşanan zorluklardan sorumlu tutuyor ve İsmet İnönü'nün Hatay mücadelesine karşı olduğu propagandasını yayıyordu. Nitekim 1954'teki tarım desteği, ekonomik yardımlar, traktör ve asfaltın kente gelişi ve Abdullah Cilli faktörü DP'ye Hatay'da zafer kazandırdı fakat bu tablo pek uzun sürmedi. 1954 sonrası bozulan ekonomi ve maddi desteğin sekteye uğramasının ardından muhalefetin trendi tekrardan yükselmeye başladı. 1957'de yapılan erken seçimlerde ise DP'li ve CHP'li yöneticiler tekrar Hatay'da boy göstermeye başladı.

1957 seçimlerinde ise iki parti neredeyse önceki seçimlerdeki gibi ufak farkla yarışı noktaladılar ve CHP yeniden Hatay'da kazanmış oldu. Bozulan ekonomik koşullar, geneli çiftçilikle uğraşan Hatay halkının mağdur olması, DP'de yaşanan bölünmeler, gittikçe otoriterleşen iktidar Hataylılar üzerindeki etkisini kaybetmişti. Bu etki kaybını 1958'de başlatılan *Vatan Cephesi* uygulamasından da görebiliriz. Zira DP'nin güç kaybetmediğini ve hala halkta karşılığı olduğunu göstermek için başlattığı bu yeni örgütlenmeye Ocak 1960 itibarıyla 2 sene önce DP'ye Hatay'da oy veren yaklaşık 60.000 seçmenden yalnızca 8.666 kişi kaydolacaktı. DP'nin bu katılım sayılarını abarttığını göz önünde bulundurduğumuz zaman bu sayı daha da azalacaktır. Sonuç olarak DP diğer illerde olduğu gibi Hatay'da da güç kaybına uğradığını fark edince Menderes'in Hatay'a son ziyareti Şubat 1960'ta gerçekleşti. Kentin altyapısal sorunlarını çözeceğini iddia eden Başbakan Menderes, kentten ayrıldıktan sonra bir daha gelemeyecekti...

Her seçim döneminde bütün liderlerin boy gösterdiği ve sık sık ziyaret edilen Hatay bugün bile stratejik ve politik önemini devam ettirmektedir. Turizm faaliyetlerinin yanı sıra hem sanayi hem de tarım kenti olan Hatay'ın Asi Nehri, turizm yatırımları gibi bazı sorunları ise iltihaktan beri mevcudiyetini korumaktadır. DP-CHP çekişmesinden bugüne dek hala bazı mezhepsel bölünmeler kurcalanarak halk kutuplaştırılmaya çalışılmıştır.

Hatay Milletvekilleri ise sürekli mecliste ve bölgede oldukça faaldiler. Hatay'ın ihtiyaçları ve Hataylıların istekleri sürekli sorumlu bakanlıklara bildirilerek çözüm aranmış, siyasi çekişmeden dolayı bazı sorunlar çözülmüştür.

Etnik ve dini yapısıyla kendinden sürekli olarak "Hoşgörü Kenti" olarak bahsettiren Hatay, Türkiye'nin adeta küçük bir versiyonudur. Yahudi, Rum, Arap ve Türklerin iç içe ve barış içinde yaşadığı bu coğrafya tüm girişimlere rağmen hoşgörsünü korumayı başarabilmiştir. Yapılan seçimlere ve referandumlara yüksek katılım oranları halkın gelişmelere duyarlı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Hatay, tarih boyunca sahip olduğu önemi bugün de korumaya devam ederken, Türkiye için de önemini her fırsatta bir daha göz önüne sermiştir ve ileride de sermeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

1. Resmî Kaynaklar

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 490.01/302.1221.1.

BCA, 490.1/238.947.4.

BCA, 490.1/595.56.9.

BCA, 490.1/196.1779.1.

BCA, 490.1/595.56.9.

BCA, 490.1/253.1007.1.

BCA, 490.1/442.1828.1.

BCA, 490.1/584.17.1.

BCA, 490.1/1285.275.2.

BCA, 490.1/1385.597.1.

BCA, 490.1/196.781.1.

BCA, 490.1/196.779.1.

BCA, 490.1/302.1225.1.

BCA, 490.1/381.1609.1.

BCA, 30.18.1.2/90.28.8

BCA, 30.18.1.2/91.50.10.

BCA, 30.11/161.11.6.

BCA, 30.10/119.843.8.

BCA, 30.11.1/189.3.2.

BCA, 30.11.1/205.15.13.

BCA, 30.18.1.2/128.36.17

BCA, 30.1/66.416.8.

BCA, 30.10/5.27.19.

BCA, 30.10/5.27.20.

BCA, 30.1/131.847.3.

BCA, 30.1/113.714.6.

CHP 5. Kurultay Zabıtları

TBMM Albümü (1920-2010), Cilt 1, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü,
İkinci Basım, Ankara, Haziran 2010.

TBMM Arşivi Tercüme-i Halleri

TBMM Zabıt Cerideleri

2. Süreli Yayınlar

Akşam

Atayolu

Cumhuriyet

Hatay Postası

Hürriyet

İkdam

Milliyet

Tasvir

T.C. Resmî Gazete

Ulus

Yenigün

Vatan

Zafer

3. Kitaplar

Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 11. Basım, İstanbul, 2012.

Ahmad, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Akandere, Osman, **Millî Şef Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, Cilt: II, 7. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.

Baydar, Ertuğrul, **II. Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, T.C. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayınları, Ankara 1978.

Berkes, Niyazi, **Unutulan Yıllar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Birand, Mehmet Ali, Can Dünder, Bülent Çaplı, **Demir-kırat**, Can Yayınları, İstanbul, 2016.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul, 2005.

Duman, Levent, **Vatanın Son Parçası Hatay'daki Uluslaştırma Politikaları**, İletişim Yayınlar, İstanbul, 2016.

Kabasakal, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.

Kal, Nazmi, **Atatürk'ten Duymadığınız Anılar**, Salmat Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara 2020.

Karpat, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil, “Siyasal Tarih 1923-1950”, **Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)**, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.

Melek, Abdurrahman, **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Cumhuriyet Yayınları, 1999.

Mursaloğlu, Mehmet, **Sancak, Devlet, Millet Hatay (1938-1939)**, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Hatay, 2012.

Oran, Baskın (ed.), **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2009.

Payaslı, Volkan, **Sancak’tan Vilayet’e Hatay**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017.

Sencer, Muzaffer, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, May Yayınları, İstanbul, 1974.

Sıvış, Efe, **Türk Demokrasinin Sıfır Noktası**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019.

Sökmen, Tayfur, **Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Cumhuriyet Yayınları, 1999.

Tezel, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2002.

Toker, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990.

Toker, Metin, **DP’nin Altın Yılları 1950-1954**, Bilgi Yayınevi, İkinci Baskı, Ankara, 1991.

Uyar, Hakkı, **Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Uyar Hakkı, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek Vatan Cephesi**, (V.Cep.) Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Yetkin, Çetin, **Karşı Devrim 1945-1950**, Kilit Yayınları, 8. Basım, Ankara 2011.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2000.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2000.

4. Makaleler

Akıncı, Abdulvahap, Sefa Usta, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan İç Faktörlerin Analizi”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:29 Cilt:17, Aralık 2015, ss.41-52.

Balcıoğlu, Şükrü, “Sihhi Durumumuz”, *Yenigün*, 3 Ağustos 1939

Benhür, Çağatay, “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 15, Konya, 2004, s.325-337.

Çakmak, Fevzi, “*Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması*”, **History Studies**, V:7, Issue: 3, Eylül 2015, ss.1-21.

Şemsettin Çelik, “Hatay Alevileri (Nusayrileri) Hakkında Bazı Notlar (1938-1950)”, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 11, 2015, ss.65-98.

Çomaklı, Ertan, Fatih Koç, Kürşad Emrah Yıldırım, “Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, No: 2, 2012, ss.61-70.

Ertem, Barış, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri ve Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ile Yakınlaşmasına Etkileri”, **Turkish Studies**, V:8/7, Ankara, Summer 2013, ss.157-183.

Evliyagil, Necdet, “Atatürk’ün Hayatına Ait Bilmediğimiz İki Hatıra”, *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1949.

Eyüboğlu, Rahmi, “Yol Vergisi”, *Vatan*, 4 Aralık 1946.

Ezer, Samih Azmi, “Veremle Mücadele Hızlanıyor”, *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1948.

Karataş, Murat, “*Cumhuriyet Halk Partisinin Siyasal İktidar Anlayışı (1946-1950)*”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7 Sayı:29, ss.505-524.

Konuralp, Nuri Aydın, “Hatay’ın İskân Tarihine Kısa Bir Bakış”, *Hatay Postası*, 16 Eylül 1948.

Özacun, Orhan, “Siyaset Tarihimizde Milli Kalkınma Partisi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S:2, 2002, ss.505-524.

Özer, Sevilay, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 15, Bahar 2012, ss.31-49.

Öymen, Altan, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye”, *Milliyet*, 30 Eylül 1967, s.5.

Öymen, Altan, “İkinci Dünya Savaşında Türkiye”, *Milliyet*, 1 Ekim 1967, s.5.

Özkan, Asaf, “1947 Muhtarlık Seçimleri Bağlamında Urfa’da Parti Mücadeleleri

(Vali ve Umumi Müfettişin Raporlarına Göre)”, **TAED**, Sayı: 50, Erzurum 2013, s.254-270.

Öztürk, Erdoğan, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Beslenme Sorunu”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 4(11), Haziran 2005, ss.145-158.

Payaslı, Volkan, “Hatay Halkevinin Faaliyetleri ve Hatay Halkevi Dergisi (1939-1951)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 52, Güz 2013, ss.905-941.

Payaslı, Volkan, “Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIV/28, Bahar 2014, ss.175-197.

Sarınay Yusuf, “Atatürk’ün Hatay Politikası-I- (1936-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 34, Mart 1996, ss.3-67.

Tekerek, Meltem, “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Müstakil Grup”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 57, Ankara, Güz 2015, s.147-172.

Toker, Metin, “10 Senede Hatay İçin Hiçbir Şey Yapmadık”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1948.

Topal, Coşkun, “Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”, **Trakya Üniversitesi Sos. Bilimler Dergisi**, Aralık 2009 Cilt 11 Sayı 2, ss.1-16.

Tuğluoğlu, Fatih, “Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi”, **Tarihin Peşinde**, s:15, 2016, ss.155-183.

Umar, Ömer Osman, “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XX, Sayı: 59, Temmuz 2004, ss.369-412.

Yedek, Şahin, “Hatay’da Varlık Vergisi Uygulamaları (1942-1943)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Bahar 2020, Sayı: 101, ss.163-202.

Yurtçu, Çoban, “Hatay’da Kanlı Bir Plebisit Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 30 Kasım 1948.

5. Dergiler

Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Yolu

Cumhuriyet tarihi Araştırmaları Dergisi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

TAED

Tarihin Peşinde

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları

6. Sözlü Tarih Çalışmaları

Nizamettin Bahçeci ile yapılan görüşme, 18 Şubat 2021.

Ahmet Levent Özer ile yapılan görüşme, 15 Şubat 2021.

Mehmet Mursaloğlu ile yapılan görüşme, 29 Ekim 2019.

Semiramis Kuseyrioğlu ile yapılan görüşme, 16 Şubat 2021.

Maruf Cilli ile yapılan görüşme, 28 Ekim 2019.

Jozef Naseh ile yapılan görüşme, 15 Şubat 2021

İmadettin Cereb ile yapılan görüşme, 15 Şubat 2021

İsmet Şelhum Devrim ile yapılan görüşme, 31 Ekim 2019.

Musa Emlikyan ile yapılan görüşme, 1 Kasım 2019.

Salih Zubaroğlu ile yapılan görüşme, 23 Şubat 2021.

Edibe Zubaroğlu ile yapılan görüşme, 23 Şubat 2021

Sevim Bahçeci ile yapılan görüşme, 18 Şubat 2021

7. İnternet Kaynakları

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secim_cevresi_partiler?p_secim_yili=1950&p_il_kodu=31 (Erişim: 21.02.2021)

8. Sempozyumlar

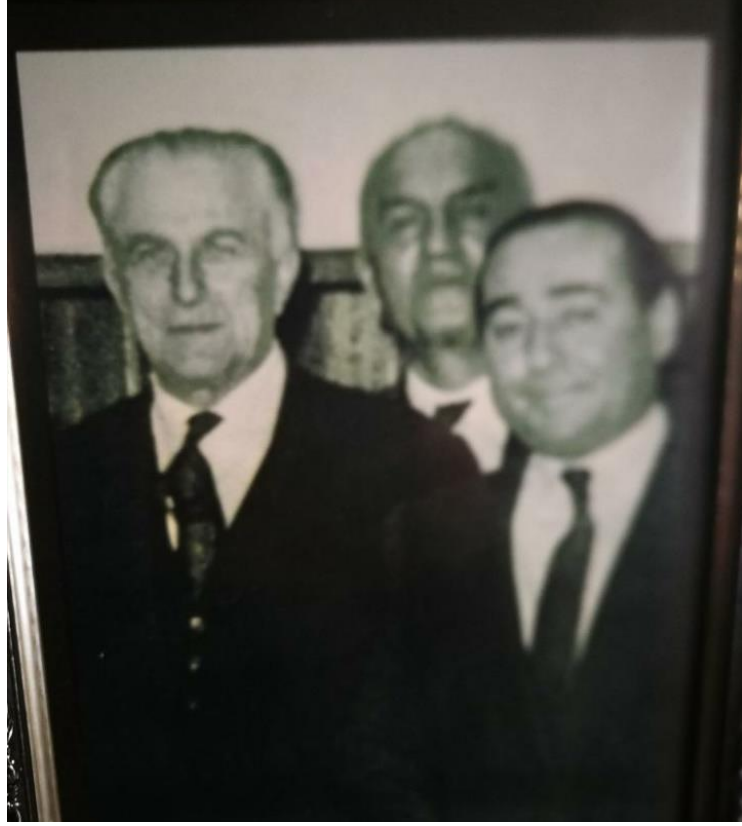
Aziz Kılıç, “Hatay’da Vatan Cephesi (12 Ekim 1958-27 Mayıs 1960)”, **Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2020, ss.117-146.

9. Ansiklopediler

TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, cilt: 37, Ankara 2009

EKLER

EK 1: DP Hatay İl Başkanı ve DP Hatay Milletvekili Dr. Mithat Kuseyrioğlu ve Başbakan Adnan Menderes.

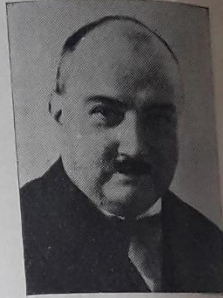
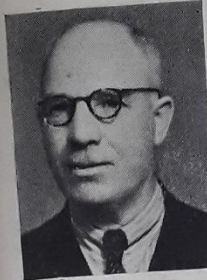
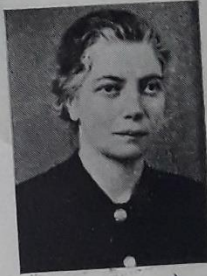
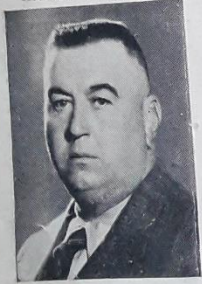
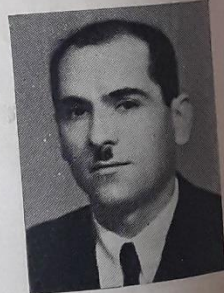
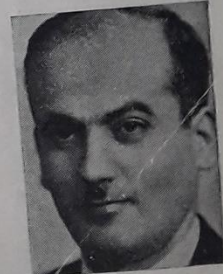

(Kuseyrioğlu Aile Arşivi)

EK 2: Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı şerefine PTT'de basılan pullar, 1939.

EK 3: 1943 Seçimleri Sonucunda CHP Hatay Milletvekilliğine Seçilen İsimler.

			
Selek (Cabir) GÜMÜŞANE İstanbul - 1907 - Feyziye mektebi ticaret kısmı - İngilizce, Fransızca - Bankacılık, Maliye, İktisat - Evli, 1 çocuk - Sümerbank umum müdür muavini.	Tör (Edip Servet) GÜMÜŞANE Adapazarı - 1880 - Harp akademisi - Fransızca - Askerlik - Evli, 2 çocuk - Balya - Karaaydın madenleri şirketi umum müdürü.	Gl. Durukan (Eyüp) HATAY Eskizâğra - 1882 - Askeri topçu Müh. mektebi - Fransızca, Almanca, İngilizce ve az Rusça - Askerlik - Evli, 4 çocuk - Askeri fabrikalar U. müdürlüğünden emekli.	İlğaz (Hasane) HATAY İstanbul - 1902 - Kız öğretmen okulu - Az Fransızca - Maarif - Evli, 1 çocuk - Başöğretmen ve İstanbul C. H. P. Vilâyet idare heyetinde âza.
			
Göksidan (Ali Reşat) HAKKÂRİ Sındırğı - 1895 - Lise - Ziraat, halk ruhiyatı - Evli, 4 çocuk - Sındırğı C. H. P. reisi ve umumî meclis âzası.	Devrim (Ali Şelhum) HATAY İskenderun - 1909 - Hususi - Arapça - Ziraat - Evli, 6 çocuk - İskenderun Parti idare heyetinde âza.	Kunt (Bekir Sıtkı) HATAY Antakya - 1905 - Hukuk - Hukuk ve matbuat - Evli, 2 çocuk - Başmüddeiumumi muavini.	Selçuk (Hamdi) HATAY İskenderun - 1906 - Hukuk - Az Fransızca ve Arapça - Hukuk - Dul, 2 çocuk - Başmüddeiumumi muavini.

(Devrim Aile Arşivi)

EK 4: Fuat Köprülü, Hatay DP Örgütünü Kurmak İçin Hatay Harbiye’de.

, (Cereb Aile Arşivi)

EK 5: Hatay DP Örgütü Kurucularından Mehmet Cereb.

(Cereb Aile Arşivi)

EK 6: Mehmet Cereb'in Şam Meclisindeki Bir Fotoğrafı, (en sağdaki)

(Cereb Aile Arşivi)

EK 7: Hatay DP İl Yönetim Kurulu

(Kuseyrioğlu Aile Arşivi)

EK 8: Hatay DP Milletvekilleri; (soldan sağı) Şemsettin Mursaloğı, Şevket Sarıcalı ve Mithat Kuseyrioğı (1954).

(Kuseyrioğı Aile Arşivi)

EK 9: Mithat Kuseyrioğlu ve Celal Bayar DP'ye davet etmek üzere Fevzi Çakmak'ı ziyaret ediyor.

(Kuseyrioğlu Aile Arşivi)

EK 10: DP Hatay Yöneticileri Antakya Sokaklarında

(Kuseyrioğlu Aile Arşivi)

EK 11: Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Antakya Ziyareti, Ocak 1952

. (Kuseyrioğlu Aile Arşivi)

EK 12: Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Antakya Ziyareti, Ocak 1952

(Kuseyrioğlu Aile Arşivi)

EK 13: 1949-1979 Arası Hizmet Veren İskenderun Vapuru.

EK 14: Türkiye'ye İltihak Öncesi Hatay'da bir Yol Tarifi Sütunu

